

TULIHOLVIN ALLA

EINO HOSIA

TULIHOLVIN
ALLA

ROMAANI SODASTA

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

KUSTANNUS-
OSAKEYHTIÖ
O T A V A N
KIRJAPAINO
HELSINGISSÄ
1 9 4 0

Summassa
kaatuneelle veljelleni
omistettu

ETULINJAN MAISEMA

Vähitellen, loputtomalta tuntuvan marssin yhä jatkuessa, se alkaa kasvaa esiin — etulinjan maisema. Meidän silmiimme hämmöttävät jo ensimmäiset oksattomat ja mustat puut, joiden katkenneet latvat töröttävät iltaöistä taivasta kohti. Huoltotien vierustat ovat täynnä kranaattikuoppia, joita täällä näkyy olevan kaikkialla muuallakin. Maa on kuin ylösalaisin käännettyä, kuin ankaran maanjäristyksen myllertämää. Itse alkumaa näyttää tulleen näkyviin syvän mustana ja suunnattoman paljaana. Näemme niinkuin sodan runtelemat maan ikivanhat kasvat, joista savenharmaat ikenet hohtavat paljaina ja silmäkuopat tyhjinä tuulen pesinä . . . Ja kuta lähemmäksi me pääsemme etulinjaa, sitä mustemmaksi muuttuu lumikin. Se on kuin painajaisunen kummallista lunta, jota koskettaessa jää käsiin vain hiven kosteata karstaa. Joskus näkyy heikossa kuunvalossa palanen maata, josta kranaattituli on kokonaan polttanut lumen pois. Mieleen saattaa äkisti ja ohimenevästi häivähtää mielikuva hurjasta, katkerasta ja synkästä kesästä keskellä talvea, kesästä ilman vihreyttä, kukkia ja lintujen laulua. Lähellä tietä, oikealla puolella, makaa hevo-

nen suurin, elottomin silmin, valkoinen harja veren punaiseksi tahraamana, rinta ja lavat kranaatin murskaamina. Reki on työnnetty latvastaan katkenneen puun juurelle. Jos ajomies on saanut myös samalla surmansa, hänet on jo korjattu pois. Tykkitulen runtelema luonto hohtaa kuutamossa entistä aaveellisempänä ja karmaisevampana. Puut seisovat kuin ristit omilla haudoillaan, ja ne humisevat kuolleesti, kummitusmaisesti. Tämä on uutta kärsimystietä, jota pitkin me kuljemme kohti päämääräämme, siirrymme kuin johonkin vieraaseen, etäiseen maailmaan, uuteen todellisuuteen, jossa vallitsevat aivan toiset lait kuin siinä maailmassa, joka on jäänyt jo kauaksi taakse. Kukaan meistä ei ole tällaista tietä kulkenut aikaisemmin, kenties joskus painajaisunissa, ei muulloin. Mutta tämä ei ole painajaisunta, vaan sellaista maanpäällistä todellisuutta, jolle ei löydy vertauskohtaa.

Yhä autiommaksi käyvien seutujen ja kylien halki me olimme tulleet tänne. Tyhjennettyjen talojen pihoilla oli ollut hevosia, rekiä ja miehiä. Hevosia oli kulkenut pitkänä jonona myös rintamalle päin ja toisia oli tullut sieltä pois lavat vaahdossa. Kuorma-autojakin oli huojunut ohitsemme täynnä lapiota, hakkuja ja piikkilankakääröjä. Kaikki oli tapahtunut merkillisen äänettömästi. Raskas, suunnaton paino oli näkymättömänä levännyt kaiken yllä. Kaukana takanamme oli hulmunnut veripunainen tulipalo, ja sen loimottavassa kajastuksessa me olimme marssineet pitkän aikaa. Jokin kylä oli

palanut siellä. Ja rannattoman hämärän helmasta oli kaikunut meitä vastaan hetki hetkeltä yhä kovempaa tykkien jylhä ääni, joka vavahdutti taivaan pieliä. Se oli sulkenut meidät piiriinsä, ja me olimme astuneet kuin avarasta, pauhaavasta portista sisään — etulinjan maailmaan.

Kuormastomme oli jäänyt linjojen taakse ennakolta määrättyyn paikkaan, huoltoportaaseen, josta käsin sitten ammusvarastot täydennettäisiin ja ruoka toimitettaisiin etulinjoilla oleville miehille. Niin, sinne olivat jääneet hevoset, väsyneet rintamahevoset kuormineen, mutta me olimme jatkaneet matkaamme pitkin kuoppaista, paljon ajettua tietä. Suksemme olivat kuormastossa. Lähestyimme jalkaisin etulinjoja.

Ja nyt olemme jo melkein perillä, keskellä etulinjan maisemaa, joka nousee eteemme mustana, runneltuna ja eriskummallisena. Vastaamme tulevat ensimmäiset haavoittuneet. He makaavat tai istuvat äänettöminä pitkien rekién pohjilla, tuijottaen eteensä. Kahdella miehellä on kypärit päässä; he ovat pikakivääriampujia.

Sitten tulee kuolemanreki, jossa on kaatuneita, kohmettuneita, jäätyneitä ruumiita pitkin ja poikin. He ovat vielä äänettömämpiä kuin haavoittuneet; he eivät edes käänny katsomaan meitä, jotka vaellamme sinne, mistä he nyt palaavat.

Reet etääntyvät tiellä ja katoavat viimein talvisen iltayön syvään, pimeyden rajalla lainehtivaan jäänsiniseen hämäärään.

Silloin tällöin tulee kranaatti. Se vonkuu korkealla yllämme ja putoaa taaksemme huoltotien varteen. Me kuljemme himmeässä kuutamossa kiväärit ja pakkaukset selässä. Tupakanpoltto on kielletty ja puhutaan vain kuiskaamalla. Askeleemme kuitenkin narisevat tiellä. Taas tulee kranaatti, toinen, kolmas. Räjähdysten välillä meidän korvamme erottavat mustien, katkenneiden puiden huminan.

Eräässä kohdassa me poikkeamme alas oikealle; muut joukkueet jatkavat matkaansa pitkin huoltotietä tukikohtiinsa. Meidän tukikohtamme pitäisi olla jossakin alhaalla tuulisessa, pimeässä notkossa, joka laskeutuu laskeutumistaan rotkon tapaan. Kuljemme harvassa jonossa. Polku on liukas ja kivinen. Joku mies kompastuu, nousee ylös ja jatkaa matkaansa. Kranaatteja lentää ulisten ja vonkuen yli laakson rinteet ja iskeytyy vastapäiseen mäkeen, joka vavahtaa räjähdysten paineessa. Tuntuu kuin vihollinen olisi saanut tiedon vaihdostamme ja pyrkisi sitä häiritsemään.

Molemmin puolin kohoavat laakson rinteet täynnä pommi- ja kranaattikuoppia. Alempana, notkon pohjassa, kasvaa leppiä, joista ei ole enää paljoa jäljellä; harmaina tynkinä ne kohoavat maasta, ja niiden katkenneet oksat ovat kuin käsiä, jotka tavoittelevat meitä pimeässä... Ja kuitenkin tässä notkelmassa ovat varmaan joskus suven väkevinä päivinä lampaat harhailleet leppien alla tai lehmät märehtineet suloisessa rauhassa. Mutta nyt on kaikki toisin.

Ylempänä silmämme erottavat kuusten varjoja, jotka mustina kuvastuvat taivasta vastaan. Nekin ovat niitä etulinjan puita, joiden yli tykkituli on päivästä päivään kohissut kuumen myrskyn lailla. Se ei ole säästännyt yhtäkään. Ja näiden tuhoon tuomittujen puiden alla me nyt kuljemme jonossa, laskeudumme niinkuin Tuonelaan kuoleman tuhansien äänien soudessa yllämme.

Kiväärinpiippuja huojuu kuin ristejä sinne tänne. Polku tulee yhä liukkaammaksi ja jyrkemmäksi. Joku kompastuu jälleen. Ei voi muuta kuin laskeutua istumaan maahan ja liukua siten alas. Toiset sentään tarttuvat pimeässä leppien katkenneisiin oksiin ja niiden turvin pysyttelevät pystyssä. Vihdoin olemme kaikki alhaalla. Uoma jatkuu, kadoten sakeaan pimeyteen. Etenemme hiljalleen leppien muodostamissa sokkeloissa. Edessämme on viimein korsun oviaukko; se on jollakin rievulla peitetty ja johtaa korsun käytävään. Miehet häviävät siitä sisään, vajoavat aivan kuin maan alle.

Osa meistä, neljäs ryhmä, jatkaa kuitenkin matkaa korsuun poikkeamatta. Meidät on määrätty ensimmäisinä vartioon alhaalle jälle. Vaihto suoritettaisiin mitä suurimmassa hiljaisuudessa. Notko jatkuu vielä, nyt kääntyen suoraan järven suuntaan. Se häämöttää jo silmiimme vihollisen valonheittäjien ajoittaisin valaisemana. Silloin tällöin singahtaa myös valoraketti, väliin vaalea, väliin vihreä. Nousten mustan metsänreunan yläpuolelle se tekee taivaalla huiman kaaren ja valaisee aavemaisella,

kylmällä hohdolla lumen peittämää jättä. Etulinjan maisema leviää edessämme öisenä ja ankarana, oudon valtavana ja juhlallisena.

Nousemme notkosta peräkkäin mäelle, jonka yli kuljemme kumarassa juosten ja kivääri kainalossa. Puolet joukostamme on jäänyt vasemmanpuoleiseen ampumahautaan; me taas riennämme oikealle. Taas kranaatteja lentää ylitsemme ja räjähtää jossakin ylempänä mäellä. Jokin puu katkeaa ryskyen. Raskaat reput ovat yhä selässämme, niiden remmit kiristävät olkapäitä, olemme marssista väsyneitä. Kuulen jonkun jäljessäni kiroilevan ärtyneenä. Reput olisi pitänyt jättää korsuun ennen vartioon tuloa, se on selvä, mutta kukaan ei sitä ollut huomannut. Sitä paitsi tukikohdan vanhan miehistön reput olivat vielä korsussa, joten ne olisivat voineet helposti sekaantua meidän reppuihimme. Jätämme ne erään pieneen notkelmaan ja syöksymme eteenpäin. Matkamme vaikein taival on edessämme: avoin kannas, jota venäläiset tulittavat yöllä ja päivällä, sen tulimme huomaamaan myöhemmin. Tällä kertaa siihen ei kuitenkaan tule kranaatteja, vain joitakin harhakuulia suhisee päittemme ohi.

Laskeudumme ampumahautaan, jossa hiukan hengähdämme. Ensimmäinen vaihto lähtee jälle, piikkilankaesteiden taakse. Niiden edessä makaa ryssien ruumiita hyökkäysten jäljiltä. Valorakettien oudossa hehkussa näemme aina nuo ruumiit; niitä

on sikin sokin, paikoin kasoittain, toisilla jäykiksi jäätyneet kädet kohotettuina taivasta kohti. Vartio-paikalla ne erottaa muutenkin . . . mustina möhkäleinä ne kohoavat esiin lumesta . . .

Suoritamme vaihdon ääneti, joitakin sanoja vain vaihdetaan kuiskaamalla. Vanha vartio lähtee pois, heidän askeleittensa narina lakkaa kuulumasta. Me jäämme. Olemme miehittäneet tukikohdan.

Etulinjalla on nyt hiljaista. Joskus vain pyyhkii konekiväärisuihku yli jään ja valoraketti syttyy vihollisen puolella, valaisee hetken jäätä, sammuen sitten. Taas on hiljaista ja pimeää. Me hengitämme mitään puhumatta etulinjan ilmaa, jossa on ruudin ja kranaattien käryä. Ajoittaisin se tuntuu hyvin selvästi. Ja kesällä olisi tuo ilma lisäksi täynnä ruumiitten löyhkää. Mutta nyt on onneksi talvi, joka sammuttaa tyystin ruumiista lähtevän hajun, luke-mattomista ruumiista . . .

Taivas on mennyt kauttaaltaan pilveen; kuuta ei ole näkyvissä. Mutta venäläisten asemissa räiskähtää aina lyhytten väliaikojen kuluttua palamaan valoraketti, ja ne miehet, jotka sattuvat olemaan vartiossa jäällä, vaarallisessa välimaastossa, heittäytyvät silloin pitkälleen lumeen tai seisovat liikkumattomina. Taas sammuu soihtu, kylmä hohto jäällä vetäytyy pois, ja talviyön raskas hämärä vallitsee kaikkialla. Silloin tällöin tulee kranaatteja. Jokin niistä lentää jäälle ja räjähtää, useimmat räjähtävät kuitenkin takanamme mäellä.

Aina puolittuntisen kuluttua vaihdetaan vartiot jäällä. Toiset sillä välin seisovat tai kävelevät kylmyyden ahdistamina edestakaisin ampumahaudassa, kahden konekivääripesäkkeen välimailloilla. Ja parivartiossa jäällä me kuljemme vuoronperään, makaamme lumessa ja tähystämme vastarannalle, missä vihollinen piileskelee. Toisinaan meidän katseemme eksyvät piikkilankaesteiden sokkeloihin ja niiden edessä makaaviin ruumiskasoihin, joita lumi puolittain peittää. Vain kuuraiset piikkilangat erottavat meidät noista kuolleista vihollisista . . .

Kylmä tuuli alkaa humista yllämme, kahisuttaa etulinjan mustia, alastomia puita ja irroittaa lunta jäältä. Pilviriekaleet kiitävät taivaalla. Kuu liukuu esiin. Kuuraiset piikkilangat säkenöivät himmeästi sen valossa. Etulinjan maisema ikäänkuin avartuu edessämme, saa uuden merkityksen ja hohteen. Näemme vihollisen puolelle saakka. Siellä ei näy mitään liikettä. Sen sijaan kuuluu ajoittaisin vaima kalinaa ja kolketta aivan kuin kahta rautaa lyötäisiin yhteen pakkasyössä. Joskus taas loittonevaa kuormavaunun jylyä tai kuormastokolonnan rekien narinaa. Kaikki nämä äänet kaikuvat venäläisten asemien suunnalta meidän korviimme. Sitten on jälleen äänetöntä. Tuon äänettömyyden helmassa me valvomme ja pitelemme käsissämme kivääriä, jonka piippu on kylmä ja ohuessa huurteessa. Tähti loistaa korkealla; ne välkehtivät kylminä yläpuolellemme, jollakin tavoin epätodellisina, tähän maailmaan kuulumattomina.

Viimein tulee vaihto, ja me pääsemme lämmittelemään korsiun aamuyöhön saakka, jolloin uusi vartiovuoromme alkaisi. Otamme notkosta selkäreppumme, jotka olimme ampumahautaan tullessamme sinne jättäneet, ja niin kuljemme yli mäen, yli mustien kranaattikuoppien. Tähdet ovat täällä ikäänkuin lähempänä. Sinihohtoinen ilma väreilee mustien puuntynkien ympärillä. Olemme kuin Golgatalla, jonne on pystytetty monta huojuvaa ristiä . . .

Mutta tuon sinihohtoisen kylmyyden lävitse syöksyvät kranaatit rajusti vonkuen ja räjähtelevät autioituvalla mäellä. Kranaattituli kuitenkin loppuu meidän päästessämme siihen vähäiseen laaksoon, jonka rinteessä on korsumme. Se oli ollut vain vaihdon häiritsemistulta, ei muuta.

Jätämme kiväärimme telineeseen leppien alle ja laskeudumme sitten korsiun. Toinen toisensa jälkeen me työntäydymme ohi korsuvahdin mustasta oviaukosta korsun käytävään, joka on ahdas ja säkkipimeä. Sen seinät ja katto ovat kosteat, ja ne tuoksuvat nahkealta homeelta. Hapuillessani pimeässä eteenpäin osuu ojennettu käteni kivääriin, joka on pystyssä seinää vasten. Se kaatuu kolisten. Nostan kiväärin pystyyn ja jatkan kumarassa matkaa. Käytävä laskeutuu hitaasti alaspäin ja kääntyy sitten jyrkästi vasemmalle. Siellä on korsun ovi.

Se vingahtaa kiivaasti saranoillaan, kun sen avaa. Ensin emme erota mitään muuta kuin korsun lattialla seisovien miesten varjoja ja usvaista, kel-

taista hämärää, joka savun kaltaisena lainehtii sinne tänne. Vain vähitellen alamme erottaa yksityiskohtia.

Pimeästä tulleen ihmisen silmät pyrkivät kummallisesti aina ensiksi valoa kohti, olkoonpa tuo valon lähde sitten kuinka pieni tahansa. Meidänkin silmämme tavoittavat heti korsun katossa rautalangan varassa heiluvan telttalampun, jonka lasin sisällä himmeä, lämmin valo hehkuu. Sen valo riittää kuitenkin valaisemaan vain korsun käytävän ja osan makuulavereita, muu osa olisi jäänyt pimeään, jollei laverien kohdalla katossa olisi roikkunut omatekoisia pullolamppuja siellä täällä. Makuulavereita on kahdessa kerroksessa; ylälaverilla on kuuma kuin pätissä, alalaverilla sitävastoin kylmä. Pieninkin ovenavaus tuntuu siellä kovana vetona, pakkasen henkäisyinä.

Kamiinassa on tuli; pari sotamiestä keittää kahvia. Mekin, juuri jäävartiosta tulleet miehet, saamme sitä. Kuumana virtana valuu kahvi vatsaamme, se lämmittää ja virkistää. Miehiä makaa lavereilla, alhaalla ja ylhäällä, selkäreppu pään alla. Muutamat jo nukkuvat, toiset vielä valvovat, ja jotkut istuvat laverien laidoilla jalat riipuksissa. Sukkia ja jalkarättejä on kuivumassa nuoralla, kamiinan yläpuolella. Maanalainen ilma henkäilee ympärillä. Korsun pyöreät, kuorimattomat hirsiseinät hohtavat himmeästi pullolamppujen valossa. Paljon on hirsyä, kiviä ja maata yllämme. Maatessani ylälaverilla selälläni ja lumipuku päälläni olen tuntevi-

nani korsun katon suunnattoman painon. Se on musertavan matalalla, mutta sen lävitse voi kuitenkin aavistaa avaruuden läsnäolon . . .

Väsyttää, mutta siitä huolimatta en tahdo saada unta. Mielessäni kuvastuu tulomme etulinjoille. Näen edessäni oksattomia puuvainajia, kranaattien ruhjomia ja ruutikaasujen syömiä; mustaa lunta, jollaista ei ole missään muualla kuin etulinjoilla; kranaattikuoppia; ampumahautoja ja piikkilankaesteitä — etulinjan maiseman . . . Vihollisen puolella välähtää . . . Kranaatti halkoo ulvahtaen ilmaa ja räjähtää meidän asemiemme takana . . . Katson yli ampumahaudan reunan: lunta, piikkilankaesteitä, jäällä viruvia ruumiita, edempänä pensaita, jotka näkyvät kuutamossa . . . Tuulen humua ja kylmiä, pistäviä tähtiä . . . Jossakin kaukana tiellä hitaasti eteenpäin kulkeva kuormasto. Uupuneilla hevosilla valkeat lumivaipat ja suuret, raskaat päät hupuissa niinkuin kummituksilla . . . Rintamalle hiihtäviä joukkoja . . . Rekiä tiellä täynnä kaatuneita ja haavoittuneita . . . Lunta sataa, lunta, lunta . . . Muistikuvien virta kulkee syvällä olemuksen uumenissa; ne muuttuvat yhä himmeämmiksi ja himmeämmiksi, kunnes uni humauttaa kaiken yli.

Korsussa nukutaan. Kamiinavartiossa oleva sotamies, jota tällöin aina sanotaan Kipinä-Kalleksi, ainoastaan valvoo ja lisää tarpeen tullen puita kamiinan pesään. Väliin hänkin sentään torakahtaa pää käsien varassa, havahtuen toki kuitenkin pian ja herättää korsuvartioon lähtevän miehen. Ja vih-

doin hänen kätensä ravistaa nekin miehet valveille, jotka iltayön olivat olleet jäävartiossa. Kumartuen väliin alas, väliin taas kurkotellen ylös hän herättää miehen sieltä, toisen täältä, kunnes jokainen lähtevän vaihdon mies on saanut sysäyksen kylkeensä.

Uusi vartiovuoromme alkaa.

Me pudottaudumme korsun käytävälle vielä puollittain unessa. Toiset hapuilevat nuoralta lumipukuaan, toisilla se jo on yllä. Joku etsii lakkiaan, joku kintaitaan. Kaikki lopulta löytyvät. Ja niin olemme jälleen ulkona vapaan taivaan alla. Kope-loimme kiväärin käsiimme leppien varjosta ja lähdemme laskeutumaan pitkin laakson pohjaa alas.

Taivaanrannalla, suoraan edessämme, kelluu rysien tähystyspallo. Liikkumattomana se hohtaa kauan aikaa. Olemme silloin jo viettäneet pitkät hetket ampumahaudassa, kun se äkisti vaihtaa paikkaa, niinkuin tähti syöksyy huikaisten halki avaruuden . . . Kuulemme loitolta, Taipaleenjoen suunnalta, joitakin kumeita tykinlaukauksia. Yö kulkee kohti etulinjan aamua.

Päivä valkenee hitaasti, aivan kuin tunnustellen, vieläkö on elämää maan päällä. Ensimmäinen aamumme etulinjoilla . . . Maiseman yltä repeytyy kuin verho, ja me näemme etulinjan maailman edessämme. Synkän juhlallisena näkynä piirtyy kaikki ainiaaksi tajuntaamme. Ajatus kiertää sakeana tätä merkillistä tuhon ja kuoleman maailmaa. Mäen laella mustat puut, joiden ruhjotut rungot kohoavat paljaina aamutaivasta kohti. Kranaattien myller-

tämä maa, jota mustunut lumi peittää. Me ampumahaudassa tahraantuneet lumipuvut yllä, kiväärit käsissä. Miinoitettu etumaasto. Piikkilankaesteet ja niiden takaiset ruumiskasat jäällä. Totisesti: niinkuin päivä valkeni kerran Golgatan kallioilla paljastaen siellä seisovat kolme ristiä, niin valkenee päivä täällä etulinjoillakin paljastaen meille uuden Golgatan puuristeineen.

Me katselemme valvoneilla silmillämme ääneti tätä maisemaa ja suuri, luontoon kohdistuva sääli täyttää samassa mielemme. Mutta me emme tällä hetkellä vielä ajattele sitä, että tuo maisema tulisi päivä päiväältä yhä enemmän muuttumaan, yhä enemmän autioitumaan, kunnes se olisi oleva niinkuin Manalan maisema, ilman väriä ja elämää. Ainoa väri, joka siinä silloin vallitsisi, olisi musta . . .

Parivartiot jäällä vetäytyvät nyt takaisin ampumahautoihin konekiväärisuihkun saattamina. Ei ole varaa pitää niitä siellä päivänvalossa syötteinä ja maalitauluina. Sitä paitsi se on turhaa: tähystäjät ylhäällä mäellä näkevät jo selvästi vastarannalle ja voivat sieltä seurata vihollisen liikkeitä.

Kiväärit kainalossa kuljemme peräkanaa yli mäen korsua kohti. Pääsemme laaksoon, leppien alle, mitään tappioita kärsimättä. Kaksi miestä on menossa tykistön tähystyskorsuun ylös mäelle pitääkseen siellä vartiota koko päivän. Vihollinen ampuu räjähtäviä kuulia, jotka suhisevat lakkaamatta ylitsemme.

Miehet makailevat korsussa keittäen kahvia ja nukkuen. Jotkut kirjoittavat kirjeitä. Pullolamput hehkuvat vaisusti makuulaverien yläpuolella katossa. Ne on tehty viinapulloista, jopa pienistä lääkepulloistakin. Pullon suuhun on työnnetty kiväärin hylsy, jonka lävitse kulkee lampunsydän. Se palaa pienellä, lepattavalla liekillä, joka maanalaisen, ohuen ilman vaikutuksesta usein sammuu. Mutta ne antavat meille kuitenkin valoa, nuo siunatut pullolamput, tuikkivat korsun hämärässä niin kuin tähdet.

Meitä on korsussa kokonainen joukkue. On kovin ahdasta. Makaamme lavereilla vierä vieressä, kyljet toisissaan kiinni. Ylälaverilla on kuumaa kuin saunassa, mutta alalaverin miehet valittavat kylmää ja vetoa. Korsun oven ajoittaisesta auki-pitämisestä tulee kahnausta ja erimielisyyttä.

Korsuvartio vaihtuu. Toinen mies menee ulos, toinen kompuroi korsuun nukkumaan.

Kranaatteja kuuluu lentävän yli korsun ja räjähtävän jossakin edempänä mäellä. Me makaamme lavereilla ja odotamme. Mutta mitä me odotamme, sitä emme aina itsekään tiedä. Odotamme jotain tapahtuvan. Hyökkäys on aina odotettavissa; se tulee sitten kuin se tulee odottamattakin. Sitä varten me olemme hälytysvalmiina. Joku puhuu rauhasta, ja se kuulostaa korvissamme varsin hullulta. Emme voi olla nauramatta. Mutta jotain paksua tarttuu samalla kurkkuumme, jotain sellaista, jota emme saa niellyksi alas.

Muona myöhästyy, ja mielet ovat illalla hieman ärtyneitä, sitä ei voi auttaa. Eikä ruokaa kuulu etulinjoille myöhemminkään illalla; joitakin muonakuormia oli kyllä huoltotiellä nähty, mutta ne olivat kulkeneet meidän korsumme ohi — tykistölle. Päivä päättyy hiukan epämääräiseen rintamatunnelmaan, joka vaikuttaa oudolta ja uhkaavalta, eikä sillä tunnu olevan alkua eikä loppua. Se vain lainehtii maan ja taivaan täyttävänä ampumahautojen ja korsujen yllä.

Niin, ilta on jälleen tullut. Ensimmäinen vaihto lähtee ampumahautoihin. Ja suurena leviää yö kohta yli rintaman. On kylmää ja kirkasta, tähdet välkkyvät. Silloin tällöin riipaisee valoraketti öistä taivaanrantaan, joka vaikuttaa huimaavan laajalta.

Seuraavana päivänä meillä ovat ensimmäiset kaatuneet.

Heti aamusta asti vihollinen pitää yllä ankaraa tykkkitulta. Kranaatteja ja šrapnelleja tulee sata-malla. ilma vonkuu ja rätisee; se on yhtenä ainoana tulen pyörteenä. Yksityisiä laukauksia ei enää voi erottaa. Tuntuu kuin itse perkele olisi päässyt irti ja raivoaisi nyt maailmassa, nauraa hohottaisi ja hekumoitsisi tulella ja verellä. Se riehuu siellä ja riehuu täällä, synnyttäen kaikkialle oudon, ruton-punaisen tulen pyörteen, josta lieskat lyövät taivaalle saakka, aivan kuin tahtoen polttaa poroksi pilvienkin asuinsijat ja Jumalan istuimen.

Iltapäivällä meidät sitten hälytetään. Tähystyspaikalta on havaittu vihollisen liikehtimistä vasemmalla. Syöksymme kranaattitulessa aseisiin, ampumahautoihin, odottamaan vihollisen hyökkäystä, joka tapahtuu illansuussa. Tykkituli on silloin jo siirtynyt edemmäksi. Kranaatteja tosin yhä lentää harvakseltaan ylitsemme, mutta ne räjähtävät etäällä takanamme. Välillä on oudon hiljaista, niinkuin on aina rajun tykistökeskityksen jälkeen, jolloin hyökkäys ei vielä ole alkanut.

Ilta yhä tummuu. Kohta on melkein pimeä. Taivas on pilvessä. Kuu tulee näkyviin vain ajoittaisin. Nojaamme ampumahaudan laitoihin ja tuijotamme herkeämättä jälle, joka hohtaa himmeästi piikkilankaesteiden takaa. Käsikranaatit ovat valmiina odottamassa ampumahaudan syvennyksissä. Panostäydennyksestä on huolehdittu. Konekiväärimiehet kuiskailevat jotain ampumahaudan toisessa päässä. Joka hermo on jännittynyt.

Samassa vasemmanpuoleisesta ampumahaudasta ammutaan valopistoolilla. Ampuja on joukkueen johtaja; hän tarkastelee jäätä. Etumaasto on tyhjä, mutta edempänä seisoo ryssiä hajallisina parvina. Nyt he alkavat hiihtää meidän tukikohtamme suuntaan. Hyökkäys on epäilemättä alkanut. Kolmannen joukkueen tukikohdasta käsin kantautuu kiihvasta konekiväärien ääntä; hyökkäys on suuntautunut samanaikaisesti myös sinne.

Me olemme saaneet määräyksen olla ampumatta, ennenkuin vihollinen on päässyt sopivan ampuma-

matkan päähän ampumahaudastamme. Vasta sit-
ten avattaisiin tuli ja sitä murhaavampana. Me sei-
somme ampumahaudassa ja odotamme. Puolivälissä
jäätä venäläiset jättävät suksensa ja levittäytyvät
ketjuun. Lyhyitä syöksyjä tehden ja välillä heittäy-
tyen jälle maata he alkavat ampua. Onpa heidän
joukossaan niitäkin, jotka ampuvat polvelta. Meidän
puolellamme räiskähtelevät valoraketit. Jää on
valaistu kuin selvällä päivällä; painajaisunenomai-
nen valo, kiireinen kirkkaus leviää ikäänkuin hoh-
tava vaate yli jään . . .

Jo hetken aikaa on tykistömme toiminut. Kra-
naatti toisensa jälkeen putoaa räjähtäen jäälle, rai-
vaten hirvittäviä aukkoja hyökkääjien joukkoon.
Kolmannen joukkueen tukikohdasta päin kuuluu
yhä konekiväärien rätinä. Meidänkin konekivää-
rimme aloittavat viimein synkän kuolinlaulunsa.
Sulkutulen surmaavassa paineessa venäläiset jatka-
vat hyökkäystään hurjasti huutaen, vaikka heidän
rivinsä jo horjuvatkin. Kuuluupa jo pikakivää-
rienkin kuiva ääni. Osa hyökkääjistä on jo piikki-
lankaesteillä. Me heitämme käsikranaatteja. Eräs
punaupseeri yrittää päästä yli esteiden, mutta hänet
ammutaan siihen. Hän kaatuu kasvoilleen piikki-
lankojen päälle.

Valmistaudumme kiireesti lähitaisteluun. Joku
kiinnittää pistintä kivääriinsä, joku taas valikoi
kasasta kenttälapion sillä lyödäkseen. Mutta vihol-
lisen hyökkäys pysähtyykin tähän. Jättäen kaatu-
neet jälkeensä ryssät alkavat hoippua takaisin.

Haavoittuneet he laahaavat muassaan. Merkillisesti voihkien ja äännellen he etääntyvät meidän asemistamme konekiväärisuihkun ja kranaattien saattelemina. Vähitellen he häipyvät kokonaan näkyvis-tämme.

Me katsomme toisiimme. Jotakin kiristynyttä on kaikkien kasvoissa, jotakin kumman alastonta. Kaksi kaatunutta makaa ampumahaudan pohjalla, ja kolme haavoittunutta on viety sidontapaikalle. Myöhemmin illalla saamme kuulla, että vihollinen on päässyt tunkeutumaan kolmannen joukkueen ase-miin ja se täytyy vastaiskulla sieltä karkoittaa. Meidänkin tukikohdastamme lähetetään sinne avuksi muutamia miehiä. Heillä on varmaan vielä enemmän kaatuneita ja haavoittuneita kuin meillä. Korsukin on syttynyt palamaan. Valoraketien valossa me näemme aina sen sakean, punertavan savun, joka kohooa kolmannen joukkueen palavasta korsusta.

Ensimmäisen pataljoonan lohkolla on painostus ollut suurin; vihollisen päähyökkäys on kohdistunut juuri sinne. Ampumahaudat ovat menneet tykki-tulessa murskaksi, ja vihollisen hyökkäysvaunut ovat jyristen vierineet niiden yli. Vain tuomalla linjojen takana lepäämässä olleita joukkoja avuksi on saatu tämä läpimurtoyritys ehkäistyksi. Mies-hukka on joka tapauksessa ollut suuri, ja kaksi komppaniaa on osittain hajalla ja harhailee metsissä. Meidänkin joukkoomme eksyy näistä muuan ali-upseeri. Hänellä on konepistooli, ja hän on meidän luonamme yön.

Koko yön me vietämme ampumahaudoissa ja odotamme vihollisen uudistavan hyökkäyksensä. Sitä ei kuitenkaan kuulu. Paarinkantajat ovat jo käyneet ja korjanneet kaatuneet. Valonheittäjät ovat ryssien puolella toiminnassa. Kaksi suunnattoman pitkää valosaittoa kohoaa yli etulinjan taivaan, väliin ne eroavat toisistaan, väliin taas menevät ristiin. Ne etsiskelevät meidän lentokoneitamme, jotka öisin käyvät pommitusretkillään. Kauan aikaa nuo valopatsaat huojuvat taivaankannella edestakaisin, jatkaen jättiläismäistä etsintäänsä. Vihdoin ne äkisti vetäytyvät takaisin alkulähteisiinsä.

Vuoron perään me käväisemme ampumahaudan sivuun kaivetussa montussa. Siellä on hiukan lämpimämpää kuin ulkona, ja sitä paitsi siellä voi tupakoida niin, että ryssät eivät näe savukkeen hehkua. Se on luolan tapainen ja verrattain avara — hyvin siellä mahtuu istumaan useampikin mies. Silloin tällöin vaihdetaan joku sana kuiskaamalla. Hetken siellä oltuamme me kömmimme taas esiin, nousemme ylös ja katsomme yli ampumahaudan reunan.

Rintama leviää nyt hiljaisena yli maiseman. Se ulottuu Suomenlahdesta Laatokkaan ja Laatokasta Jäämereen — yhtä kovana ja taipumattomana kaikkialla. Ja jossakin tuolla loitolla edessäpäin on Aasia ja slaavilaisuuden maailma, joka uhkaa niellä meidät pyörteisiinsä. Mutta se ei ole tapahtunut aikaisemmin eikä se ole tapahtuva nytkään, sillä sitä estämään on tämä rintama muodostunut.

Toiseen tukikohtaan lähetetyt miehet palaavat vihdoin. He kertovat, että vihollinen on heitetty takaisin lähtöasemiinsa. Ruumiita viruu useita ampumahaudoissa ja niiden edessä. Vihollisen miehiä nukkuu viimeistä untaan kyljellään, vatsallaan, selällään pitkin ja poikin. Vaikka missä asennossa niitä makaa. Ampumahautojen tyhjennys ja korjailu ovat jo käynnissä. Meidän puolellamme on kaatuneita taas varsin vähän.

Palanneet miehet kertovat lisäksi hauskan jutun. Kun kolmannen joukkueen oli pakko ylivoiman alta vetäytyä taaksepäin uusiin aseisiin, miesten selkäreput jäivät siinä kiireessä korsuun. Meno ja meteli oli kova ja tappelun huiske oli käynnissä kaiken aikaa. Ainoastaan sotamies Valanne poikkesi noutamaan korsusta oman reppunsa; hän oli saanut edellisenä päivänä paketin vaimoltaan eikä halunnut sitä menettää. Hänen hakiessaan tulitikkuja raapien reppuaan ylälaverilta, muutamia vihollisia ilmestyi korsun ovelle jonkun joukosta huutaessa: »Antautukaa Suomen pojat!» Samalla venäläinen laski konepistoolilla muutaman sarjan korsun perälle huomaamatta kuitenkaan sotamies Valannetta, joka yhä kyykki ylälaverilla. Tämän jälkeen ne lähtivät korsusta ja jatkoivat hyökkäystä huutaen samalla kovasti ja taukoamatta hurraata. Sotamies Valanne sytytti nyt korsun palamaan pitäen sitä menetettynä ja ryntäsi sitten ulos reppu selässä ja kivääri kädessä. Korsun ohitse juoksi silloin juuri pimeässä vihollisia, ja hän liittyi heidän hännilleen.

He eivät huomanneet mitään outoa tapahtuneen, varsinkin kun hänkin alkoi hihkua ja hurrata minkä kurkusta lähti. Takana korsu paloi jo suurella liekillä. Sakeaa savua aaltoili pimeyden mukana heidän ympärillään. Mutta suomalaisten asemia lähestyttäessä hänelle tuli uusi vaikeus eteen. Kuinka päästä meikäläisten puolelle joutumatta kahden tulen väliin? Viimein hän, tulitaukoa hyväkseen käyttäen, ryntäsi puiden suojassa sivustalta, ja huutaen lakkaamatta sen iltaista tunnussanaamme: »Sakkolan porsaat, Sakkolan porsaat» hän mätkähti suin päin kuin taivaasta omien puolelle. Venäläisetkin olivat niin ihmeissään, etteivät edes ampuneet.

Meidän vielä nauraessa tätä tapausta taistelu lähetti tuo leipää ampumahautaan. Syömme rukiista leipää pakkasyössä, ja se lämmittää meitä ihmeellisesti. Siinä syödessäni tuota kovaa leipää ja tuijottaessani vihollisen asemia kohti näen yht'äkkiä aivan kuin kangastuksen taivaanrannalla. Olen näkevinäni auringossa välkkyvän ja lainehtivan viljapellon; näen raskaat tähkät, jotka laskeutuvat maata kohti ytimiensä painosta. Niin tarkasti ja selvästi näen tämän kaiken, että hetkeksi melkein unohdan, missä olen. Viljapellon syvän kultahohteenkin erotan ja kuulen korvissani viljan unohtumattoman suhinan. Punertavan savun kaltaisena häilyy suvipäivän valo viljapellon yllä. Pelto ulottuu hamaan aurinkoon, jonka loiste häikäisee silmät...

Päätäni huimaa. Havahdun jälleen todellisu-

teen. Olen sodassa ja ampumahaudassa. Kivääri on vieressäni, käteni ulottuvilla. Ja lähettyvilläni on tovereita, jotka ovat täällä samasta syystä. Perivihollisemme, joka tällä hetkellä piileskelee meitä vastapäätä omissa asemissaan ja korsuissaan nuoleskellen haavojaan, on saanut meidät taas tarttumaan aseisiin. Taas seisomme vastakkain, taas vuotaa veri. Ja ruumiskasat lisääntyvät hangilla.

Olemme käyneet tutkimassa uusia ruumiita; upseereilta on otettu paperit ja karttalaukut talteen, samaten on aseet korjattu pois. Niitä on paljon... noita ruumiita. Ja näyttää siltä, kuin he nyt jälkeinpäin, kaiken mentyä jo ohitse, ihmettelisivät sitä, minkä puolesta he ovat kaatuneet. He kysyvät saamatta vastausta. Kukapa heille vastaisi...?

Syön yhä leipääni, suomalaista ruisleipää, joka lämmittää ja ravitsee. Miten se onkaan hyvää ja rakasta, siinä tuntuu mullan suloinen maku... Viljapeltojen kuva käväisee jälleen ajatuksissani, nyt toivottoman kaukaisena, epämääräisenä. Mietin, näkisinkö niitä enää koskaan. Mutta samalla jo tulee tämän ajatuksen taustalta esiin muuan toinen ajatus, muistikuva, joka on kytkeytynyt nykyhetkeen ja joka on noiden jäällä makaavien kaatuneiden synnyttämä. Muistan, mitä meille kertoi takalinjoilla muuan tykistön mies. Viivytystaisteluiden aikana oteltiin kiivaasti eräästä vanhasta hautausmaasta, jota vihollinen herkeämättä ampui tykistöllä. On selvää, että puuristit ja hautakivet lensivät pieninä kappaleina sinne tänne, mutta se ei vielä

riittänyt. Kranaatit myllersivät perusteellisesti koko kirkkomaan. Haudat aukenivat ja pirstoutuneista arkuista singahtelivat ruumiit mätkähtäen mäelle, niiden joukossa luurankoja irvistelevin leuoin ja tyhjin silmäkuopin. Se oli kahdennenkymmenennen vuosisadan ylösnousemusta, yhtä yllättävää kuin kamalaa katsella. Ja viimeisen tuomion torvina pauhasivat tykit... Etulinjoilla tapahtuu merkillisiä asioita. Minkälaista sota todellisuudessa on, sen tietävät vain ne, jotka ovat siellä olleet. Kuvitella sitä ei voi.

Pyyhkäisen kädenselällä otsaani. Joku vieressä sanoo matalalla äänellä minulle jotain, kuulen itseni siihen vastaavan. Sitten olemme taas kauan aikaa ääneti. Ajattelen Venäjää, joka levittäytyy jossakin tuolla edessäpäin laajana, mittaamattomana. Yhä se vain pyrkii levittäytymään sokeassa hallitsemishimossaan, satamien ja valtamerien nälässään. Murskaavan jyrän tavoin se tahtoi kulkea meidänkin ylitsemme, kenties yli koko pohjoismaiden, joista kuitenkin muut eivät sitä niin kipeästi ja läheisesti tajua kuin me, jotka saamme varmaankin ajasta aikaan seisoa vartijoina sillä portilla, minkä takaa loputtomat tiet johtavat Aasiaan... Niin, ajattelen Venäjää, sen nykyisiä vallanpitäjiä ja järjestelmää, sen kärsinyttä kansaa, sen tuhansia autioita kirkkoja, joiden kellot eivät enää kaiu edes pääsiäisaattoina, mutta joiden kupolit kuitenkin loistavat ja hehkuvat siinä ikuisessa valossa, minkä synnyttää aurinko noustessaan idästä, Aasian sylvistä,

ja laskiessaan lännen liekkimereen. Suurena, puoliksi villinä arona, arvoituksellisena lakeutena, kummallisena sekoituksena hyvää ja huonoa, enemmän aasialaisena kuin eurooppalaisena — sellaisena kohoaa Venäjä tihenevästä hämärästä ihmiskunnan silmien eteen. Ja tuosta tasangosta nousee joitakin häikäiseviä huippuja sieltä täältä: Pietari Suuri, Dostojevski, Tolstoi, Tshaikovski... Mutta tsaari Paavalin kouristuksenomaisissa vääntelyissä, hänen vääristyneen suunsa vaahdossa kuvastuu aivan kuin Venäjän kansan pysyvä ja jatkuva tila, sen sisäinen sairaus, sen sielun villi kipu, joka ajaa venäläisen aroille mielettömässä menossa ja laukassa... Nyt on heidät usutettu meidän kimppuumme niinkuin pahan isännän piestyt koirat. Tuolla heitä makaa jo jäällä kangistuneina, toisilla kädet kohotettuina taivasta kohti...

Yö ympärillämme kasvaa vähitellen kumman suureksi. Taivas selkenee, ja kuu ja tähdet tulevat näkyviin. Niiden ohella kelluu etulinjan taivaalla venäläisten tähystyspallo ihmeen kirkkaana; se liikkuu ylös ja alas ja taas sivuille. Näkyväisyys vihollisen asemien suuntaan on niin hyvä, ettei vartioita jäällä tarvita.

Kaikki olemme nyt ampumahaudassa. Jotakin häivähdystä iltaisesta tapauksesta, vihollisen hyökkäyksestä, liikkuu meissä vielä, se viipyy epämääräisenä tunteena, synkkänä levottomuutena, joka aiheuttaa siitä, että olemme ensi kerran olleet mukana varsinaisessa tulitaistelussa, tapelleet, puolustautu-

neet ja tappaneet . . . Kaikki se on ollut välttämätöntä. Mitä muutakaan olisimme voineet tehdä. Sillä meidänkin vuoromme saattaa tulla. Voi tulla päivä, jolloin meidän kranaattien ruhjomat ruumiimme myös pannaan arkkuihin. Ne lähetetään sitten koteihimme, ja joidenkin arkkujen kanteen on kiinnitetty salaperäinen, vakava vetoomus: »Pyydetään, että arkun kantta ei avattaisi . . .»

Kun aamu koittaa, me olemme vielä ampumahaudassa. Takanamme kohoaa metsäinen mäki, joka näkyy jo selvästi aamuvalossa. Yhä suurempi muutos siinä on tapahtunut. Ei näe enää yhtään ehjää puuta, ei yhden yhtäkään. Paljaita tynkiä, paljaita, sydenmustia tynkiä, jotka juurineen ovat kuitenkin kiinni maankamarassa. Aaltoilevassa aamuvalossa näyttää kuin tuo autioitunut etulinjan mäki kohoaisi ylös multaiselta perustaltaan kiireellään puiden silpoutunut ja huurteinen kruunu, joka hohtaa punaisena, aivan kuin veren tahraamana nousevan aurin gon valossa.

M U S T A S Y K S Y

Pullolamput palavat korsussa; niiden liekit huojuvat kullankeltaisina niinkuin nisuntähkät tulessa. Korsun sakeassa hämärässä ja ahdistavassa maanalaisessa ilmassa noiden liekkien ympärille muodostuu hehkuva kehä, joka väliin laajenee, väliin supistuu. Pullolamppuja on viisi täällä ylälaverilla, olen laskenut ne. Melkein pääni kohdallakin palaa yksi. Se lämmittää ja valaisee yhtäaikaa. Vaivun kuin uneen, syvälle hämarien tuntojen, muistojen ja ajatusten piiriin. Tajunnan pohjalta nousee vähitellen esiin kokonaan toinen ympäristö, toinen maailma kuin missä nyt olen, maailma, jonka tapahtumille tämä kaikki täällä etulinjoilla on vain tuimaa, veristä jatkoa.

Sulkeutuneiden silmiäni edessä lainehtii jotain edestakaisin; se on aluksi usvaista ja epämääräistä, mutta selvenee sitten. Muistoja viime syksyn päivistä keino tajunnassani, noilta päivistä, jolloin kaikki voimat jännittyivät äärimmilleen torjumaan uhkaavaa tuhoa. Muistoja, muistoja...

Korsun seinät aivan kuin hajoavat ympäriltäni; olen vapaan, syksyisen taivaan alla. Pullolamppujen pienten liekkien sijalla leimuavat nyt tervasoihutujen

väkevät, sakeat liekit kohoten esiin pimeydestä. Suurtorilla aaltoilee ihmiseri. Laulua, soittoa. Pohjoismaiden liput saloissa. Suurkirkon tornin varjo taivaalla. Vuosisataiset hetket hukkuvat äänten sorinaan ja soiton pauhuun. On pohjoismaisen yhteiskohtalon juhla vietettynä uhkaavan kumeana syysiltana aavistelevan, kostean pimeyden levittäytyessä Helsingin päälle.

Sota ei vielä ole alkanut. Idän suuri, punainen tulivuori kuitenkin jo savuaa taivaanrannalla, valmistautuen purkamaan laavaansa tämän kansan ja maan ylitse. Mutta väkevinä nousevat tervasoitujen lieskat pimeydestä, ja noita huikaisevia lieskoja kohden naiset kurkottelevat lapsiaan, joiden pienet kasvot kajastavat niiden hehkussa. Nuo liekit kohoavat niinkuin suomalaisen voiman pohjimmista uumenista, kansantahdon sulatusuuneista. Takamaisina ja häikäisevinä ne palavat pimeyden keskellä, keskellä syksyä ja kuolemaa, tuoksuen sydeltä ja tervalta. Tuntuu kuin suomalaisten noitien, taikurien ja tietäjien haamut olisivat yht'äkkiä nousseet ylös salaperäisistä karsikoistaan ja nurmetuneista kalmistoistaan loihtimaan kansaansa voimaa, rohkeutta ja kestävyyttä suuren sodan ja lukemattomien kärsimyspäivien aattoiltana. Tai olisivatko palautuneet vuosisadan alun kansallisen vastarinnan päivät, jolloin myös noustiin torjumaan vaaraa idästä? Väkijoukot lainehtivat niinkuin silloinkin . . . ja soitto kaikuu, kasvaen hymniksi, johon ihmiset yhtyvät.

Tunnen kuin yht'äkkiä seisaisin hyvin korkealla jonkin vanhan tuomiokirkon holvien alla, missä on juhlallisen hämärää, vuosisataista. Nojaan kattoa kannattavaan pylvääseen ja kuuntelen tätä kansan murheesta ja hädestä kirvonnutta laulua ja soittoa, joka syvältä kansansielun pohjilta nousten voimalisena kohooa syksyn taivasta kohti. Kirkonkellotkin kaikuvat avaruuden rajalla. Ja tervasoitujen liekit hulmuavat pimeyden keskellä; ne nousevat keskeltä syksyä ja uhkaa eivätkä sammu tuulessa . . . Suurkirkon portaat ja pylväävät hohtavat niiden valossa, mutta torni jää syvään hämääseen, korkeuden yksinäisyyteen.

Ihmiset hajaantuvat vähitellen. Olen koko ajan seisonut Yliopiston pylväikössä ja lähdän nyt laskeutumaan alas portaita. Kuljen hitaasti Eteläsatamaan päin. Pimeys vallitsee täälläkin. Meri kajastaa mustana ja laajana, häviten yhtä mustaan taivaanrantaan. Mutta minä seison yhä niinkuin jossakin korkealla tuomiokirkon portailla, pylväiden varjossa, ja kuuntelen alhaalta torilta kantautuvaa laulua ja soittoa. Näen tervasoitujen liekit, jotka urhoollisina taistelevat päällekaatuvaa pimeyttä vastaan.

Näissä päivissä on jotakin kummallisen jylhää ja odottavaa, päivissä, joihin liittyy syvin syksyinen tummuus mitä ajatella saattaa. Jokainen niistä nousee yöstä kantaen kuin kohtaloa hartioillaan, ja arvoituksellisina ne liukuvat takaisin yöhön. Ne ovat saaneet aivan kuin uuden merkityksen ja sisäl-

lön. Tämä päivien uusi sisältö auttaa ihmistä pääsemään sisäisesti irti oman minuutensa taakasta; hän tuntee olevansa vain osa jostakin suuremmasta kokonaisuudesta. Mutta samalla hän selvästi vais-tooa, että vaellus kärsimysvuorelle olisi kohta alkava. Ja hänet valtaa sama tyyneys, joka on näissä ras-kaissa syksyn päivissäkin. Tyyneyden alla on kui-tenkin sammumatonta levottomuutta ja odotusta, joka lisääntyy päivä päivältä.

Helsinki on pimeässä. Valoa ei näe juuri mistään. Uhkaava pimeys verhoaa kaiken. Hämärästi erot-taa talojen hahmoja ja näkee kadun edessään kajas-tavan. Ja kun kulkee puistoissa, tuntee märkien puiden lehtien putoavan hiljaa kasvoilleen niinkuin unessa. Syksy, musta syksy . . .

Ei ole lepoa, ei rauhaa. Yhä vain pitää kulkea, kulkea, päämäärää vailla, kahlata tuossa kosteassa pimeydessä, joka on maailma sinänsä, vuorenraskas, ennentuntematonta tuskaa ja uhkaa täynnä. Sivuu-tan ihmisiä, jotka samoin kulkevat ääneti eteenpäin niinkuin varjot. Raitiovaunut tulevat ja menevät kolisten, peitetyin ikkunoin, helistävät kellojaan ja häipyvät pois. Junien vihellyksiäkin kantautuu ase-man suunnalta. Joka päivä siirtyy ihmisiä maa-seudulle, enimmäkseen naisia ja lapsia. Kaikki junat ovat tupaten täynnä. Sota uhkaa . . . Mutta minä muistan tervasoitujen liekit pimeyden keskellä; häikäisevinä ja väkevinä ne palavat eivätkä sammu tuulessa . . .

En halua nyt olla yksin, vaan vietän lopun iltaa erään vanhan ystäväni luona. Täällä on valoa ja lämpöä. Ikkuna on tiiviisti peitetty, ettei valoa suinkaan pääsisi ulos. Olemme kahden, sillä ystäväni perhe on jo maaseudulla. Ensimmäisenä Helsingin evakuoimispäivänä olivat lähteneet. Meitä kumpaistakin ympäröi tällä hetkellä tietty yksinäisyyden ilmapiiri. Olen hiukan väsyneenä jo kysynyt, mitä uutta kuuluu Moskovasta, ja saatuani sen kuulla, kumpikin olemme vaipuneet mietteisiimme. Poltteleme ääneti pitkän aikaa. Ystäväni on minua tuntuvasti vanhempi; näen, että hänen tukassaan on jo hieman harmaita hiuksia. Hän nojaa raskaasti kädellään tupakkapöydän kantta vasten, sormien välissä hehkuu savuke. Hetken kuluttua hän alkaa kertoa.

— Tiedätkös, tässä ajantunnelmassa on jotain samaa kuin maailmansodan puhjetessa. Luonnollisesti tämä kaikki on meille paljonkin läheisempää ja kipeämpää kuin silloin, mutta jotain on samaakin, sitä ei voi kieltää. Kun maailmansota puhkesi, olin vuoden lueskellut yliopistossa ja olin silloin maaseudulla viettämässä kesääni. Tiedäthän ne maisemat siellä kotimaakunnassamme. Peltoja, peltoja silmän kantamattomiin, metsäinen mäki tai töyräs siellä täällä, vanhoja joenvarsikyliä, kaivonvinttejä, talojen ja töllien ruohoisilla pihoilla humalasalvoja . . . En ollut koskaan sillä tavoin nauttinut luonnosta ja kypsyvien viljapeltujen näystä kuin juuri tuona kesänä, jolloin maailmansota puhkesi. Se oli suoras-

taan hekumointia. Nukuinkin joskus ruismaassa öisin omituisen kirkkaan, punaisen kuun paistaessa yöksi viilentyneiden viljapeltojen yllä. Muistan vielä kaiken: vahvojen olkien suhinan ja niiden vienon punerruksen, alasriippuvien tähkien tuoksun, viljan syvän hehkun... Ei tällaista voi unohtaa. Sen omistaminen on suurta rikkautta. Mutta sitten alkoivat kuumat elonkorjuuviikot. Sirpit työnnettiin rukiiseen ja koottiin sitomiksi. Minä olin tässä työssä mukana. Samaan aikaan kajahtivat sitten Sarajevossa nuo laukaukset, joiden kaiku kiiri kautta maailman, tänne asti. Ja pian sen jälkeen alkoi miljoonien miesten marssi kuolemaan.

Hän vaikenee hetkeksi, karistaa tuhkan savukkeestaan ja jatkaa sitten:

— Se oli unohtumaton ja merkillinen loppukesä. Kuumilla elopelloillaan aherteleva väki saattoi usein nähdä kasakoiden ratsastavan maantiellä, halki suomalaisten viljapeltojen. Venäläistä sotaväkeä majoitettiin vanhoihin jokivarsikyliin, jotka huokailivat häpeäänsä ja onnettomuuttansa. Kerran näin ratsastavien kasakoiden mistään välittämättä oikaisevan erään tuleentuneen vehnävainion halki. Talon isäntä juoksi hätään, tarttui synkeänä hevosia päitsistä ja koetti häätää kasakoita pois vehnäpeltoa tallaamasta. Hänet poljettiin maahan... Kun juosten saavuin vehnäpellolle varustettuna tukevalla karahkalla, kasakat ratsastivat jo etäällä tomupilvessä. Kylissä puhuttiin ampumisista ja raiskauksista. Kaikkialla oli odotusta, levottomuutta ja

hammasten kiristystä. Viivyin noina loppukesän viikkoina usein pitkiä aikoja joella, väliin yömyöhään. Soutelin edestakaisin. Kuuntelin kaislojen kahinaa ja sorsien huutoja joelta, joka oli peittynyt vahvaan, sinertävään usvaan. Olin usein yökasteesta märkä, kun pimeässä menin kotiin. Sitten tuli syksy, ja kylistä alkoi kuulua puimakoneiden jyskettä. Koivut kellastuivat mäillä, ja haapojen ylle valui tuo verenraskas puna, jonka olin nähnyt niin monina syksyinä tätä ennen. Mutta nyt siinä oli oudon karvas sivuvivahdus, jonka havaitsin kuin unessa. Sekavassa mielentilassa lähdin Helsinkiin. Täältä oli paljon ihmisiä siirtynyt maaseudulle ja yhä silloin siirtyi, kun tulin. Junat olivat tungokseen asti täynnä, kuten ne ovat nytkin. Pelättiin saksalaisten maihinnousua. Lukuni eivät sanottavasti edistyneet. Minä muistan vielä, kuinka monasti mieleeni tänä aikana palautui se tapaus, jonka maailmansodan syttymiskesänä olin nähnyt eräällä suomalaisella vehnäpellolla. Talonpoika torjumassa vehnävainioltaan kasakoita hevosineen, joiden jalokoihin hän sortuu... Se oli syöpynyt mieleeni lähtemättömästi. Aavistin kerran tulevan ajan, jolloin kasakat eivät olisi vielä ennättäneet ratsastaa pois... ja silloin ne olisi perivä hukka... Maailmansota jatkui. Venäjällä puhkesi vallankumous. Elin Helsingin svabodan ajat... Sitten tuli meidän vapaussotamme, jolloin minäkin kohtasin kasakkani, nuo suomalaisen naisen ja viljapellon häpäisijät... Haavoituin Tampereella.

Meitä ympäröi taas hiljaisuus. Emme puhuneet kotvaan mitään. Kello lyö viereisessä huoneessa.

— Kaksikymmentäkaksi vuotta vapaata, itsenäistä elämää, sanoo ystäväni vihdoin. — On saanut hengittää vapaasti. Vieraan sortajan mahti ja ies ei ole painanut. Ei ole ollut pistimiin nojautuvia pakkomääräyksiä, ei maasta karkoittamisia. Minkälainen kehitys onkaan kaikilla aloilla tapahtunut tänä aikana! Ja kun tätä kaikkea uhkaa vaara taas samalta taholta kuin aina ennenkin, mielen valtaa syvä tuska. Mutta täytyy terästyä, täytyy olla valmis uhrautumaan, taistelemaan tämän kaiken puolesta. Tämä aika pakottaa ihmisen uudesti arvioimaan kaiken: suhteensa elämään, isänmaahan, maailmaan, eri kansoihin ja rotuihin, vieläpä uskontoonkin. Toisaalta se pakottaa nöyrytymään, laskeutumaan tomuun, toisaalta se taas sallii ihmisen kokea sitä suunnatonta hengen jännitystä, sitä avaraa, koko maailmaa syleilevää tunnetta, jonka ihmiselle valmistaa ainoastaan historiallisesti merkittävä aika. Minä en epäile, ettemmekö me kohta saisi nähdä erään ajanjakson menevän mailleen ja uuden sarastavan. Voi olla, että meidänkin kansamme uusi tulevaisuus on versoava esiin sodasta, verestä ja tuhkasta.

— Eilen illalla olin asemalla, alkaa hän taas hetken kuluttua. — Himmeästi valaistu asemahalli oli täynnä maaseudulle lähteviä ihmisiä, etupäässä naisia ja lapsia. Sama ahdinko vallitsi laiturilla, jonne vaivoin pääsin tungoksen lävitse. Junien hah-

moja erotti hämärästi asemalla pimeydessä ja sumussa. Niitä kohti ihmiset kiiruhtivat matkalaukuineen ja nyytteineen. Joitakin lamppuja paloi verhottuina siellä täällä. Sataa tihuutti. Oli murheellista seisoa siinä ja katsella tätä kaikkea. Lotat ja pelastusarmeijalaiset auttoivat ja tukivat vanhuksia ja jakoivat lapsille voileipiä. Monen naisen silmät olivat kyynelissä, mutta kukaan ei itkenyt. Sodan uhka oli olemassa, se oli olemusten pohjilla, ilmassa, kaikkialla. Mutta kukaan ei itkenyt, kukaan ei valittanut; äänettömänä saattona vain vaellettiin junia kohti sumun ja pimeyden keskellä...

Ystäväni tuijottaa minuun mietteissään. Sitten hän jatkaa:

— Olin viime viikolla erään sukulaiseni hautaisissa maalla. Seisoin muiden joukossa siellä hautausmaalla kovassa tuulessa. Kirkkomaan puut olivat jo lehdistä aivan paljaat; tyhjinä ja mustina harottivat niiden oksat. Seisoimme siinä tuulen alla, kuunnellen kuoleman ja ylösousemuksen sanoja ja hiekan putoamista arkun kannelle. Kun tämä kaikki oli mennyt ohitse, ajatuksemme ja keskustelumme pakostakin kääntyivät taas sotaan ja mahdollisuuksiimme puolustautua hyökkääjää vastaan. Sota, sota, se aivan kuin henkäili jo kylien yllä, noiden ennen niin rauhallisten ja vanhanaikaisten kylien.

Ja sillä hetkellä minunkin mieleeni palautuu taanoinen matkani maaseudulle. Kylät alkoivat jo olla nuorista miehistä tyhjiä, melkein kaikki olivat

jo lähteneet keskityspaikkoihin . . . rajoille ja rajojen läheisyyteen. Nostoväkeen kuuluvat miehet olivat vielä toistaiseksi jääneet. Hevosia oli otettu taloista armeijan tarpeisiin. Kuljeskelin rauhattomana vanhoilla kujilla, joille oli varissut viljankorsia elonkorjuuajan kuumina päivinä. Silloin ei sodasta oltu vielä tiedetty mitään. Hevoset olivat vetäneet täysinäisiä elokuormia kujilla, miehet viheltäneet, ja vanhanaikainen rauha oli levittäytynyt laajojen peltoaukeiden yli. Lehmien sarvet olivat välkkyneet laitumilla, ja hevosten väkevää hirnuntaa oli kantautunut jokitöyräiltä. Mutta nyt oli musta syksy saapunut näihinkin kyliin. Talot kohosivat mäkien lappeilta tai rantatöyräiltä kumman paljaina myöhäissyksyn auringon paistaessa niiden vihertäviin ikkunoihin. Pelot olivat paljaita, tyhjiä, mustia, ja maantie oli autio niin pitkälle kuin sitä näin. Jossakin etäällä haukkui koira. Märät, keltaiset lehdet lensivät kuihtuneina jalkoihini, niinkuin niitä olisi taivaasta pudonnut . . . Palasin kyllästyneenä takaisin.

Illalla menin alas puutarhaan. Marjapensaita ja muutamia omenapuita, joista toiset olivat kuolleita. Ja kukkien tulet olivat sammuneet jo aikoja sitten. Aurinko laski suurena mustien peltojen taakse. Hiljaisuus humisi korvissani. Ei kuulunut enää lehmien ammuntaa eikä hevosten hirnuntaa laitumilta. Musta, arvoituksellinen hiljaisuus vain levisi kaikkialle. Näin äidin tutun hahmon ylempänä mäellä; hän seiso hetken siinä ja häipyi sitten pois. Sumupilviä

lainehti edestakaisin peltojen yllä. Ne olivat niin-
 kuin haamuja, ammoiden kuolleita suomalaisten haa-
 muja, jotka yhteinen hätä ja ahdinko oli manannut
 ylös haudoistaan. Nuo siniharmaat haamut huojui-
 vat sinne tänne ikäänkuin käsiinsä kivääreitä ja kir-
 veitä etsien. Tuntui kuin itse Jumala olisi huutanut
 niille: »Rajoille, rajoille . . !» Olin näkevinäni suo-
 malaisen nyrkin varjon idän taivaalla, se ei uhannut,
 mutta se oli puolustukseen valmis. Näin muutakin.
 Näin keltaisten kuhilaiden nousevan mustille pel-
 loille, säteillen ympärilleen hedelmällisyyden ras-
 kasta, väkevää valoa. Helmat kohotettuina sisareni
 kulki huojuen peltojen yli, kadoten tuohon merkil-
 liseen valoon, jota koko seutu oli täynnä . . . Mutta
 sitten tienoo pimeni jälleen hetkeksi kohta leimu-
 takseen ohravalkeitten rajussa hohteessa. Sen valossa
 kulki talonpoikia tiellä, ja heillä oli olkapäillään —
 ei viikatteita — vaan kivääreitä, joita he kantoivat
 kuin ristejä. He vaelsivat loputtomana, harmaana
 saattona kohden itää, ja heidän joukossaan oli vel-
 jeni . . .

Musta syksy . . . Lähdin puutarhasta pois. Olin
 nojannut kuolleeseen omenapuuhun ja uneksinut.

Kuulen ystäväni äänen yhä niinkuin unen lävitse:

— Eräänä päivänä kulkiessani pitkin Turuntietä,
 ohi Eduskuntatalon, näin sotilaslaiturilla olevan kuu-
 meista kiirettä. Junia lastattiin. Hevosia, heiniä,
 ammuslaatikoita, rekiä, ahkioita, konekivääreitä,
 suksia ja lopulta miehiä . . . Se on sitä liikekannalle-
 panoa. Pitkin katuja kiirehti reserviläisiä reput

selässä. Aamulla olin nähnytkin poliisin kiertelevän taloissa jakamassa käskyjä. Vielä pari viikkoa siten sanottiin, ettei sotaa tule, että Venäjä ei sentään hyökkää... Nyt puhutaan jo toista, ei ainakaan odoteta Moskovasta enää mitään ratkaisevaa. Neuvottelut saattavat kyllä venyä, mutta sopimukseen tuskin päästään.

— Minäkin olen odottanut kutsua joka päivä, sanon äkkiä. — Tästä pitäisi jo päästä lähtemään. Alkaa kyllästyttää tämä jatkuva odotus. Aina vain ajatukset kiertävät samaa kehää.

Ystäväni katsoo jonnekin ohitseni ja sanoo siten aivan kuin jotain muuta ajatellen:

— Kyllä se tulee aikanaan. Reserviläisiä on vielä paljonkin kutsumatta. Mutta ymmärrän kyllä odotuksesi. Tuntolevy kaulaan ja kivääri käteen — se on parasta, mitä miehelle nyt saattaa tapahtua, kun kerran maata uhkaa vihollisen hyökkäys.

Keskustelumme katkeaa tähän, ja minä lähden ulos pimeyteen.

Työni on vähitellen jäänyt, yksi asia vain täyttää mielen: Tuleeko sota ja miten käy meidän alkavassa taistelussa? Odotan kutsua; joka aamu uskon sen saapuvan. Mutta se viipyy yhä. Levotonta harhailua kaupungilla, joka on tullut kumman hiljaiseksi. Sitä painaa salainen uhka, joka lisääntyy päivä päivältä. Kaivopuiston kallioilla iltapäivän hetkinä. Jostakin kantautuu kirkonkellojen soittoa,

ehkä Johanneksen kirkosta. Meri on harmaa, etäinen. Sitten Hietalahdessa auringon laskiessa. Nostoranojen mustat varjot taivaalla, jossa viipyy kylmä syksyinen hehku. Pimeässä asemalla, verhoittujen lamppujen alla. Maaseudulle lähteviä ihmisiä nyytteineen, tavaroineen, miehiä reput selässä, reserviupseereita toisen luokan vaunun portailla ja sillalla. Veturien savua . . . Yö jossakin atelierissa tuttavan maalarin luona. Vielä kerran Strindbergin Punaisen huoneen tunnelmaa . . . Mustan välkkyvää taivasta ja kylmien tähtien tuiketta kattoikkunasta . . . Etäisiä valssin tahteja ja mielessä ajelehtivia romaaninrepaleita . . . Ja vihdoin unta maalattujen, värikkäitten kankaitten ja maalitölkkien keskellä . . .

Viimeisiä siviilimiehiä . . . Vänrikki Stoolin tarinat taskukoossa, olkaa hyvä ja pistäkää paperiin! Tulen sitä tarvitsemaan. Sivu Goetheä joka päivä! Maksaa vaivan . . . Punaista, keltaista, sinistä ja mustaa, mustaa . . . Puiden lehtiä maassa, kaikkialla. — Syksy on, sanot sinä. Konekivääreitä katoilla. — Ilmasuojeluyhdistyksen mainostemppeja, olen sanovinani jollekin rauhoittavasti. Mutta minua ei uskota. Kaukana maalla vanha karjakuja. Mäki ja valkeita koivuja. Tuulimylly. Paljon sinistä. Ja taas konekivääreitä . . . Niistä ei tule loppua. Tulen välkettä . . .

Aamu. Ihmiset liimailevat paperisuikaleita ikkunoihinsa. Kadulla rämisevät konekiväärirattaat. Talojen kattoja. Kaksi tehtaanpiippua. Taivasta, aamutaivasta . . . Herään vitkallisesti uuteen päivään.

Käyn taas sotilaspiirin aluevalvojan toimistossa. En mielelläni käy esikunnissa enkä kanslioissa, mutta nyt se on välttämätöntä. Minun on vihdoinkin saatava selvyys, missä kutsuni viipyy. Aluevalvojan toimistossa on paljon reserviläisiä, kaikilla sotilaspassi käsillä. Virkailijoilla on kiirettä. Ei ole vielä mitään kutsua, se tulee kyllä aikanaan. Paljon on vielä kutsumatta. Painun kadulle. Kuljen pitkin Etelärantaa. Edelläni vaeltaa naisia kantaen matkalaukkuja ja nyyttejä. He lähtevät ilmeisesti maaseudulle. Katuvierellä seisoo hevonen, jonka pää on uponnut heinäpussiin. Korvat näkyvät ja lempeät, hieman kosteat silmät. Kolera-altaassa on kiiltäviä, öljyisiä läiskiä. Alkaa sataa. Vettä valuu hatunlieriäni pitkin, kohotan päällystakin kauluksen ylös. Joku nainen juoksee yli kadun läheiseen puhelinkoppiin. Hänellä on suuret, pelästyneet silmät. Kappeli on aivan kuin uponnut keltaisten, mätänevien lehtien alle. Syksy on, musta, rauhaton, uhkaava syksy.

Puistossa työmiehet kaivavat sirpalesuojaa pommitusten varalta. Kadulla marssii sateessa reserviläisiä; he ovat vielä siviilivaatteissaan, toisilla vain sotilaslakki, toisilla vyö. Menevät nähtävästi syömään. Heidän askeleittensa kumina häipyä.

Sade taukoo vähitellen. Näen sateenkaaren meren yllä. Katajanokan kreikkalaiskatolisen kirkon kupoli säihkyä sen valossa. Kuljen eteenpäin. Sota ei ole vielä syttynyt. Maassa on rauha ja syksy. Ja katoilla konekivääreitä. Taas tulee ilta ja pimeys.

Ei tule tänäkään aamuna vielä kutsua. Kaikki on ennallaan. Sanomalehti on pudonnut tavalliseen tapaansa eteisen lattialle. Nostan sen ylös ja silmäilen sitä. Leningradissa ja Moskovassa Suomen vastaisia mielenosoituksia. Hyökkäämättömyyssopimus sanottu irti eilen, nyt on diplomaattiset suhteet katkaistu. Tuijotan ikkunaan. Pikkulinnut nokkivat ikkunalaudalla viimeisiä leivänmurusia. Avaan ikkunan ja annan niille lisää. Vaimoni askartelua kuuluu viereisestä huoneesta. Pikkulintuja on taas ilmestynyt ikkunalaudalle.

Seuraavana aamuna sireenit ulvovat ensimmäisen kerran, niiden ääni tunkeutuu syysilman halki ja leikkaa kuin veitsi. Ihmiset rientävät pommisuojaan taloissa ja puistoissa. Sota on alkanut. Kohtalo kulkee pitkin katuja ja teitä . . . Elämä saa yhdellä iskulla uuden sävyn ja luonteen. Odotus on päätynyt, sarja piinallisia viikkoja, jolloin ei tiedetty, mitä tulisi tapahtumaan. Nyt alkaisivat toisenlaiset piinaviikot, jolloin ei enää mikään olisi epäselvää. Sodan kova, tuhoava kirkkaus valaisisi tästä lähtien Suomen päiviä ja öitä ja ristillä riippuvaa kansaa, joka ei ole muuta halunnut kuin saada elää rauhassa omaa elämäänsä. Tulisiko näiden piinaviikkojen jälkeen kerran koittamaan pääsiäinen, sitä ei kukaan vielä voi sanoa.

Iltapäivällä viholliskoneet ilmestyvät uudelleen. Pommit putoilevat, räjähdyksiä kuuluu, kauheita räjähdyksiä, jotka kumisevat moninkertaisina kivitalojen keskellä. Marraskuisissa puistoissa ja metsi-

köissä olevia ihmisiä ammutaan konekivääreillä. Äiti etsii lastaan ja lapsi äitiään. Jossakin penkereen takana makaa ihmisiä kuolleina, päät murskana, ruumiit silpoutuneina. Palopommit ovat sytyttäneet taloja palamaan. Tulenlieskat kohoavat taivaalle . . . savua, karvasta katkua leviää kaduille. Ilmatorjunta-aseet toimivat. Väestönsuojelumiehiä juoksee kaduilla. Ruumiita vedetään esiin raunioista. Ja yhä kaikuvat nuo hornamaiset räjähdykset, ne täyttävät pauhullaan koko maailman, herättäen kummallisen, pakahduttavan tunteen elämän loppumisesta. Tulipalojen kaamea kajastus sokaisee silmät, lyö veripunaisena taivaalle saakka. Ihmiset istuvat tai seisovat pommisuojoissa seuraten ääneti helvetin riehuntaa jossakin yläpuolellaan, kuunnellen pommi-koneiden raskasta surinaa ja räjähdysten kumeita ääniä. Ja joka hetki he odottavat oman talonsa sortuvan ja hautaavan heidät alleen, kaiken murskaavaan sekasortoon.

Tämä päivä on Helsingin kauhun ja surun päivä. Olisiko koko kaupunki häviävä niinkuin Jerusalemin muinoin, joutuva perikatoon, sudet ja koiratko vain ulvoisivat sen tuulisilla raunioilla kuonot taivasta kohti aterioituaan ensin niiden lukemattomien ruumiitten ääressä, jotka viruvat kaduilla ja raunioissa? Olisiko koko Suomen kansa häviävä, olisiko se lopulliseen tuhoon tuomittu? Eikö mistään tule pelastusta, avautuisivatko nyt portit Aasialle, avautuisivatko vuosisataiset portit mielivallan ja barbarismin käydä sisälle? Kävi kuinka tahansa: sitä ennen

taistellaan, kaadutaan paikalleen — yhtäkään suomalaista, miestä ja naista, ei nähdä Itkumuurilla . . . Tulkoon siis vielä kerran sota ja veriset vaatteet!

On iltayö, pimeä ja aavisteleva. Kuljen pitkin autioita katuja. Silloin tällöin tulee joku väestönsuojelumies tai -nainen vastaan. Talot kohoavat suurina ja tummina. Askeleet kopisevat kummallisen kovasti ja ontosti kaikuvassa yössä. Tällaisena yönä saattaisi kuulla Kuoleman rattaitten kitinän.

Minulla on reppu selässäni ja käsky povitaskusani. Kokoontumispaikka on eräs kansakoulu, jossa minun olisi oltava keskiyön aikaan. Kuljen eteenpäin pimeässä, kaikuvassa yössä. Jotain minusta on aivan kuin pois pyyhkäisty. Menneet vuodet, niiden ulkonaiset ja sisäiset tapahtumat nousevat esiin merkillisen varjomaisina, etäisinä. Edessä oleva uusi elämä, uusi suuri tapahtuminen täyttää kaikki ajatukset. Nykyisyys on tällä hetkellä hallitseva tekijä, ankara, kouraiseva nykyisyys, jonka lopusta ei ole tietoa.

Olen saapunut perille, noussut ylös kiviportaita ja vaihtanut muutamia sanoja pöydän ääressä istuvan unisen aliupseerin kanssa. Nyt olen voimistelusalissa, joka vaikuttaa kylmältä ja kolkolta. Täällä on vain muutamia miehiä; joissakin alempana olevissa luokkahuoneissa on enemmän. Puhumme jotakin matalalla äänellä. Puoliyö on jo ohitse. Heittäydymme pitkällemme penkeille ja koetamme nuk-

kua. Mutta on liian kylmä. Tavan takaa täytyy nousta kävelemään lattialle. Koetan kädelläni ikkunan alla olevaa lämpöpatteria, se on aivan kylmä. Pari seinässä olevaa lamppua palaa himmeästi.

Yö kuluu hitaasti. Joku heittelehtii penkillä levottomasti nukkuessaan ja lopulta putoaa kolah- taen lattialle. Muutkin heräävät siihen. Vaihdetaan muutama sana. Sitten taas yritetään nukkua. Ajatukset jauhavat, uni tulee vain tuokioittain. Aamu sarastaa. Käytävästä kuuluu askeleita. Jonakin hetkenä kuulen nimeäni huudettavan. Menen ulos käytävään. Siellä istuu pöydän takana kirju- reita. Eräs upseeri seisoo pöydän edessä. Minulle ilmoitetaan, etten kuulukaan tänne, vaan erälle toiselle koululle. Kokoontumismääräyksessäni oli selvästi mainittu tämä paikka, mutta olkoon miten tahansa: otan paperini ja reppuni ja lähdän ulos.

Aamu on kylmä ja tuulinen. Poikkean johonkin kansanruokalaan kahville. Ruokala on täpösen täynnä työmiehiä. Overallit yllä he istuvat pöy- tiensä ääressä, juoden aamukahvia tai syöden puuroa. Saan kahvini ja istun juomaan. Pöydässä istuu jo entuudestaan vanhahko, käsipuoli mies. Tyhjän takinhihan hän on työntänyt taskuun. Oikealla kädellä hän pitelee suurta, höyryävää kahvikuppia. Huomaan hänen olevan aika tavalla juovuksissa, vaikka on vielä varhainen aamu. Yönsä hän sanoo viettäneensä Pelastusarmeijan yömajassa ja aamulla sitten tyhjentäneensä jonkun toisen irtolaisen kanssa viinapullon; se oli ollut vanhaa viinaa, joka oli

noussut tukkaan kiivaasti kuin häkä. Siinä hän nyt istuu, vanha, parrakas irtolainen, päässään tuo kamala viina. Hän on ollut suuri ja vahva mies, vuosia sitten, sen näkee selvästi, mutta nyt hän on jo hiukan kumaraan vääntynyt. Kätensä hän sanoo menettäneensä maailmansodan aikana venäläisten patteritöissä, jossa se oli joutunut nostonan puristukseen ja katkennut kuin puunoksa . . . Sen jälkeen hän oli elätellyt itseään joten kuten, enimmäkseen viettäen irtolaisen elämää, johon kuuluvat yöt Pelastusarmeijan yömajoissa.

— Isänmaa on vaarassa, pojat! huutaa hän yht'äkkiä kaikuvalla äänellä ja lyö samalla nyrkin pöytään. — Rajalle, pojat, rajalle!

Tuon vanhan irtolaisen ääni nousee niinkuin tynnyrin pohjalta; se on karhea ja kumea. Sitten hän ääntään alentaen sanoo lähellä istuville ikäänkuin salaisuutena:

— Me voitamme sodan, sillä meidän puolellamme on Amerikka ja Suur-Britannia.

Viimeiset sanat hän sanoo erikoisella ponnella. Tuossa vanhassa kulkurissa on jotain mieleenpainuvaa, kun hän siinä puhuu isänmaastaan ja aivan kuin jostain ihmismeren pohjalta heiluttaa kurjaa, likaista lippuaan. Kun tällaista ilmenee kuivassa ja lahonneessa puussa, mitä sitten terveessä, mietin.

— Onkos teidät jo otettu sisään? kysyy hän minulta.

— Kyllä, vastaan minä. — Olen menossa juuri ilmoittautumaan.

— Se on oikein se, sanoo hän.

Minä en voi olla häntä ajattelematta, kun lähden jatkamaan matkaani. Kerta toisensa jälkeen tuo ryysyinen, käsipuoli ukko nousee ajatuksiini ja katsoo minuun pienillä, vilkkuvilla rotansilmillään jostakin hämärästä. Vielä silloinkin hän väikkyä jossakin muodossa ja tilassa ajatuksissani, kun astun ylös uuden koulun portaita. Taas sama ilmoittautuminen kuin edellisessäkin paikassa, tällä kertaa on vain ilmoitettava myös lähin omainen. Sitten saan nousta seuraavaan kerrokseen. Menen johonkin luokahuoneeseen, joka on täynnä miehiä. He makaavat lattialla reppu päin alla. Tunnen kohta, että täällä on lämmintä. Tervehdin ja lasken reppuni lattialle.

Kaksi päivää viivymme täällä. Miehiä tulee lakkaamatta lisää, yöllä ja päivällä, joka tunti. Ja eräänä pimeänä iltana me sitten lähdemme. Marsimme rivissä niinkuin sotilaat, tosin vielä siviilivaatteissa. Suoraan asemalle ja siellä junaan. Vaunut tulevat tupaten täyteen. Siellä saamme alkuvaikeutelman siitä ahtaudesta, mikä vallitsisi korusissa meidän päästyämme rintamalle. Juna nytkähtää liikkeelle. Matkamme määrästä emme tiedä mitään. Lamput vaunuissa palavat himmeinä. Vaunujen ikkunat on tiiviisti peitetty. Tupakansavu aaltoilee päittemme päällä. Ovet vaununsillalle ovat auki; sieltä päin puhaltaa raitis, syksyinen tuuli läpi vaunun.

Yö on musta. Vasten tuota seinämäistä pimeyttä junamme syöksyy täyttä vauhtia. Joku laulaa.

Juna pysähtyy vain kerran ja toistamiseen vasta perillä, Hämeenlinnassa, harjoituskeskuksessa, jossa tulisimme viipymään muutaman viikon. Marssimme asemalta Hämeenlinnan Lyseolle, jonne majoittaudumme. Kaikki kasarnit ovat jo ääriään myöten täynnä, täytyy siis olla tuossa vanhassa koulussa, jossa ikäänkuin henkäilee vielä Sibeliuksen, Eino Leinon ja Larin-Kyöstin nuoruus...

Sitten, päivien ja viikkojen kuluttua, tulee jälleen ilta, jolloin lähdemme, marssimme asemalle. On himmeä kuutamoinen. Hämeenlinnan vanha linna, joka nyt on ollut monet vuodet vankilana, seisoo siellä rannalla yksinäisenä, eläen vuosisataista elämänsä. Harjoitusviikot ovat nyt takana. Meillä on kiväärit. Olemme lähdössä rintamalle. Sotilaslaiturilla häämöttää loputtoman pitkän sotilasjunan varjo. Harmaita tavaravaunuja toinen toisensa perästä, keskellä pari toisen luokan matkustajavaunua upseereita varten. Jossakin etäällä... tuolla, missä laiturin loppu, savuaa musta, väkevä veturi, männät hohtaen kuutamossa. Koko pataljoona sijoitetaan samaan junaan hevosineen, varastoineen ja tavaroineen. Kuormaus on vielä silloin kesken, kun me saavumme sotilaslaiturille. Kaiken täytyy käydä hiljaisesti, äänettömyyden vallitessa. On niin valoisa yö, että vihollislentäjät voivat käyttää sitä hyväkseen. Kaikki menee kuitenkin hyvin, mitään ei tapahdu. Hevoset kolistelevat jo vaunuis-

saan. Lastauksen yhä jatkuessa me nousemme härkävaunuihin, joiden jokaisen keskellä on kamiina. Se hehkuu lämmintä. Puhutaan ja hälistään. Kiväärien perät kolisevat vaunun lattiaan. Vihdoin kuorma päättyy, ja juna nytkähtää liikkeelle. Me olemme matkalla — matkalla rintamalle.

Härkävaunun molempiin päihin on laitettu lave-reita, joiden päällä sopii maata. Juna jyskyttää eteenpäin, ensin etelään, sitten suoraan itään. — Rintamalle, rintamalle, jyskyttävät pyörät kumeasti. Makaamme pitkällämme lavereilla ja kuuntelemme tuota yksitoikkoista ääntä, jymisevää kohua. Toisinaan avataan vaunun ovi tai luukku, ja pieni kaista öistä suomalaista maisemaa hulvahtaa näkyviin merkillisen rauhallisena, niinkuin sotaa ei maassa olisikaan. Mutta kaukana on kuitenkin rintama . . . etulinjat, jotka kutsuvat meitä. Suomalainen sotilajuna huurteisessa talviyössä matkalla kohti itää . . .

Miehiä ja hevosia härkävaunuissa, avonaisissa tolppavaunuissa rekiä ja lappalaisia ahkioita, edessä savuava veturi — niin me syöksymme eteenpäin halki yön, jyristämme huojuen ja loskuen taaksemme katsomatta. Yhä kauemmaksi kuljemme entisyydestämme, irtaudumme omasta, persoonallisesta elämästämme, kaikesta, synnymme ikäänkuin uudestaan tänä kumisevissa härkävaunuissa vietettynä yönä lakkaamatta kiitäessämme eteenpäin, lähemmäksi rintamaa ja uutta todellisuutta. Se on kuin kiireistä, levotonta syöksymistä halki elämän kuoleman läheisyyteen.

Kuulen äänen jostakin kamiinan takaa:

— Olemme nyt matkalla sinne, missä kuoleman tuuli puhaltaa ja missä aurinko ja kuu katsovat ristiin.

Avaan silmäni. Makaan korsussa pullolampun valaistessa kasvojani. Joku puhuu ylälaverilla piikkilankaesteistä ja espanjalaisista ratsastajista. Näen sen silmissäni — espanjalaisen ratsastajan. Tolpat ristikkäin, piikkilankasokkelo, tiheä kuin hämähäkin verkko... Olen yhä kuin jossakin muualla, keskellä syksyä, kaupungissa, maaseudulla, jyristen eteenpäin kulkevassa sotilasjunassa...

Ajatuksissani otan alas pullolampun ja korjaan sen ohutta, keltaista liekkiä.

MIEHIÄ TUNTOLEVY KAULASSA

Juoksemme jälleen kivääri kainalossa ampumahautoihin kovassa kranaattitulessa. Šrapnellejakin räjähtelee yläpuolellamme. Nousemme tukikohdan uomasta loivalle mäelle, tykinammusten ruhjomalle töyräälle ja sieltä alas ampumahautaan. Taas sama tuijotus vastarannan puolelle kuin yölläkin.

On iltapuoli päivää, ja meidät on hälytetty. Mutta hyökkäystä ei tapahdu. Jää edessämme on tyhjä. Joitakin tummia pensaita häämöttää loitolla edessäpäin. Vielä kauempana peltoja, jotka nousevat hitaasti metsänrantaa kohti. Joitakin harmaita latoja ja töllejä, jotka eivät vielä ole palaneet, kyhjöttää rantakumpareella. Eräaseen tuollaiseen tölliin tai taloon, jossakin alempana Taipaleella, olivat venäläiset panneet tanssit pystyyn. Heillä oli naisiakin, oikeita venakoita, hanuri raikui ja balaikka. Soitto kantautui suomalaisten aseisiin. Eikä muuta tarvittu. Taloon suunnattiin tykistökeskitys, ja niin tehtiin parilla kranaatilla rintamatanssiaisista loppu. Vain kolme miestä huojui verissään ja kahta naista mukanaan laahaten talon pihaan, johon juuri silloin tuli vonkuen ja ulisten uusi kranaatti. Hekin menivät. Oikeat hurjat kuolintanssit ne olivat...

Me odotamme puolustusasemassamme, joka on näillä paikoin melkeinpä hevosenkengän muotoinen. Vihollinen voi ampua meitä kahdelta suunnalta: vasemmalta ja suoraan edestä. Ampumahaudat ovat osittain lumeen, osittain maahan kaivettuja. Yhdys-hauta puuttuu, tulemme öisin sitä kaivamaan. Tykistömme on ylempänä, kummallakin puolella.

Olemme Taipaleen rintamalohkolla. Suvannon järvi jatkuu vielä täällä, joskin kapeana ja jokimaisena, ennenkuin se vähän myöhemmin yhtyy Taipaleenjokeen, tuohon mutkaiseen, Laatokkaan laskevaan jokeen, jonka varsilla taistellaan melkein taukoamatta. Sillä suunnalla on taivas öisin leimuvan punainen, se hohtaa tykkitulen kaameassa, välähtelevässä valossa.

Joitakin kranaatteja lentää jälleen, šrapnellit räjähtelevät ilkeästi sihisten mäellä. Vetäydymme takaisin korsuun, kun vartijat on asetettu.

Taas palavat pullolamput yllämme; niiden liekit heiluvat heikossa ilmavirrassa. Miehet makailevat lavereilla. Jutellaan ja tupakoidaan, joku kirjoittaa kirjettä. Muutamat ovat päässeet osallisiksi unen suomasta unohduksesta. Priimuskeittiö pihisee kamiinan päällä aamusta iltaan. Kahvia keitetään. Pitkän ja kapean korsun perällä, nurkkalaverilla, makailee joukkueen johtaja, vänrikki Paakkonen, tupakoiden ja lueskellen. Hänen kasvonsa näkyvät telttalampun valossa laihoina ja hiukan kalpeina, leuka tumman parransängén peittämänä. Sotamies Virtanen, hänen alapuolellaan, puhuu taas laverin

laidalla istuen rauhasta ja toinen toistaan merkillisemmistä ennustuksista, saaden kaikki korsussa vähitellen hymyilemään.

— No eipä tiedä, vaikka tekisi jo rauhan, arvelee sentään Lauri. — Viime yönä kuului vastarannalta sen tapaista jyrinää ja losketta, kuin se olisi vetänyt jo materiaaliaan pois koko Taipaleelta.

— Taisi lisää tuoda, epäilee Ilmari. — Ei tule rauhaa. Kyllä vielä moni mies kaatuu, ennenkuin se tulee, moni kranaatti lentää ja räjähtää. Olisipa meillä siirtomaita, niin saisimme nyt niistä kuljettaa tänne neekereitä, mustia miehiä puukkoineen, tuhansittain, laivalastin toisensa jälkeen. Ei meille muualta apua lähde. Turha sitä on toivoa.

— Ei sitä lähtisi neekereiltäkään, väittää Lauri puolestaan. — Ja siksi toiseksi, eivät ne täällä tarkenisikaan. Ryssätkin pakkaavat jäätymään. Paleltuvat seisaalleen. Kohta niitä saa ruveta kiväärin perällä kolistelemaan nurin. Ei muuta tarvita. Sota tulee helpoksi. Saa vain vihellellä ja pistää tupakaksi. Sitten välillä taas kolhaista nurin jonkun valmiiksi jäätyneen ryssän . . .

Lauri istuu pöydän vaiheilla rahilla ja rasvailee pieksujaan. Joku tuo sisälle korsuun pikakiväärinsä ja alkaa sitä puhdistaa ovensuussa.

— Koneita on taas liikkeellä, sanoo hän. — Lentävät ristiin rastiin, menevät pois ja taas palaavat. Mitähän ne oikein hakevat?

— Tykistöasemia tietenkin, vastaa Lauri. — Ja korsuja. Kun yhden korsun paikan saavat selville,

tulee heti tykistökeskitys. Se siitä on seurauksena. Turhaa tuonne ulos on papereita ja pahvilaatikoita heitellä. Ne vain ilmaisevat korsun . . .

— Saakohan vielä joskus seisoa maalivahtina tai potkia palloa hieken asti? kysyy Ilmari enemmän itseltään kuin muilta. Hän on jalkapallon pelaaja ja urheilija, voimakas ja vielä nuori. Huokaisten hän lisää:

— Ja vieläköhän kerran saa tuntea hiilimurskan anturainsa alla? Päätä huimaa, kun sitä ajattelen.

Kaukana meistä ovat tällä hetkellä maalit, urheilukentät ja muut. Makaamme lavereilla vierieressä niinkuin ruumiit laudoilla. Vihollinen pommittaa tukikohtaamme. Kranaatteja lentää korsun läheisyyteen lakkaamatta. Korsun peräseinä jysähtää silloin tällöin kumeasti. Tähystäjäimme toimivat tykistöaseman lähellä pitäen silmällä Suvannon vastarantaa. Me kuuntelemme korsussa tätä meteliä. On suuri ahtaus. Ylälaverin miehiä on kömpinyt alas korsun käytävälle vähän vilvoittelemaan. Joku tarkastelee illalla saamaansa pakettia. Virtanen on saanut siitä sikarin suupieleensä. Priimus pihisee ja humisee.

Täyteen ahdetut, kovat reput pään alla me kuuntelemme kranaattien yhtämittäisiä jyrähdyksiä ulkoa. Niitä olemme kuulleet jo aikaisemmin Volossulassakin, jossa olimme viisi päivää reservikorsuissa — osan komppaniastamme ollessa kuitenkin varsinaisilla etulinjoilla, parissa tukikohdassa. Me teimme järven jälle piikkilankaesteitä ja espanjalaisia rat-

sastajia, kaivoimme yhdyshautoja ampumahautojen välille sekä vahvistimme kivillä ja mullalla korsujen kattoja. Sitä ennen me olimme asuneet teltoissa talvisten metsien liepeillä, ahdistelleet ja tuhonneet vihollisen vähäisiä laskuvarjojoukkoja metsäaukeilla ja suomaiden laidoilla ja kaivaneet juoksuhautoja pääpuolustuslinjan vaiheilla etäällä takana. Tosin sinnekin oli kaikunut tykkien lakkaamaton jyly. Näin meidät oli asteittain tuotu yhä lähemmäksi etulinjoja, kunnes vihdoin olimme kokonaan asemasodan piirissä ja etumaisimmissa kuopissa . . .

Nyt tämä on alkanut käydä meille jo tutuksi, tämä etulinjan ankara maailma, vaikka se ensin olikin tuntunut oudolta ja merkilliseltä. Kokonaan tottua siihen tuskin koskaan voi. Elämä ja kuolema lyövät täällä kättä toisilleen, aivan kuin sulautuvat toisiinsa yhdeksi ja samaksi, jylhäksi maailmanpiiriksi. Tuntolevy, tuntomerkkimme kuolemassa, roikkuu nuorasta meidän jokaisen kaulassa. Se muistuttaa alati meille, että olemme vihkiytyneet kuolemaankin, jos se meidän kohdallemme täällä tulee.

Kai, rintamatoverini, siviilissä taiteilija, maalari, makaa vieressäni. Olemme keskustelleet matalalla äänellä pitkän aikaa, välillä aina kuulostellen kraanaattien räjähdyksiä. Kivääri ja kenttälapio ovat täällä olleet työkaluinamme. Kaikki sivistyksen etapit tuntuvat olevan huimaavan kaukana, jossakin toisessa maailmassa. Olemme ehkä jo villiityneet, partaa emme aja pitkiin aikoihin, ja yllämme ovat

repeytyneet lumipuvut, jotka päivä päivältä tulevat yhä likaisemmiksi ja likaisemmiksi. Niihin tarttuu rasvaa, kivääriöljyä, nokea ja ampumahaudan mutaa. Olemme osa etulinjan maisemaa, kuulumme siihen niinkuin nuo mustat, katkenneet puunpötkelöt, jotka näemme aina ulos mentyämme. Manalan maisemien keskellä Manalan väkeä . . . Läheskään joka päivä emme voi pestä käsiämme ja kasvojamme; hyvä, kun edes joka viikko. Kun aamuisin palaamme ampumahaudasta korsuun viettääksemme siellä päivän — ellei tule hyökkäystä tai muuten anneta hälytystä — ajaa väsymys meidät kohta uneen, kummalliseen, liikkumattomaan tilaan, aivan kuin syvään uupumuksen virtaan, jonka pohjalla eivät edes unikuvajaiset liiku. Sen läpi kaikuu vain tykkien jyrinä, kranaattien räjähdykset, jotka unessa kertautuvat loputtomiin. Ja sittenkin nukumme. Sellaista on väsymys, rintamauupumus.

Kuinka kaukana meistä onkaan täällä se työemme, jota elämässä teemme! Joskus koskettelemme sitä, mutta pian vaikenemme. Tuntuu melkein naurettavalta puhua siitä täällä. Ja kuitenkin ihminen etulinjan piirissä kasvaa sisäänpäin. Uusia, ennentuntemattomia maailmoita väikkyä aika ajoin silmissä, alkaa nähdä selvemmin, ikäänkuin kaiken pohjaan. Rintamalla eletään joukkoelämää, yhteiskohtaloa, ja se sitoo miehet lujasti toisiinsa. Tämän yhteiskohtalon takaa häämöttää toinen, korkeampi kohtalo — kansan kohtalo . . . Huoli siitä saa meidät toimimaan, se antaa voimia ja pakottaa väsyneenkin

miehen jatkamaan marssiaan, vaikka jalat jo vetäisivät pitkälleen hankeen . . .

Olemme puhuneet tästä joskus. Muistelimme silloin erästä unohtumattoman raskasta hiihtomarssia läpi lumisten metsien, kun joukkomme saapui rintaman läheisyyteen. Olimme pari vuorokautta tulla loskuttaneet sotilasjunan härkävaunuissa. Sitten me laskeuduimme jonkin öisen aseman vaiheilla junasta ja painuimme kuormaston mukana hiihtäen siitä eteenpäin. Silloin saimme kutsua esiin kaikki ruumiilliset voimamme kestääksemme tuon pyryisen talviyön rasitukset. Uupumus ja henkinen voipuminen synnytti harhanäkyjä. Lumikin väliin leimahti silmissä punaiseksi ja maailma näytti oudon vääristyneeltä pyryn läpi. Matka tuntui loppumattomalta. Mutta tykkien jylhä ääni, joka läheni lähenemistään, kuin täyttäen kohta koko maailman, osoitti meidän kuitenkin lopulta saapuvan päämääräämme, kaukaiseen tavoitteeseemme. Ja me kestimme.

Saan käsiini sanomalehden jostakin makuulaverilta. Siinä on julkaistuna Pariisissa asuvien venäläisten emigranttikirjailijoiden vastalause maanmiestensä Suomeen tekemän hyökkäyksen johdosta. He tuomitsevat sen jyrkästi. Mielessäni käväisee iloisen mielihyvän laine huomattessani, että allekirjoittajien joukossa on muiden muassa Mereshkovski. Näytän lehteä Kaille. Hänkin lukee sen vaipuen sitten ajatuksiinsa. Mutta mitä meitä lopultakaan hyödyttävät nuo kaikki maailman

vastalauseet, myötätunnon osoitukset ja moraaliset tuomiot, kun kuitenkin saamme taistella yksin, ilman sanottavaa ulkomaista apua? Siinä laverilla maatessamme leukailemme tämän johdosta jotakin, ammennamme pettymyksestämme ja katkeruudestamme sappea, jonka annamme valua koko maanosamme ylle.

Yht'äkkiä sammuvat korsun kaikki lamput yhtäaikaan, syvä pimeys kietoo meidät piiriinsä. Nukuk-sissa olleet miehet heräävät ja kyselevät, tuliko korsuun täysosuma, joko me olemme kuolleet? Emme sentään. Kranaatti oli vain pudonnut tavallista lähemmäksi korsua saaden sen seinät ja katon tärisemään ja vavahtelemaan. Silloin sammuiivat myös lamput. Sytytämme ne toisen toisensa jälkeen. Mutta vaikka ne taas palavat kuten ennen, on sittenkin kuin jotain muuttunut. Muutos on enemmän sisäinen kuin ulkonainen. Salaisesti me tunnumme jotain odottavan ja pälyilemme ovelle. Kun se sitten kitisten ja vinkuen avautuu ja komppanian päällikön lähetti astuu sisälle, olemme varmoja siitä, että hänellä on jotain erikoista ilmoitettavaa. Olemme oikeassa. Hän kertoo, että tähystyskorsuun on tullut täysosuma, mutta kranaattituli on niin kovaa, että kahta siellä ollutta miestäme ei ole voitu vielä kaivaa esille. Mutta heidän arvellaan olevan mennyttä kalua. Kuuntelemme lähettiä vaieten. Joitakin sanoja tapauksen johdosta vaihdetaan sitten vähäistä myöhemmin, mutta paljon emme siitä puhu. Tällaiset tapaukset kuuluvat väistämät-

tömästi rintamaelämän menoon, niitä ei voi välttää. Parempi on, että kaatuneista puhutaan täällä mahdollisimman vähän — on joka tapauksessa niin helpompaa. Se on kuin salainen sopimus, johon kaikki ovat yhtyneet.

Kai oli koko edellisen päivän viettänyt tähystyskorsussa, joka nyt oli täydellisesti sortunut. Hänen kohdalleen se ei sattunut. Mietteissään hän tuijottaa korsun kattoon.

Korpraali Heimo, joka tänään oli ollut erään tykistön miehen kanssa tähystämässä, oli eilen illalla saanut paketin äidiltään. Viimeksi olin hänet nähnyt kirjoittamassa kirjettä korsun käytävällä telttalampun alla, pahvilaatikko nostettuna polvien päälle. Niin, siinä hän oli kirjoittanut kirjettä äidilleen, totiset, sulkeutuneet kasvot kumartuneina paperin yli. Hän oli ollut ammatiltaan postivirkailija ja oli äitinsä ainoa poika. Paitahiasillaan hän oli istunut ja paidan kaula-aukosta oli näkynyt nuoran varassa riippuva tuntolevy . . . Kun hän oli aamulla lähtenyt ylös mäelle tähystyskorsuun, minä olin palaa-
massa ampumahaudasta enkä häntä enää nähnyt.

Illansuussa, kranaattitulen hiukan hiljennyttyä, heidän ruumiinsa sitten kaivetaan esille. Ne ovat hämmästyttävän hyvin säilyneet. Samana iltana ne jo nostetaan rekeen, jossa ne kulkeutuvat rintaman taakse omaisille toimitettaviksi. Näiden kahden kaatuneen lisäksi tuodaan rekeen useita muita, toisista tukikohdista. Loppujen lopuksi ajomies nousee reennokalle istumaan sammunut tupakka suussa,

hoputtaa hevostaan, ja niin lähtee reki laahautumaan pitkin pimeää huoltotietä, kadoten meiltä kuin hautaan . . .

Mutta me jääme hälytysvalmiiksi vihollisen hyökkäyksen varalta. Vartiointia vahvistetaan. Valitsee lumimyrsky ja epäillään vihollisen yrittävän hyökkäystä sen suojassa. Ampumahaudat peittyvät lumeen, mutta ne luodaan tyhjiksi aamuyöllä, jolloin pyry ja myrsky taukoavat. Taivas selkenee jonkin verran. Aamun rajalla laskeutuu kuitenkin sumua, ja etuvartijat on työnnettävä tunnustelijoiksi ulomaksi jälle, ettei tulisi mitään yllätyksiä.

Silloin tällöin aukenee tuossa paksussa sumuseinässä ikäänkuin hehkuva portti, leimahtaa, välähtää ja heti myös räjähtää meidän puolellemme. Se on vihollisen panssaritorjuntatykki, jolla he usein öisin ampuvat asemiimme suoraa suuntausta käyttäen. Kranaatin tulon kuulee sen syöksyessä ilman halki myrskyn pauhinalla, mutta panssaritorjuntatykin ammus räjähtää maalissa jo silloin, kun tulen väläys näkyy vastarannalla. Emme tiedä etulinjoilla mitään muuta niin ovelaa, salakähmäistä ja saata-nallista kuin tämän panssaritorjuntatykin, jonka ammus on vienyt monelta mieheltä pään sen pyyhkäistessä äänettömästi yli ampumahaudan. Se on kuin aavetykki »Lentävän hollantilaisen» kannella . . .

Vieressäni seisoo muuan mies nojaten ampumahaudan laitaan. Hänellä on silmillään huurteiset, sangattomat nenälasit ja olkapäällä roikkuu vaalean-

sininen, ohut huopa. Leuka on mustan parransängän peittämä. Yllään hänellä on likainen lumipuku kuten meillä muillakin, jaloissa huopasaappaat. Liikekannallepanossa on hänkin joutunut mukaan. Sanomme häntä joskus leikillisesti Sedäksi, joka johtuu hänen sukunimestään Setälästä. Markus on hänen etunimensä. Hän on entinen sanomalehden toimittaja, joka viimeksi kuluneet vuodet on elättänyt itseään milloin milläkin.

Kolmessa sodassa hän kertoo olleensa mukana: omassa vapaussodassamme sekä Viron ja Aunuksen retkillä. Tämä on siis neljäs sota, johon hän osallistuu. Takalinjoilla, kun hänellä oli ollut hiukan viinanhöyryä päässä, hän oli kertonut usein näistä sodistaan. Nyt hän kertoo minulle etulinjan aamussa tarinan Kasanin noidista, jotka tempuillaan estivät Iivana Julman soturien pääsemästä kapinoivaan Kasanin kaupunkiin. Noidat kun asettuivat riviin Kasanin kaupunkia ympäröivälle vallinharjalle, käänsivät sitten selkensä kaupunkia piirittäville sotureille, kumartuivat ja nostivat hameensa. Noitien paljaitten pyllyjen edessä oli Iivana Julman soturien pakko väistyä . . .

Markus hymyilee hiukan tätä kertoessaan. Muuten hän on hajamielinen ja mietтелиäs, kasvot ovat noen tahrinat. Kranaateista hän ei piittaa, eikä ole missään tilanteessa piitannut. Hän vain seisoo hajamielisenä, vaaleansininen huopa hartioilla ja piippu hampaissa. Jotkut häntä siitä moittivat. Tarvitsee ko seisoa nyt noin ja paljastaa viholliselle

asemamme! Silloin hän hiukan kumartuu ja katsoo anteeksipyytävästi ympärilleen. Kun kranaatti räjähtää jossakin oikein lähellä, hän hymyilee hiukan ovelasti ja vilkaisee sinne päin, mistä räjähdys kuuluu. Ja vaaleansinistä huopaansa hän ei hylkää; se on korsussa hänen allaan laverilla, se hartioilla hän saapuu ampumahautaan ja sen hän levittää, reumatismiä peläten, alleen jälle siellä vartiossa ollessaan. Kun hän palaa korsuun, tuo huopa liehuu väliin kiväärin nokassa iloisesti etulinjan tuulessa. Hiukan likainen hän on, se täytyy sanoa, likaisin meistä kaikista; hän ei peseydy eikä ajele partaansa silloinkaan, kun siihen olisi tilaisuus. Pakkiinsa hän usein sotkee monen päivän muonan ja tekee siitä seoksen, jota eivät söisi siat eivätkä koskisi koirat. Mutta Markukselle se kelpaa. Hän selittääkin joskus, että ihmisen täytyy aina mukautua olosuhteisiin, hänen täytyy osata olla vaikkapa porsaskin, jos se on välttämätöntä.

Mutta jotain synkkää hänessä joskus esiintyy, tuntuu kuin jonkinlainen raskasmielisyyden virta kulkisi syvällä hänen olemuksensa uumenissa.

— Minulla ei ole enää mitään menetettävää elämässä, hän joskus mutisee aivan kuin itsekseen. — Sen tähden odotankin niin tyynin mielin loppua, missä muodossa se minut täällä etumaisimmissa kuopissa kohdanneekin.

Markus puhuu yleensä kovin vähän, vain viina tuntuu olevan ainoa hänen kielensä kirvoittaja. Mutta aika ajoin hän sentään juttelee kaikenlaista.

Merkillisen hiljaisella äänellä hän puhuu, miltei mutisemalla. Se antaa hänen sanoilleen omituisen ja salaperäisen sävyn. Ampumahaudassa se onkin paikallaan, mutta kun hän käyttää tuota mutisevaa puhetapaa korsussakin ja kaikkialla, se alkaa toisinaan tuskastuttaa. Mutta sittenkään tästä kummallisesta miehestä ei voi olla pitämättä. Kun hän korsussa järjestelee reppuaan, sitä on ilo seurata. Se on kuin suuren lapsen puuhailua talostensa keskellä.

Kun me sinä aamuna, jolloin Markus oli kertonut minulle ampumahaudassa tarinan Kasanin noista, tulemme korsuun, hän on erikoisella puhe-
tuulella. Kai makaa jo ylälaverilla silmät puoli-
ummessa. Hän havahtuu kuitenkin meidän tu-
loomme. Keitämme kahvia ja juomme sen laverilla
istuen. Markus kertoo yhä juttujaan.

Korsussa on ruoka keskustelun alaisena; muona myöhästyy toisinaan ja väliin jää kokonaan tule-
matta etulinjoille, usein se on myös epäonnistunutta. Komppaniamme kokki saa kuulla kunniansa, tuo mies, jonka olemme lukemattomia kertoja nähneet soppakanuunan vaiheilla kimeällä äänellä pieksevän kieltään niinkuin surkeimman ämmän.

— Hame sille pitäisi panna päälle, tuumii Lauri korsun nurkassa. — Ja sitten lyödä turpa täyteen sitä moskaa, jota hän yrittää meille syöttää.

Muutakin siinä puhutaan, soitetaan suuta.

Ahtauden hysteria on saanut miehet hetkeksi valtaansa. Vihdoin vänrikki Paakkonenkin puuttuu keskusteluun ja lupaa asiasta ilmoittaa rykmenttiin. Mielet rauhoittuvat vähitellen, ja miehet painuvat pitkälleen lavereille. Pullolamput tuikkivat taas.

— Olisipa minulla nyt sitä sianlihaa ja marjahilloa, jota löysin linjojen takana eräästä talosta, sanoo vielä kuin kaikuna sotamies Virtanen vesi kielellä. — Kelpaisipa nyt herkutella. Eikä kananpaistikaan olisi hullummaksi.

Illan tullen käydään noutamassa soppatonka huoltotieltä, kuten ennenkin. Sieltä tulee nyt makaroonikeittoa, mutta onpa siinä muutakin kuin makaroonia, siinä on ylimalkaan kaikkea sitä, mitä meille on viikon varrella huoltoportaasta etulinjoille syötäväksi lähetetty. Turhaan eivät pojat sitä kutsukaan »viikkokatsaukseksi». Ja se on laadultaan selaista, että me olemme seuraavana yönä ripulissa joka mies. Kiroillen me ampumahaudassa tyhjenämme itsemme kerta toisensa jälkeen kenttälapioon, jonka sisällyksen sitten heitämme yli lumivallin, ampumahautojen taakse... Ja aamulla ovat kaikkien vatsat kumisevan tyhjä. Kasvot valjut ja harmaat. Tämän jälkeen ruoka huomattavasti paranee, onpa se toisinaan oikein hyvääkin.

Vihollisen kovaääninen on alkanut toimia Koukuniemen suunnalla. Miltei joka ilta se samaan aikaan aloittaa ohjelmansa. Niinpä eräänäkin iltana, kun

me olimme juuri aloittaneet yhdyshaudan kaivuun, se alkaa pauhata. Tykit ja konekiväärit vaikenevat vihollisenkin puolella hetkiseksi, on aivan hiljaista. Sitten alkaa etäinen soitto kaikua korvissamme halki uurteisen talvi-illan — se on ihmeellisen harhan hetki. Tuokion uskomme rauhan tulleen, ikuisen rauhan maan päälle. Ampumahautoista ei kuulu hiiskahdustakaan, nojaamme laipioihimme ja kuuntelemme. Meitä hipaisee slaavilaisen musiikin aalto. Mutta sitten soitto vaikenee, ja ryssä virittää vanhan laulunsa, laskee esille entiset valheensa. Kehoittaa meitä antautumaan, laskemaan aseemme, sillä taistelumme on muka toivoton ja järjetön. Mannerheimlinjasta tulisi muodostumaan meidän hautamme, jos jatkaisimme epätoivoista vastarintaamme. Ja vähän myöhemmin jylisevät taas tykit . . .

Mutta me olemme alkaneet kaivaa jälleen yhdyshautaa. Maa on jäätynyt kivikovaksi, mutta se lohkee kuitenkin pieninä palasina.

Mannerheim-linja? Me tiedämme, minkälainen se on. Sen muodostavat miehet ja jälleen miehet. Meillä on puolittain lumeen, puolittain maahan kaivettuja ampumahautoja; kevään tullen, kirren sulassa, niitä tulisi olemaan vaikea pitää avoinna, kun niiden hiekka- tai multaseiniä ei oltu puilla tuettu. Rautainen linnoitusvyöhyke, betonilinnakkeet? Sellaisia me emme ole nähneet. Jos me jostakin olimme rintamalle tultuamme vapautuneet, niin juuri propagandan vaahdosta. Mutta tekeekö Mannerheim-linjaa yhtään huonommaksi se seikka,

että se on muodostettu elävistä ihmisistä, miehistä, jotka isänmaa on vihollisen maahan hyökätessä kutsunut rajojaan puolustamaan, miehistä, joilla on sydän ja aivot, miehistä, joilla on voimaa, tahtoa ja altis mieli? Tuskinpa. Kansamme on pieni, mutta kautta pitkien rajojen, aina napamereen saakka, riittää sentään näitä Mannerheim-linjan liikkuvia osia, itsetoimivia lihas- ja aivopesäkeitä.

Me emme lakkaa ihmettelemästä sitä venäläisten naiivia ja itsepäistä tapaa, jolla he koettavat ahtaa meihin propagandaansa. Ei ole yhtäkään meidän joukossamme, johon se olisi tehonnut. Meitä on kaikista kansankerroksista — sivistyneistöä, talonpoikia, työmiehiä — mutta me pysymme kuitenkin sitkeästi koossa täällä, tuhon ja kuoleman maailmassa, missä tykkien tuli kulkee alati ylitsemme, niinkuin raivokas, polttava tuuli.

Päivät kuluvat sentään etulinjoillakin, toinen toisensa jälkeen ne tulevat ja menevät. Ja kaikki päivät ovat täynnä tykkien lakkaamatonta, kumeara jyskettä, kranaattien räjähdysä.

Olemme päivävartiossa. Senjälkeen kun tähystyskorsuun ylhäällä mäellä tuli täysosuma, päivävartiointikin on järjestetty alas ampumahautaan. On merkillisen äänetöntä. Etulinjan puut seisovat liikkumattomina, mitään ääniä ei kuulu. Mekin ampumahaudassa olemme vaiteliaita. Alamme jo

itsekin ihmetellä tätä hiljaisuutta. Korpraali Martinen kohottautuu yli ampumahaudan reunan.

— Onpa hiljaista, hän siinä ihmettelee puoleksi itseksensä. — Kumma, etteivät ammu.

Samassa silmänräpäyksessä hän saa kiväärin-kuulan suoraan suuhunsa. Tarttuen molemmin käsin kasvoihinsa hän kaatuu jysähtäen selälleen. Juoksemme kumarassa pitkin ampumahautaa hänen luokseen, mutta hän on silloin jo kuollut. Kannamme hänen ruumiinsa yhdyshaudan korsunpuoleiseen päähän siksi, kunnes se vietäisiin siitä edelleen. Palaamme verkkaan vartiopaikallemme ja mietimme tuota salakavalaa, surmaavaa kuulaa, joka viuhahti avaran etulinjan aamun halki. Tiedämme, mistä se tuli. Vihollinen on sijoittanut kiikarikivääreillä varustettuja tarkka-ampujia vastarannalla erään vanhan kivinavetan raunioihin. Eivät he kaikki ammu huonosti, sen me nyt näimme.

Aamu on todellakin hiljainen. Ei kuulu hiiren hiiskausta. Mutta kun joku kohottaa seipään nenässä lakkinsa yli ampumahaudan reunan, sen lävistää kuula. Vaarallista tuo etulinjan kirkas ja tyyni ilma.

Saman päivän iltana seisomme korsun edessä lähtövalmiina. Meitä on muutamia joukkueemme miehiä, Markuskin hartioillaan ikuinen, vaaleansininen huopansa. Ja myöskin Kai. Joukkueen varajohtaja, kersantti Koivisto, tulee juuri ulos

korsusta ja liittyy joukkoomme. Iltahämärä sake-
nee hetki hetkeltä. Joitakin šrapnelleja lentää
ilkeästi sähisten ylitsemme. Lähdemme liikkeelle
jonossa pitkin tukikohdan uomaa, emme tällä kertaa
alas ampumahautoihin, vaan ylös huoltotielle päin.
Puut kohajavat yllämme. Huoltotiellä liittyy jouk-
koomme vielä joitakin miehiä, kenties ryhmän ver-
ran, en heitä hämärässä niin tarkoin näe; he ovat
kahdesta muusta tukikohdasta. Puhutaan kuiskaa-
malla jotain. Sitten taas jatkamme matkaamme.
Sen määrästä ja tarkoituksesta tiedämme vain sen,
että meidät on lähetetty tuhoamaan eräs partio,
arviolta noin kolmisenkymmentä miestä, joka
on jossakin kohdassa iltahämärän suojassa päässyt
läpi.

Harhailemme etulinjojen takaisissa metsissä
kauan aikaa näkemättä vihollisen partiosta jälkeä-
kään. Etsintämme rajoittuu kuitenkin vain määrä-
tylle alueelle. Kahlailemme lumessa sinne tänne.
Kuu on tällä välin noussut. Suurena se kelluu tai-
vaalla. Vihollisesta ei kuulu hiiskahdustakaan. Arve-
lemme jo, että etsimämme partio on palannut takai-
sin omalle puolelleen, kun erään metsäaukean lai-
dalta avataan meitä kohden tuli. Hajaannumme
nopeasti ketjuun ja samalla osa meistä lähtee kier-
tämään vihollisen selkäpuolelle. Me jäljelle jääneet
vastaamme tuleen. Vihollinen näyttää vähitellen
vetäytyvän metsän suojaan yrittäen päästä jatka-
maan paluumatkaansa Suvannon suuntaan, mutta
hiljaa niinkuin metsän kyöpelit ovat meidän mie-

hemme päässeet heidän selkäpuolelleen ja avaavat sieltä nyt yht'äkkiä murhaavan konepistooli- ja pikakiväärin tulen. Muutamat heistä ovat kavunneet puihinkin ja ampuvat sieltä.

Vihollisen partio on täydellisesti hajalla, sekasorron vallassa.

Metsää suojanamme käyttäen me lähenemme sitä kohtaa, mistä se äsken oli avannut meitä kohden tulen. Kohtaamme vanhojen puiden alla joitakin miehiä, jotka ammutaan tai lyödään käsikähmässä maahan. Joitakin miehistämme on yhä puissa, joista he ampuvat tai työntävät pistimen ohikulkevaan viholliseen. Se on äänetöntä taistelua. Pari vankia on otettu, niistä toinen aliluutnantti. Kaatuneita viruu puiden alla, jonne kuun valo vain heikosti kajastaa. Ollen suunnasta sekaisin partion jäännökset kulkeutuvat erehdyksessä viidennen komppanian lohkolle, missä niistä tehdään loppu. Kaksi venäläistä tavataan myöhemmin huoltotien varrella ja otetaan vangiksi.

Kokoonnumme vähitellen jälleen tielle. Joukostamme ei ole ainoatakaan poissa, yksi vain on haa-voittunut lievästi pistimestä. Markus seisoo hiukan hengästyneenä syrjässä ja korjailee silmälasejaan. Hänen vaaleansininen huopansa hohtaa kuutamossa. Joku korjaa vyötään, joku taas on kadottanut lakkinsa ja pahoittelee sitä. Eräs pyyhkii verta lumipuvustaan. Kuu paistaa suurena taivaalta, joka on selkeä ja kirkas. Sotanäyttämön taivas, joka on yhtä rauhallinen ja vavahtamaton kaikkialla. Kra-

naatteja lentää yli metsän huoltotien varteen. Meidänkin tykistöemme kuuluu olevan toiminnassa. Lähdemme jonossa takaisin etulinjoille päin...

Tavallista tykistötoimintaa. Jonkinlaista jännitystä on kuitenkin ilmassa. Seuraavana päivänä tiedetään olevan Puna-armeijan vuosipäivän ja arvellaan vihollisen yrittävän parhaansa sitä edeltävänä yönä. Kerrotaan myös, että marsalkka Voroshilov olisi parhaillaan Kannaksella. Vartiointia vahvistetaan, etuvartijat siirretään jälleen ulomaksi jälle. Kaikesta huolimatta lämmitetään sauna. Ilma on siihen nyt sovelias; savupiipusta nouseva savu tuskin näkyisi vihollisen puolelle.

Ja niin me olemme vuoron perään keskiyön aikana etulinjan saunassa kranaattien vonkuen ja ulisten lentäessä sen yli. Muuan niistä osuu hyvin lähelle. Sauna on rakennettu aikaisemmin syksyllä mäen rinteeseen, jossa kasvaa leppiä. Nekin ovat nyt vain pelkkiä tynkiä, harmaita puukummituksia. Musta ovi, joka on jostakin linjojen takaa tuotu, on merkinä saunan olemassaolosta. Oven takana on pieni porstua, jonka seinämällä, molemmin puolin, on ammus- ja käsikranaattilaatikoita sekä naulasta riippumassa jokin kivääri. Tappuroita on nurkassa ja kiväärinrasvaa peltitönössä. Kapea, pimeä välikkö erottaa vielä varsinaisesta saunasta. Siellä on kahden viimeksi kaatuneen reput, joita ei ole vielä ennätetty lähettää pois, pirstoutunut kivääri ja puoli-

tyhjä ammuslaatikko. Vihdoin tulee sauna. Perällä lauteet, nurkassa maakivistä ladottu kiuas. Sellainen on etulinjan sauna.

Vettä on kannettu tukikohdan läheisyydessä olevasta lähteestä. Ulkona räjähtelevien kranaattien käry sekaantuu löylyn makuun ja tuoksuun. Etäinen, hiukan vastenmielinen mielikuva ruumissauhasta saattaa ohimennen vähäisen häiritä mieltä, mutta se unohtuu pian. Vihtojakin on tuotu joistakin tyhjennetyistä taloista rintaman takaa, niin että kelpaa niillä hutkia ruumista etulinjan saunassa. Kaikkeen tähän liittyy jotain haikeata... muistuvat mieleen monen monet saunaillat vuosien varrelta keskellä rauhaa. Nyt on kaikki toisin. Kuitenkaan emme voi olla nauttimatta saunan löylystä ja veden kosketuksesta. Maailma ympärillämme on täynnä kuoleman kumeita ääniä, tuulen kohinaa etulinjan puissa, mutta me vihdomme ja läiskytämme nauraen lähteestä kannettua vettä... Pian taas pukeudumme ja hiivimme keskiyön tummuudessa takaisin korsiin ja sieltä myöhemmin ampumahautaan.

Päivällä oli nähty joitakin vihollisen hyökkäysvaunuja liikkeellä vasemmalla, Koukunniemen suunnalla. Otaksuttiin sen valmistelevan hyökkäystä. Sitä ei kuitenkaan tule meidän lohkollamme. Yö kuluu niinkuin se etulinjoilla voi kulua.

Aamulla on venäläisten kovaääninen toiminnassa. Syvän raikkaassa aamussa kuultuna vaikuttaa tuo toistuva, tolkuton jankkaaminen jo hermoihin. Pitelemme korviamme ja kiroilemme ääneen. Tykis-

tömmä laskee kovaäänisen suuntaan muutaman laukaussarjan, mutta vaikenee sitten.

Ilmassa alkaa jo olla tuttu varhaiskeväinen vivahdus. Etulinjan mustat, kranaattien silpomat puuntölkit huojuvat kummallisina ja outoina päivä päivältä vahvenevan sinisyyden keskellä. Silloin tällöin niissä käy kuollut humina. Joitakin pikkulintuja ilmaantuu näkyville. Vihollisen kranaatit lentävät yhä tämän hulmuilevan sinisyyden halki. Korsumme keinuu kuin aalloilla, kranaattien synnyttämällä aalloilla. Maa etulinjoilla on kuin valtameri. Me makaamme korsussa ja keinumme näillä vaarallisilla painajaisaalloilla. Ilma on suojainen, jäällä näkyy vettä siellä täällä tummina läikkinä, tähystäjät tarkkailevat vihollisen liikkeitä ampumahaudasta. Korsun pöydällä on kahden viikon takainen sanomalehti... Ilmassa aivan kuin lainehtii Summan suurtaistelujen kaikuja. Priimus pihisee. Pullolamput hehkuvat hämärässä. On tullut paketti »tuntemattomalle sotilaalle» ja sen mukana kirje, jonka vänrikki Paakkonen lukee ääneen. Mutta Summa on kaikkien huulilla. Puhutaan myös, että Koiviston patterit olisivat antautuneet. Ajatusten virta kulkee sähköisenä miehestä mieheen. Vihollisia ei kuulu, mutta kranaatit tulevat ja räjähtävät.

Kai on lähtenyt. Liikarasittumisesta ja jatkuvasta valvomisesta hänen ennestäänkin heikko terveytensä huonontui. Kolmen päivän kuluttua hän

tulee noutamaan korsusta reppuaan. Hän tulee jäämään joksikin aikaa linjojen taakse huoltoportaan, jossa hän tulisi järjestelemään komppanian postiasioita. Hänen lähtönsä jälkeen tunnen oloni kieltämättä yksinäiseksi. En voi sille mitään. Oudot ajatukset ahdistavat minua. Onhan minulla tosin täällä ympärilläni asetovereita, joskin toisista elämänpiireistä. Joka tapauksessa yhteinen kamppailumme yhdistää meitä toisiimme. Pienet keskustelutuokiot muustakin kuin sodasta olivat kuitenkin olleet ihmeen lohdullisia ja vapahtavia... Kaikki täytyy ihmisen jaksaa kestää, vaivat ja yksinäisyydenkin. Mutta ihmisen edestä kaikki toisinaan kummasti himmenee, loittonee. Korsun maanalaisessa ahtaudessa ja vaihtumattomassa ilmassa alkaa joskus nähdä aaveita. Sitten ne taas liukuvat ohitse, haihtuvat etulinjan maiseman ruutikaasuihin ja punertaviin usviin palatakseen jonakin päivänä jälleen takaisin. Sillä korsuelämä on jollakin tavoin kummallisen pysähtynyttä, kummitusmaista, siinä ihminen aivan kuin etäännytty elämän ja vuorokausien kierrosta. Päivä ja yö sekaantuvat oudosti toisiinsa.

Markus makaa nyt vieressäni Kain mentyä. Olemme muuttaneet alalaverille, jossa on tuntuvasti viileämpää kuin ylhäällä. Entiset alalaverin miehet ovat muuttaneet ylös kimpsuineen ja kampsuineen, saaden hekin vuorostaan nauttia lämmöstä ja väliin valitella liiallista kuumuutta.

Markus tuijottaa eteensä. Ihmettelen, kuinka kauan hän saattaa katsoa yhteen paikkaan korsun

seinässä katsettaan kääntämättä silmälasien vain joskus raukeasti välähtäessä. Hän saattaa myös sulkea silmänsä ja loikoa niin koko päivän, ellei tule hälytystä. Mutta silloin tuleekin tuohon hiljaiseen ja vitkastelemaan mieheen eloa, ja ensimmäisten joukossa hän on ampumahaudassa vanhoine kivääreineen. Muonan tulo iltahämärissä hänet myös havahduttaa; tuskin on soppakannun pohja jysähtänyt korsun permanttoa vasten, kun hän jo täysin valveilla on kurkottelemassa pakkiaan ruoan jakajalle.

Hänen ruokahalunsa on ehtymätön. Hän oikeastaan syö kaikkialla, minne mies vain sodassa joutuu, asemissakin oltaessa hän usein kalvaa leipää. Tavallisesti hänellä on sen lisäksi taskuissa myös makkaranpätkä tai juustonpalanen, jopa toisinaan paperiin kääritty voimakarekin. Ja kun häneltä itseltään ampumahaudassa loppuu leipä, hän kyselee hiljaisella, nöyrällä, melkein häpeilevällä äänellä sitä toisilta. Kranaateista hän ei välitä eikä niiden räiskeestä, mutta annapas olla, kun häneltä loppuu leipä taskuista, hän on aivan kuin poissa tolalta. Leipä on rintamalla hänen ainoa lohtunsa.

Markus kertoo korsussa minulle, että hänen elämänsä oli kerran sellainen vaihe, jolloin häneltä puuttui jokapäiväinen leipä, eikä hänellä ollut rahaa, millä sitä olisi hankkinut. Se oli silloin, kun hän oli luopunut vakinaisesta lehtityöstä ja eli tilapäisten ansioitten varassa Helsingissä. Joskus hänen oli pakko viettää yönsä mitä kummallisimmissa ja vaikeimmissa olosuhteissa: Kaisaniemessä veneitten alla,

Kaivopuiston puiden oksilla tai talojen ullakoilla. Viimein hän kulkeutui maaseudulle elonkorjuuseen ja viipyi siellä myöhään syksyyn, ollen mukana myös perunannostossa. Se oli kaunis ja kaikuva syksy, ja leivän voimalla hän taas pääsi nousemaan niinkuin tuhkasta, leivän ja kullankeltaisten nisuntähkien, joita hän ahtoi suuhunsa ohivierivistä elokuormista. Siitä asti hänet on liittänyt leipään melkein mystillinen suhde.

Ja nyt hän on sodassa, neljännessä sodassaan.

— Meitä oli kerran Aunuksessa, muistelee Markus jonakin hetkenä makuulaverilla lojuessamme, neljäkymmentä miestä ketjussa maassa, niiden joukossa monta koulupoikaa. Ja meitä vastaan hyökkäsi ryssiä pistimet ojossa, siperialaisia tarkkaampujia karpiniit käsissä, kirgiisejä varustettuina sapeleilla ja kiinalaisia heilutellen pitkiä, käyriä veitsiään. Hyökkäys tuli torjutuksi. Kun me otimme siellä vankeja, niin eihän meillä ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia niitä minnekään sijoittaa. Me yksinkertaisesti veimme vangit Suomeen johtavalle maantielle ja sanoimme kädellä osoittaen: »Tuolla on Suomi, lähtekää!» Ja vangit lähtivät. Kahden puolen tietä levisivät mittaamattomat erämaat; heillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin talsia eteenpäin. He tulivat Suomeen ja antautuivat rajavartioille, jolleivät olleet sitä ennen menehtyneet tielle. Kerran valtasimme ryssien muonakolonnan, jossa oli paljon votkaa. Sinä yönä me juhlimme nuotioiden ääressä, söimme ryssänlimppua ja läskiä ja ryyppä-

simme votkaa päälle. Meidän oli lämmin olla. Sitä yötä en unohda koskaan.

Näitä vanhoja sotajuttuja kuunnellessani kertaan mielessäni tämän sotaretkemme vaiheita. Muistan ajan, jolloin me asuimme teltoissa linjojen takana ja teimme linnoitustöitä. Olimme siellä teltoissa niinkuin Alaskan kullankaivajia tai sissejä menneiltä ajoilta. Nykyaikainen sotakin saattaa saada joskus vanhan sodan muodot. Lattialla on kuusenhavuja, kamiina humisee, katossa olevista renkaista ja nuorista roikkuu saappaita, sukkia ja lamppu, joka luo niukkaa valoa ympärilleen. Miehet pesevät kasvojaan lumella, sulattavat siitä kahvivettä, syövätkin sitä toisinaan janoonsa. Ihmeellistä on lumi! Naama noessa Markus häärii kamiinan edessä ruokapakki kädessä... Korsu taas joskus synnyttää mielikuvan laivan kajuutasta. Lamput heiluvat, seinät natisevat ja jyskyvät ja ovenrepale singahtaa itsestään auki — kaikki huojuu niinkuin ankarassa aallokossa tai vanhassa kummitustalossa...

— Jos me ulotamme tämän sotaretkemme Ukraina saakka, puhua hymistää Markus taas vieressäni, niin minä kaappaan sieltä tytön itselleni ja tuon hänet Suomeen vaikka mustista hiuksista vetäen.

Hän nauraa lyhyesti ja käheästi, syvältä rinnasta. Sytyttää sitten uuden tupakan ja jää miettimään.

Kamiinan ääressä kyykkii sotamies Nieminen, vakinainen Kipinä-Kalle. Hänellä on reumatismi

jaloissaan ja on sen tähden jokseenkin kokonaan vapautettu jäävartiosta, kunhan korsuvaltiossa joskus seisoo. Leuka pitkälle eteenpäin työntyneenä hän tarkastelee priimusta, jonka päällä taas on jonkun kahvi kiehumassa.

— Kenen kahvi täällä on valmistumassa? kysyy hän vihdoin. — Se kiehuu jo. Onko se Koivun?

Hänenhän se on, ja hän laskeutuu kiireesti alas ylälaverilta, valmistaa kahvinsa, alkaen sitten sitä juoda. Sillä välin on priimuksen päälle ilmestynyt uusi pakki.

Sellaista se on. Ainaista kahvin keittämistä kautta päivän, vieläpä öisinkin, kun vain on siihen tilaisuutta. Väkevä kahvi virkistää valvoneita ja väsyneitä rintamamiehiä, antaa ikäänkuin uusia voimia, on kuin rommi merimiehille nautittuna messissä tuulisena ja sateisena yönä vartiovuoron jälkeen, meren ollessa mustan ja uhkaavan. Meitä ympäröi täällä etulinjan hurja, myllerretty multameri vanhan taivaan alla. Ennen lähtöämme etumaisiin kuoppiin me tahdomme juoda mukillisen mustaa kahvia, jonka karvasta tuimuutta ei mikään kerma lievitä. Ja tykkien leimahdukset saavat meille merkitä etäisen, salaperäisen Jokohaman tulia, satamaa, jonne rahtilaivamme saapuu...

Katselen ympärilleni melkein kuin unessa. Taidan olla kuumeessa. Vähitellen alkaa koko korsu kieppua silmissäni. Sinertävän savun keskeltä erotuu tuttuja hahmoja, tovereita ampumahaudassa. Tuolla vilahtaa Kai, tuossa Heikki, tuossa taas

Ilmari, työläissotilas, joka silloin tällöin latelee ulko-
muistista Kiplingin runoja, tuossa Markus, Jyrki,
Tauno ja monet muut —. Kaikki he näyttäytyvät
tuon sinisen sumun lävitse, vuoroin lähenevät, vuo-
roin loitontuvat. Ja kaikilla heillä on tuntolevy,
joka riippuu nuoran varassa heidän kaulassaan ja
välkkyä himmeästi. Sininen sumu lainehtii edes-
takaisin. Olen näkevinäni mäen, jolla seisoo tuuli-
mylly, siivet kuumissa liekeissä ja veressä . . . Autio-
tuneita kyliä ja lenkottavia kaivonvinttejä . . . Tai-
vaanrannalla häikäisevä tulenvälähdys, kranaatti
lentää, räjähdys, maa vavahtaa. Eikä ole enää
mitään. Ainoastaan miehiä, jotka ryntäävät läpi
tyhjiyden . . . Piikkilankaesteitä, ampumahautoja,
tulipalojen verenkarvaista loimotusta . . . Sitten
tulee joku ja ojentaa minulle kätensä.

— Hyvästi, sanoo hän, emme tapaa enää.

— Hyvästi, vastaan vaistomaisesti ja tuntien
puistattavaa ikävää.

Mutta kuka tuo hyvästelijä oli, siitä minulla
ei ole aavistustakaan. Hänellä oli kuin veljeni
Jaakon ääni.

T U L I H O L V I N A L L A

Venäläiset ovat ampuneet tykistöllä aamusta asti. Kranaatteja tulee aivan satamalla. Taas korsumme keinuu sodan ajattomilla aalloilla. Mäki jylisee, harju kaikuu. Meikäläinen tykistö vastaa vain silloin tällöin. Vihollisen pommikoneita risteilee rintaman yllä. Iltapäivällä alkaa raivota lumimyrsky. Ampumahaudat täyttyvät nopeasti lumella. Pimeän tullen ne jälleen luodaan auki. Pyry seisahtuu myöhemmin, mutta tuuli jatkuu kautta yön. Olemme kuin lumiukkoja, joille on työnnetty kivääri käteen . . .

Mutta kevättä kohti joka tapauksessa kuljetaan etulinjoillakin. Vuodenaikojen jylhä kiertokulku jatkuu sodasta huolimatta. Seuraavana päivänä kranaattituli jatkuu yhtä kiivaana kuin edellisenäkin päivänä. Vihollisen lentokoneita risteilee yläpuolellemme — ilmeisesti ne ohjaavat tykistön toimintaa. Iltapäivällä tulee täysosuma komentokorsuun; kolme toista miestä komppaniastamme saa surmansa. Neljä kranaattia tulee toinen toisensa jälkeen humahtaen korsuun. Mutta komppanian päällikkö pelastuu kuin ihmeen avulla. Hän on silloin ulkona kahden lähetin kanssa; kun he palaavat, korsu on jo täydessä

tulesa. Sakea savu nousee sieltä pitkälle yöhön asti. Illalla yritetään kaivaa ruumiita esille. Savu tunkeutuu keuhkoihin ja vaikeuttaa kaivuuta, tuo kauhea, raskas savu, joka on täynnä räjähtäneitten kranaattien käryä ja palavien ruumiitten hajua, ihmislihan katkeraa, tulista löyhkää. Alkaa yskittää. Ja loppujen lopuksi löydetään vain luita, tuhkaa ja joitakin raudanpalasia . . .

Aamu tulee senkin illan ja yön perästä, avara, kaunis aamu, hiljainen. Nousemme ampumahaudasta mäelle ja pysähdymme tuokioksi etulinjan puuvainajien alle kiväärit käsissämme. Katsomme vastapäiselle harjulle, sinne, missä komentokorsu on sijainnut. Sieltä nousee yhä punertavaa savua. Mutta se ei meitä pysähdyttänyt, vaan ne kuoleman ja ylösnousemuksen sanat, jotka kaikuvat hiljaisen aamun halki meidän luoksemme. Papin varjo kuvastuu vasten aamutaivasta, jossa on etäisten tulipalojen hehkua, uhkaavaa punaa. Muutamia muitakin miehiä näkyy seisovan harjun laella.

»Maasta sinä olet tullut ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman. Herramme Jeesus Kristus on herättävä sinut kuolleista viimeisenä päivänä.»

Nuo viimeisen siunauksen sanat kaikuvat aamuiselta mäeltä alas ampumahautoihin herättäen tunnon tuonpuoleisista maailmoista. Pappi heittää kolme lapiollista hiekkaa yli komentokorsun . . . Etulinjan puut nousevat kuin hautausmaan ristit heidän ympärillään. Nämä kolmetoista miestä haudataan kuin mereen, mustaan multamereen, jota

kranaattien synnyttämät aallot lakkaamatta myl-
lertävät ja kuohuttavat. Sitten seuraa virsi. Vaisto-
maisesti olemme ottaneet lakin päästämme. Virren
laineet kannattelevat meitä. Aamu on sininen ja
äänetön. Seisomme siinä mäellä vasten taivasta,
johon katsomme kuin uuteen ihmeeseen. On niin-
kuin viimeisen päivän aamu ennen ylösousemusta.

Vihdoin laskeudumme alas tukikohdan uomaan,
eikä kukaan meistä puhu mitään ennenkuin korsussa,
pullolamppujen valossa.

Joka päivä olemme kuin tuliholvin alla. Ilma
päämme päällä on täynnä kranaattien ainaista ulvon-
taa, kohinaa, räjähdyksiä, liekkien leiskuntaa...
Kuulat viuhuvat, šrapnellit sähisevät. Olemme toti-
sesti kuin tuliholvin alla, paahtavan, liekehtivän, pai-
navan ja tulta suitsevan katon alla. Allamme musta
etulinjan lumi ja yllämme tuo tulinen, jylisevä
holvi, joka aivan kuin kaartuu kaiken olevaisen yli
ja johon on kirjoitettu viimeisen tuomion sanat.
Tuntuu kuin olisimme hornassa emmekä ihmisten
asumassa maailmassa. Kaikki helvetin vallat ovat
irrallaan, riehuvat ja temmeltävät.

Taivaanrannoilla viipyy yhä tulipalojen hehku,
viiltävä, rauhaton kajo. Kerran tykkituli hieman
taukoo siirtyäkseen edemmäksi toisille rintama-
lohkoille. Kuulemme vastarannalta hyökkäysvaunu-
jen jyrinää. Ne ylittävät jään vasemmalla ja suun-
taavat rivissä kulkiessaan hyökkäyksensä aivan vierei-
selle lohkolle. Eräeseen niistä osuu jo jäällä meidän
panssaritorjuntatykkinne ammus, ja se syttyy pala-

maan. Toiset jatkavat matkaansa. Muutamien niiden kimpussa häärii jo meidän miehiämme; kuopistaan kohoutuen he heittävät bensiinipullojaan ja kasapanoksiaan ja työntävät lujia puukankia telaketjuihin, jotta hyökkäysvaunu tulisi liikuntakyvyttömäksi. Ainakin yksi näistä jää romuna asemiemme eteen. Pari hyökkäysvaunua pyörtää takaisin, yhä kuitenkin ampuen. Pari taas ylittää jyristen ampumahaudat ja syöksyy vaappuen mäelle. Puut ryskyvät. Samalla on vihollisen jalkaväkikin aloittanut huutaen ja mölisten hyökkäyksensä. Ryssät huojuvat eteenpäin rynnätessään. Tulinen votka polttaa heidän aivojaan, politrukit huutavat ja räyhäävät. Konekiväärit rätisevät. Kiväärit paukuvat. Meidän tykistöemme pauhaa. Kranaatteja lentää tuhkatiheään, toinen kranaatti saattaa toista. Mäellä välähtelee kuin salamoita.

Vähitellen venäläiset joutuvat jäällä eräänlaiseen tulikehään, josta he eivät pääse eteen eikä taakse. Jää heidän ympäriltään murtuu sieltä täältä. He makaavat jäällä, kranaatteja tulee satamalla. Epätoivoissaan jotkut yrittävät jatkaa hyökkäystä, nousevat jäältä ja lähtevät hoippuen eteenpäin. Mutta he joutuvat konekiväärisuihkuun ja kaatuvat. Toiset taas yrittävät kääntyä takaisin, jotkut onnistuvatkin yrityksissään, mutta useimmat kaatuvat tai putoavat kranaattien tekemiin avantoihin ja jäävät sinne. Kun ilta tulee, makaa jäällä tiheässä venäläisten ruumiita. Mutta ne kaksi hyökkäysvaunua, jotka ylittivät ampumahaudat ja nousivat

nylisen mäelle, kiersivät komppaniamme selkäpuolelle, missä niistä toinen antautui ja toinen pääsi murtautumaan omalle puolelleen.

Pitkin koko Taipaletta vihollinen on päivän kuluessa hyökännyt, mutta kaikkialla nämä yritykset on torjuttu. Koukuniemen paikkeilla he vain hetkeksi pääsivät tunkeutumaan aseimiimme, mutta sieltä heidät illansuussa lyödään rajulla ja verisellä vastaiskulla takaisin. Harmaita, peräänantamattomia miehiä seisoo ampumahaudoissa pitkin koko linjaa, joka ei yhdestäkään kohdasta ole murtunut. Tuliholvi heidän yläpuolellaan siirtyy sivuun kuin vaate, joka heitetään syrjään, ja jylhä, tumman-sininen taivas tulee näkyviin rauhallisesti välkkyvine tähtineen.

On toki muutama hetki aikaa levähtää, saa vaikka painaa päänsä ampumahaudan kylmää reunaa vasten tai katsella tähtiä, jotka tuikkivat tuolta rannattoman taivaan laelta tuttuina ja kutsuvina. Lukemattomina iltoina ja öinä tätä ennen suomalainen sotilas on ne nähnyt milloin missäkin elämäntilassa, syksyisin, talvisin ja keväisin. Syysiltoina, jolloin ne tuikkivat hukkuvina ja arkoina taivaan laella, hän on saattanut niitä katsoa kotinsa nurmetuneelta pihamaalta, ja jostakin pehmeän hämyyn verhoamilta laidunmailta on kantautunut hevosten etäistä hirnuntaa. Ero sen tuokion ja tämän olotilan välillä on aavistamattoman jyrkkä, mutta hän sopeutuu tähänkin. Hän on suomalainen mies suomalaisella maaperällä. Vihollinen on hyökännyt

maahan riistääkseen häneltä kaiken, mitä hän omistaa. Sirppi ja vasara ovat hänelle tuttuja, mutta jos niitä aletaan kalistella aivan silmien edessä, vieläpä uhaten, niin silloin hän pukeutuu teräkseen.

Niin, bolševismin tunnusten, sirpin ja vasaran varjo on tänä aikana langennut uhkaavan punaisena Suomen taivaalle, ja sitä torjumaan hän on tänne saapunut. Ja nyt hän nojaa, tuo hiljainen mies, joka koko päivän on taistellut, ampumahaudan laitaan ja sulkee puolittain silmänsä. Mutta silloinkin hän tarkkailee vastarannan puolelle, mikään vihollisen liike ei jää häneltä huomaamatta, ei mikään ääni kuulematta.

Kaukana huoltotiellä vaeltavat hevoset, vetäen perässään rekiä täynnä haavoittuneita ja kaatuneita: tämän päivän satoa . . .

Pullolamput korsussa palavat levittäen ympärilleen niukkaa valoa. Pataljoonan komentaja on tukikohdassa vieraana. Lumipuku yllä hän istuu korsun perällä kapealla rahilla ja keskustelee vänrikki Paakkosen kanssa. Äsken oli laskettu leikkiä venäläisten räjähtämättömästä kranaatista, »suutarista», jonka pojat olivat kantaneet korsun ovipieleen. Pataljoonan komentaja kehoittaa kuitenkin viemään sen pois.

Meidän tukikohdastamme on lähetetty viisimiehinen partio vihollisen puolelle ja sen odotetaan palaavan keskiyön tienoissa. Sitä varten on annettu

vartiomiehille ohjeet ampumahautaan. Niiden tulisi määrääaikoina valaista jäätä valopistoolilla. Partion lisäksi on lähetetty muutamia miehiä vahvistukseksi erääseen toiseen tukikohtaan, josta vihollinen on noin kolmenkymmenen metrin päässä asemissa, pehmeässä suomaastossa, missä surkeat, kuulien riipomat suomännyt kohottavat vääriä, mustia runkojaan. Siellä, synkimmän etulinjan maiseman piirissä, mitä ajatella saattaa, miehet joutuvat olemaan ainaisen tulen alaisina. Se on oikea Tuonelan puoli ja tuima kuin helvetti.

Hetken kuluttua pataljoonan komentaja lähtee hyvän yön toivotuksin korsustamme. Muona saapuu. Aletaan syödä.

Kipinä-Kalle pitää kamiinassa tulta yllä. Joku puhdistaa kivääriään, arvellen samalla, että ryssät eivät uskalla meidän tukikohtamme vastaan hyökätessään enää käyttää tankkeja, tällä kohdalla kun on järvessä hyvin virtava paikka. Nytkin jo näkyy päivällä, kuinka vesi kiiltää siellä täällä suurina läiskinä. Jää on haurasta, veden syömää alta ja päältä; se ei kestäisi tankkien painoa. Voi olla niin, tuumivat toiset. Sotamies Savola alkaa suuriäänisesti moittia Markusta pesemättömästä ruokapakista ja siitä, että tämä oli jälleen päivällä seisoskellut ampumahaudan reunalla piippunysä hampaissa. Mitä kummaa oikein tarkoittaa tällainen reuhtoilu ja asemien paljastelu? Kun lopulta saisi kuulan kalloonsa, niin kai sekin peli loppuisi. Markus kuuntelee häntä vain puolella korvalla, päätään kääntä-

mättä. Sitten hän muina miehinä alkaa puhua minulle:

— Chestertonilla on vähän pirun mainio juttu eräästä saiturista, joka — oliko se nyt vaimovainajaltaan tai joltakin muulta — sieppasi kultahampaat suusta tämän kuoltua. Ja vanhojen virsikirjojen kansissa olevien ristienkin kullan hän puukolla raapputti tarkoin pois . . .

Ja hän pärähtää tuohon lyhyeen, kuivaan nauruunsa, jonka olin täällä korsussa kuullut niin monasti ennen. Kuten aina muulloinkin hän nytkin sytyttää tupakan sen päälle. Pullolamppu valaisee hänen kalpeita, parroittuneita kasvojaan ja väsyneitä silmiään. Hänen kätensä ovat ristissä yllirinnan.

Keskiyön aikaan partio palaa vastarannalta kokonaisuudessaan. Se oli päässyt livahtamaan vihollisen puolelle joutumatta kosketuksiin sen kanssa. He olivat katkoneet kenttäpuhelinjohtoja ja aiheuttaneet viholliselle muitakin vaurioita. Partioon osaaottaneet miehet on täksi yöksi vapautettu vartiopalveluksesta, ja he vetäytyvät makuulavereille.

Tulee aamu, ja tuliholvi levittäytyy taas yllemme. Taas taivas verhoutuu punertavaan ja rikinkeltaiseen sumuvaippaan, jonka lävitse on vaikeata erottaa avaruuden hahmopiirteitä. Tuliholvi erottaa silmämme taivaasta. Kaikki ympärillämme muuttuu: maa, metsät, yksityiset puut — kaikki. Niin-

kuin painajaisunen maisema levittäytyy etulinjan luonto eteemme. Kranaatti toisensa jälkeen uppoaa maan kärsivään ruumiiseen, josta ryöppyää ilmaan savea ja punertavaa savua, aivan kuin maan verta. Šrapnellit räiskyvät, kuulat kiitävät viuhuen läpi ilman, kuin kuiskaillen keskenään kauheita salaisuuksiaan. Kuolema kaikkialla.

Mutta jostakin ilmaantuu pikkulintuja etulinjan puihin; ne etsivät oksia, joiden päällä voisivat istuutua ja löytävät vain paljaita tynkiä. Ne ovat vaatimattomia, nämä etulinjan linnut, ne istuutuvat puiden mustille oksatyngille ja tirsuttelevat sieltä. Kranaatitkaan eivät kykene sammuttamaan noiden pienten, urhoollisten olentojen ääntä, joka murtautuu esille sodan paineen alta. Se on uuden elämän virsi, joka päivä päivältä paisuen täyttää ylistyksellään kohta maan ja taivaan.

Ilta saapuu, muona kannetaan huoltotieltä tukikohtaan. Joukkueestamme siirtyy kaksi ryhmää toiseen korsiun, joka on tehty vastapäisen mäen laelle. Se on panssaritorjuntamiesten jäljiltä tyhjäksi jäänyt korsu. Nämä siirtyivät toiselle lohkolle tykkeineen. On nyt enemmän tilaa, ja jos sattuisi tulemaan täysosuma korsiun, ei tuhoutuisi koko joukkue. Yöllä ampumahaudassa me joudumme kosketuksiin suurehkon vihollisen partio-osaston kanssa. Teemme hälytyksen. Laukausten vaihtoa käydään pimeässä noin tunnin verran, sitten vihollinen vetäytyy pois.

Vasta aamuyöllä kuu tulee näkyviin. Se valaisee

jäätä edessämme, tuo näkyviin pienten saarten tummat pensaats ja tekee etulinjan maiseman avaramaksi, vähemmän uhkaavaksi. Nuo pensaats, joiden näemme häilyvän edestakaisin etulinjan ilmavirroissa ja tuulissa, ovat joskus pettäneet väsyneitä silmiämme. Ne ovat saaneet lähestyvän vihollisen muodon. Valoraketin valossa niitä on väliin pitänyt tarkastaa ja todeta ne vain pensaiksi.

Etulinjoilla alkaa toisinaan nähdä näkyjä. Kun yön yön jälkeen tuijottaa tuijottamistaan vihollisen asemia kohti ja koettaa pingoittaa näkemiskykynsä äärimmilleen, kun lisäksi on valvonut paljon, nukkunut perin niukasti, niin ei ole ihme, vaikka lopulta alkaisi koko maailma liikkua ja vyöryä silmissä, puhumattakaan joistakin pensaista, jotka häilyvät ja huojuvat yövalossa sinne tänne. Alkaa nähdä kangastuksia, nähdä näkyjä, olla riivattujen kaltainen. Jotkut väsyneet rintamamiehet, niin kerran korsussa kerrottiin, olivat eräänä yönä, joulun edellä, nähneet ihmeellisen näyn: Enkelin taivaanrannalla kullalta hohtavissa vaatteissa, ja se enkeli oli viitannut kädellään Venäjälle päin... Kukapa tahtoo kieltää, etteivätkö he sitä nähneet?

Yö kuuluu loppuun. Tulee aamu ja meidän viimeinen päivämme Taipaleella. Sillä illalla meidät vaihdetaan toisiin, hämärän tullen. Kerrotaan, että meidät vietäisiin muutamiksi päiviksi lepäämään rintaman taakse. Mutta samalla on kaikenlaisia huhuja liikkeellä, puhutaan Summasta ja Kämärän lohkosta sekä Viipurista ja Viipurinlahdesta, joihin paikkoihin pitäisi toimittaa lisävoimia.

Oli sitten kuinka tahansa, nyt me joka tapauksessa sanomme hyvästit Taipaleelle, tuimalle, ankaralle Taipaleen rintamalohkolle ja siirrymme muualle. Mitä meillä on tämän jälkeen edessämme, siitä me emme vielä mitään tiedä. Me marssimme eteenpäin, ja entiset tukikohtamme jäävät yhä kauemmaksi ja kauemmaksi. Kranaattituli heikkenee kuta loitommalle pääsemme rintaman taakse. Tykkien ukkonen, joka vielä äsken oli raivonnut ja jylissyt aivan päittemme päällä, on siirtynyt hyvin etäälle meistä, kumisee jossakin kaukana takanamme, taivaanrannalla. Syntyy tuollainen hermojen raukeaminen, hämärä, sisäinen tila, joka saattaa joskus vallata kauan etulinjoilla olleen miehen rintaman takana. Häntä ympäröi hiljaisuus, jonka yhtämittäisessä kranaattitulessa kiihoittuneet hermot paisuttavat moninkertaiseksi, syvemmäksi kuin se onkaan, suuremmaksi kuin valtameren rauha, loputtomaksi kuin iankaikkisuus. Se on pettävää ja valheellista houretta, joka koska tahansa voi haihtua kuin sumu, painua sinne, mistä se on noussutkin: kiusaantuneen sielun syvänteisiin.

Me olemme tulleet metsistä maantielle. On jo yö. Tähdet tuikkivat kaukaisina. Tummansininen avaruus kaareutuu vavahtamattomana ylitsemme. Lumikin on täällä jo saavuttanut luonnollisen värinsä, se on hohtavan valkoista ja kimmeltää ihmeellisesti. Silloin tällöin sivuutamme kyliä; ne ovat äänettämiä, tyhjennettyjä sotatoimialueen kyliä. Ei laula kukko, ei ammu lehmä, ei kirahda kaivon-

vintti. Asukkaat ovat niistä poistuneet jo aikoja sitten ja vieneet eläimet mukanaan. Vain joissakin kylissä häämöttää peitettyjen ikkunoiden rakosista pientä tulen haametta; niissä kylissä on sotaväkeä majoitettuna. Jossakin ulvoo yksin jäänyt koira kuono taivasta kohti. Tavan takaa meitä vastaan tulee rintamalle päin meneviä kuormastokolonnia ja kuorma-autoja.

Sitten tulevat vuorokauden hiljaisimmat hetket, tunnit ennen aamua, jolloin saamme pitää melkein yksin tämän loputtoman maantien, mäeltä mäelle nousevan. Koko pataljoonamme on maantien päällä. Pataljoonan komentajamme on Taipaleelta lähdettäessä haavoittunut; häntä ei ole matkassa. Komppanian päällikkömmekin on toinen kuin ennen, nyt nuori kornetti, joka jo Taipaleella oli silloin tällöin pistäytynyt tukikohdassamme. Hintelä, nopealiikkeen mies, jonka silmät katsovat rohkeina kypärin alta, alahuulen työntyessä itsepäisesti eteenpäin. Hänen kasvojensa rokonarpimaisen karheuden alla on jotain miehistä ja miellyttävää, epäilemättä jotain aivan toista kuin mitä hän antaa tulla esiin. Nyt hän kulkee komppanian edessä talvisen maantien päällä, karttalaukku heiluen selässä.

Levähdämme tunnin verran huoltoportaassa, jossa meihin liittyvät komppanioiden kuormastot. Syömmekin siellä pimeässä, korsujen ja telttojen välissä. Sitten jatkamme matkaamme. Tunnin toisensa jälkeen on maantie allamme. Ja kuormastot seuraavat meitä.

Hevoset, suuret päät huurteessa, vetävät raskaita kuormiaan, nuo uskolliset eläimet, jotka sodasakin tekevät parhaansa, ääneti kärsien vilua ja nälkää ja kovia rasituksia. Ne voivat haavoittua, mutta ne kärsivät ääneti, niitä voivat kranaatit raadella, mutta ne eivät valita. Ihmeellisiä olentoja, eläinmaailman sankareita, jotka eivät painu unhoon. Rintamalla ollut mies ei koskaan voi unohtaa sodassa olleitten hevosten äänetöntä urheutta ja marttyyriutta. Kerran, linjojen takana, näin joukon haavoittuneita hevosia, joita vietiin junalle. Niitä oli kahdeksankymmentäviisi, laskin ne. Se oli ihmeellinen, hiljainen joukko sidottuja hevosia matkalla jonnekin kauas eläinsairaalaan. Useiden hevosten jalat olivat siteissä, toiset taas olivat saaneet kranaatinsirpaleen lapaansa tai jonnekin ruumiinsa takaosaan. Joidenkin hevosten harja oli hyytyneessä veressä jouhien riippuessa tahmean punaisina ja huurteisina kaulalle. Pitkässä jonossa, väliin kaksi rinnan, niitä talutettiin eteenpäin illan hämärtyessä. Niiden kaviot kopisivat jäätyneellä tiellä, ja vähitellen ne hävisivät näkyvistä etäisyyteen ja hämääseen. Niin, kukapa saattaisi unohtaa rintamahevosten äänetöntä marttyyriutta!

Tunnin toisensa jälkeen maantie on jalkaimme alla. Päivä sarastaa. Verinen punerrus leviää kaiken yli. Maantie hohtaa. Kuljemme väsyneinä yhä vain eteenpäin. Selkärepun olkaremmit kiristävät, ja kummallinen, pistävä puutumus laskeutuu olkapäistä käsivarsiin. Jalat siirtyvät koneellisesti toi-

nen toisensa eteen. Päämäärä tuntuu saavuttamattomalta, marssi loppumattomalta. Mitään varsinaista järjestystä komppaniassa tuskin tällä kertaa on. Miehet kulkevat miten kulkevat, yhdet yhtäällä, toiset toisaalla maantien kahden puolen, muutamat tulevat kuormaston mukana.

Jossakin matkan varrella saamme kahvia; se vahvistaa ja virkistää, tuo pikimusta kahvi, joka valuu vahvana ja kuumana sisuksiin. Ja taas matka jatkuu, raskas, kuuma marssi, jota tuntuu kestävän maailman loppuun. Soppakanuunasta kohoaa ohut savu; matkan kestäessä valmistetaan siellä meille hernekeittoa. Mutta väsyneissä, verestävissä silmissämme ja etäältä nähtynä tuo kenttäkeittiöstä nouseva savu näyttää harmaalta pilvipatsaalta, joka johdattaa päivällä kulkuamme niinkuin Israelin kansaa korvessa. Yöllä on meitä johdattava sitten tulipatsas, sodan tulipatsas, leimahteleva näky rintaman suunnalla . . .

Päivä on jo korkealla. Tyhjiä kyliä, peltoaukeita, metsiä, mäkiä ja sitten taas metsiä. Marssimme eteenpäin, kuormastot seuraavat meitä. Hevoset vetävät, kiskovat raskaita kuormiaan, päät vaappuen kahden puolen. Siellä on paljon toisilleen vieraita hevosia samassa joukossa, mutta ne eivät silti hirnu eivätkä tule levottomiksi, vaan liittyvät yhteen. Rintamalla ja rintaman läheisyydessä ei kuule koskaan hevosten hirnuntaa. Kummallista on sekin.

Pysähdymme puolipäivän tienoissa joihinkin taloihin ja saamme ruokaa. Lopun aikaa makai-

lemme väsyneinä lattioilla. Täällä näemme myös ensimmäiset naiset pitkästä aikaa. He ovat lottia, ja heiltä saamme kahvia ja voileipiä. Katselemme heitä ihmeissämme, aivan kuin vahvan unen lävitse . . . Iltapäivällä vihollisen lentokoneista ammutaan taloja konekivääreillä. Koneet ovat varmaankin havainneet jotain liikettä alhaalta, nähneet miehiä, hevosia, kenties huomanneet savun kohoavan kenttäkeittiöstä. Mutta he eivät saa mitään vahinkoa aikaan, yksikään meistä ei haavoitu. Talojen katot vain rapisevat konekiväärin kuulien sataessa niiden päälle kovien rakeitten tavoin. Ilmeisesti vihollinen oli tyhjentänyt pommivarastonsa jo jossakin muualla, kun ei pudota alas pommeja. Viimein kuuluu niiden pommikoneiden loittoneva, kumea surina.

Illan tultua me nousemme kuorma-autoihin ja lähdemme eteenpäin. Matka joutuu nyt nopeammin. Kilometri toisensa jälkeen maantietä jää taaksemme. Syöksymme huojuvissa ja ryskyvissä kuormavau-
nuissa tuntemattomaan pimeyteen. Ilmavirta lyö kasvojamme vasten. Kiväärit polvien välissä ja silmät suljettuina istumme kuorma-auton lavalla, kukin reppunsa päällä. Lepäämme näin ajattelematta mitään. Musta avaruus kohisee laajana ja kylmänä korkealla yläpuolellamme. Meillä on suloinen levon tuokio keskellä sotaa. Kiidämme kuin irti maasta avaruudessa, keinumme pehmeissä ilmavirroissa tähtien palaessa päämme päällä. Tuliholvi, joka on päivästä päivään kaareutunut ylitsemme, on väistynyt hetkeksi pois. Hengitämme puhdasta, raitista

ilmaa, kranaattien kärystä ja ruutikaasuista vapaata. Ja outo, jäinen riemu täyttää mielemme.

Sitten jonakin hetkenä kuormavaunut pysähtyvät. Matka on lopussa. Paikka on meille täysin tuntematon. Näemme vain lunta, metsää ja maantien, joka häipyä edestämme näkymättömiin. Ja yö kattaa maailman.

N Ä K Y V U O K S E L L A

Pataljoona on yöllä hajaantunut kylän taloihin. Meitä on vähän toista joukkuetta eräässä talossa pienellä töyräällä. Olen heittäytynyt penkille vaatteet yllä ja saappaat jaloissa. Uni on viskautunut niinkuin suuri hyökylaine ylitseni. Ja kun aamulla herään, se tapahtuu hitaasti ja tuskallisesti. Se on kuin vitkallista kohoutumista jonkin raskaan painon alta. Jo väistyy paino, pimeys ohenee, päivänvalo leimahtaa esiin. Niinkuin peite uni valuu vähitellen yltäni.

Kuulen ääniä ympäriltäni. Havahdun lopulta täyteen tietoisuuteen. Olemme majoitettuna taloon, josta ihmiset ovat lähteneet sodan tieltä. Kuinka kauan täällä tulisimme viipymään, siitä meillä ei ole tietoa, ei pienintäkään aavistusta. Ehkä lepäämme muutaman päivän, ehkä lähdemme jo tänään. Kukapa sen tietää. Kaikesta tästä huolimatta miehet alkavat talon tupaan laittaa lavereita. Tuskin ne ovat tulleet valmiiksi ja pojat oikaisseet itsensä pitkälleen niiden päälle, kun tulee tieto, että illalla lähdetäisiin.

Ja pimeän tullen me jo istummekin jälleen kuorma-autojen lavoilla, kiväärin polvien välissä tai

kasassa lavalla. Lähdemme suoraan taisteluun, niin oli lähtiessä sanottu. Kuormavaunut huojuvat eteenpäin; hiljaisuus tulisi kohta päättymään, kohta kuulisimme kranaattien räjähdysten äänet, kohta joitakin meistä taas kannettaisiin paareilla pois haavoittuneina tai lopullisen levon saaneina... Niin, lopullisen, koskaan päättymättömän levon. Ehkä monille meistä se jo kajastaa, kun tämä matka on lopussa.

Yö yhä syvenee. Kuormavaunut huojuvat eteenpäin. Tähdet palavat autiolla, tummansinisellä taivaalla. Istumme vaiti reppujemme päällä. Tuuli kohisee ympärillämme. On taas kummallisen ajatonta, mutta tuo ajattomuuden häive on vain hetkellistä. Se on kohta hajoava tähtisumun lailla, siirtyvä syrjään antaakseen tilaa tuhoavalle ja melkeiselle nykyhetkelle. Jossakin kohdassa kuormavaunut sitten pysähtyvät, ja me laskeudumme niistä pois. Jätämme selkäreppumme tien varrelle erään kuusen alle ja kiiruhdamme sitten takaisin tielle. Reput tuotaisiin myöhemmin hevosella. Marssi alkaa. Valtatieltä poikkeamme pian eräälle syrjätielle, joka lyhentää matkaa Vuokselle. Sinne siis nyt olemme matkalla.

Marssimme parijonossa. Miltei puolijuoksua syösymme eteenpäin. Se on kovaa menoa huonolla, kuoppaisella tiellä. Jotkut pikakiväärimiehet jo väsyvät; heillä onkin suurimmat kantamukset. Hiki virtaa miesten kasvoista, noista harmaista, laihtuneista ja sänkisistä rintamamiesten kasvoista, jotka

epäselvästi näkyvät yövalossa. Etäisyydet venyvät. Jälkipäässä juostaan ehtimiseen. Kiväärien perät kolisevat toisiinsa. Lumi narisee monien askelten alla.

Takaa tulee ilmoitus, että yhteys konekivääri-komppaniaan on katkennut. Se ei kuitenkaan aiheuta pysähtymistä. Marssia jatketaan. Haavoittuneita kuljettavia kuormia tulee vastaamme. He huutelevat meille jotain, ja me vastaamme. Kuuluu jo selvään tykkien jyskettä, vielä tosin loitolta, mutta se lähenee hetki hetkeltä. Taivaalla, Vuoksen suunnalla, on tulipalojen kajastusta, raskasta, liekehtivää punaa, joka vahvenee yhä.

Me syöksymme pikamarssia kohden tuota veripunaista kajastusta ja tykkien jyskettä. Hiljaisuus ympäriltämme on haihtunut; se on repeytynyt kuin temppelein esivaate Kristuksen ristiinnaulitsemisen hetkellä ja paljastanut meille uudelleen sodan näyt. Maailma on taas täynnä sodan ääniä, pauhua, jyskettä, savua. Me kuljemme kahdennenkymmenennen vuosisadan Golgata-tietä, voittoon tai kuolemaan. Ei ole olemassa enää mitään ratkaisemattomia arvoituksia, kaikki on kristallinkirkasta, selvää. Tuolla loitolla, palavien talojen ja tykkitulen piirissä riisuttaisiin meidät ikäänkuin alasti perusihmisen tullessa paljaana näkyviin. Riippuisimme niinkuin ristinpuussa, liki ikuisuutta, jotta vapahtaisimme isänmaamme suuren uhan painosta, pelastaisimme kansamme ja kaiken sen, mikä on meille kallista, mitä rakastamme henkeen ja vereen. Ja Vuoksi,

vapautemme Jordan, olisi meidän todistajanamme tässä kärsimystaistelussa.

Himmeässä kuunvalossa sivuutamme joitakin taloja, ja niiden takaa jo aukeneekin eteemme Vuoksen jokilaakso. Laskeudumme harvassa jonossa jälle. Kolme taloa palaa rannalla. Vinttikaivoonkin on tarttunut tuli; se kuvastuu kummallisena, luonnottoman pitkänä, liekehtivänä ja tummanpunaisena sinistä yötaivasta vastaan. Erään talon pihasta syöksyy meitä vastaan yksin jäänyt koira, jonka tuuheaan turkkiin on lentänyt tulinen kekäle ja sytyttänyt sen ilmiliikkiin. Villinä, leiskuvana keränä se pyörii jaloissamme ja ulvoo kauheasta tuskasta. Mutta sitten kajahtaa kiväärinlaukaus, ja onneton eläin hervažhaa hiljaiseksi pienten liekkien vain ahnaasti kalvaessa sen ruumista. Kranaatteja lentää jälle meidän ylittäessämme jokea. Ja joitakin valoraketteja singahtaa taivaalle... etäällä. Muuten on hiljaista. Nousemme ylös jyrkkää ja korkeata rantatöyrästä ja jatkamme matkaamme pitkin kovaksi ajettua tietä.

Sitten tulee pysähdys. Jäämme odottamaan vänrikki Santalan lähtiessä ottamaan asioista selvää. Suuri, metsäinen mäki kohoaa tien vierestä ja häipyä silmistämme jonnekin sakeaan, öiseen sinisyyteen ja usvaan — korkealle. Sen yli lentävät kranaatit.

Odotamme tunnin, ehkä kaksi. Pari vierasta upseeria kulkee ohitsemme. Kyselemme heiltä aiotusta hyökkäyksestä, mutta he eivät tiedä mitään.

He ovat väsyneitä ja unisia ja menevät menojaan karttalaukkujen heiluessa selässä. Ja me kun tulimme Vuokselle pikamarssia, koska neljän tienoissa aamulla piti suorittaa hyökkäys vihollisen hallussa olevaan Vasikkasaareen! Mutta kello lähenee jo viittä, ja me seisomme yhä tiellä vilun karmiessa hiestyneitä ruumiitamme. Joitakin miehiä, jotka olivat jääneet taanoisen marssin aikana jälkeen, saapuu yksi silloin, toinen tällöin. Muutamia on yhä tulematta. Kersantti Koivisto lyö kylmissään käsiä yhteen ja kiroilee itsekseen. Viimein kuuluu lähestyviä askeleita.

Vänrikki Santala saapuu ja kertoo, ettei suunniteltua hyökkäystä tänä aamuna suoritettaisikaan. Tilanne ei siihen ole nyt suotuista. Sitä paitsi konekiväärikomppaniamme on yhä toisella puolen Vuoksea; se saapuisi vasta myöhemmin aamulla.

Lähdemme näin ollen takaisin ylimenopaikan läheisyydessä olevalle aukealle. Sinne ovat tulleet tykistön muonakuormat. Tykistön miesten saatua riittävän osansa heille on jäänyt vielä lämmintä ohraryynipuuroa yli oman tarpeen. Sen me syömme siinä aukealla. Komppaniamme muonakuormaa ei olekaan näkynyt eikä kuulunut tänä tuloaamuna.

Mutta aukealla seistessämme ja lopetellessamme puuronsyöntiä, alkaa siihen sataa kranaatteja. Kaksi tai kolme miestä haavoittuu kranaatinsirpaleesta. Heidät sidotaan ja kannetaan rekeen. Me siirrymme aukealta pois ja toinen toisemme jäljestä nousemme ylös huimaavan jyrkkää, metsäistä rinnettä harjun

laelle. Siellä meistä haavoittuu taas yksi kranaatin-sirpaleesta päähän ja kylkeen. Tappiomme kasvavat ennenkuin olemme päässeet edes kosketuksiin vihollisen kanssa.

Harju sähköyöy aamunkoiton valossa. Lumiset kuuset punertavat. Koko louhikkoinen harju aivan kuin uiskentelee tuossa raikkaassa, kasvavassa valossa. Tallattu polku vie alas laaksoon, jonka pohjalla on joitakin teltoja. Kranaattitulesta huolimatta me alamme tehdä niitä lisää. Niiden teossa kuluu muutama tunti.

Myöhemmin iltapäivällä levätessämme jo havujen päällä teltoissa, tulee määräys, jonka mukaan meidän on miehitettävä takana oleva harjun rinne, muodostettava sinne tavallaan toinen puolustuslinja siksi ajaksi, kun viides ja kuudes komppania suorittaisivat hyökkäyksen Vasikkasaaren. Niin sitten menetelläänkin.

Kovassa kranaattitulessa me suoritamme miehityksen. Seuraa uusia tappioita. Kersantti Koivisto haavoittuu ja kannetaan pois. Samalla haavoittuu kranaatinsirpaleesta pari sotamiestä. Eräs pikakivääriampuja saa vähän myöhemmin täysosuman kranaatista, hänestä ei jää jälkeäkään.

Makaamme asemissa, joita vänrikki Paakkonen käy tarkastamassa. Ketjumme on varsin pitkä ja harva. Olen eräessä kranaattikuopassa. Ilta alkaa nopeasti tummua, siinä on etäisten taistelujen jännitystä. Vuoksen toisella puolen syttyy uusia tuli-

paloja, jotka luovat kaameaa heijastusta taivaalle. Suuret kuuset kohoavat mustina harjun laelta.

Silloin nousee eräästä toisesta kranaattikuopasta ylös kummallinen olento ja pyytää käheällä äänellä leipää. Se on Markus. Lupaen hänelle leipää, ja hän ryömii maata pitkin luokseni. Hänen lumipukunsa on repaleinen ja likainen, kasvojen alaosa mustan parran peitossa. Silmälasit kiiltävät hämärässä. Saatuaan kappaleen leipää hän vetäytyy rauhoittuneena ja tyytyväisenä takaisin omaan kuoppaansa. Kranaatit lentävät ylitsemme ja räjähtävät. Ympärillämme on kuin huokaava noitametsä, joka on täynnä outoja ääniä, kummaa pauketta, räiskettä, räjähdyksiä ja tulen aavemaista heijastusta. Tunti toisensa jälkeen kuluu.

Sitten yht'äkkiä Markus nousee jälleen ylös kuopastaan ja ilmoittaa, että hänestä seuraava mies ketjussa, Syrjänen, on kuollut aivan huomaamatta. Eikä häneen näytä sattuneen kranaattikaan. Parinkantajat ovat jo tulossa. Ihmettelemme vielä tapausta, kun saamme käskyn vetäytyä takaisin teltoille. Eksymme pimeässä polulta. Harhailtuamme hetken harjulla ja kompasteltuamme tuon tuosta kranaattikuoppiin me viimein löydämme takaisin polulle. Teltat näkyvät hämärästi alhaalla.

Astuessamme sisälle teltaan näen ensimmäiseksi Syrjäsen, joka istuu heti teltan oviaukon vieressä polvet koukussa. Hän on väsyneen näköinen ja tuijottaa kyllästyneenä kamiinaa, jonka päällä on pakeissa lunta sulamassa. En voi olla kyselemättä

asian oikeata laitaa. Saan kuulla hänen vain nukku-
neen asemissa. Hän oli vaipunut väsymyksessään
vielä untakin syvemmälle, jonkinlaiseen kuoleman
kaltaiseen olotilaan, merkilliseen liikkumattomu-
uteen. Tällaisessa tilassa taistelulähettimme oli hänet
tavannut ja lähtenyt hakemaan paarinkantajia.
Syrjänen oli sillä välin havahtunut valveille kranaa-
tin räjähtäessä aivan lähellä häntä. Ja kun parin-
kantajat olivat jo tulossa, Syrjänen oli tullut heitä
vastaan harjutiellä.

Teltassa keskustellaan asiasta pitkin ja poikin.
Kukaan ei jaksa sille edes nauraa. Ja tapaus joutuu
sitäkin arvoituksellisempaan valaistukseen paria tun-
tia myöhemmin, kun Syrjänen todella kaatuu.

Mutta nyt olemme vielä teltoissa. Muona saa-
puu, se on kannettu ranta-aukealta yli harjun tel-
toille. Telttalampussa ei ole öljyä; on tarvinnut
turvautua kituliaasti palavaan kynttilänpätkään.
Teltoa on jokseenkin pimeä. Tässä läikehtivässä
pimeydessä, joka on täynnä kuusenhavujen ja pala-
neen katajan kirpeää tuoksua, me nojailemme väsy-
neinä kuka mihinkin ja kuuntelemme kranaattien
räjähdyksiä, joiden synnyttämät äänet kantautuvat
telttoihin alastoman selvästi. Olemme puolinukuk-
sissa ja äänettämiä. Koko hetkessä on jotain syn-
kän pysähtynyttä, odottavaa ja surumielistä. Kataja
palaa ja räiskähtelee kamiinan pesässä, liekit humi-
sevat.

Ja silloin tulee sana, että meidän on jälleen läh-
dettävä, miehitettävä eräät tukikohdat. Kynttilä

sammu samassa. Syvässä pimeydessä me nousemme ylös havuilta ja hapuilemme peräkanaa ovelle. Emme palaisi enää telttaan.

Kuu on tällä välin noussut. Sen valossa nousemme harjulle ja laskeudumme aukealle, jonne meidän selkäreppumme on hevosella tuotu. Heitämme ne selkäämme ja lähdemme jonossa kulkemaan pitkin Vuoksen jyrkkää ja kaunista rantaa, jossa on tallattu, kapea polku.

Vastarannalla jatkuvat yhä tulipalot. Useita rantataloja palaa yhtäaikaan, liekit niistä nousevat korkealle. Ne hulmuavat sakeanpunaisina tummaa taivasta vastaan ja valaisevat kauaksi seutua. Lumikin saa kummallisen, aavemaisen hohteen, samoin kuu, joka on verhoutunut kuin kuumaan, purppuranpunaiseen harsoutuun...

Oikea isonvihan maisema nousee nyt rajuna eteemme yöksi muuttuvan talvi-illan huurteisesta ja katkerasta kohdusta. Koko Vuoksen jokilaakso aivan kuin leimuaa sodan ankarassa, julmassa valossa. Tuossa liekehtivässä näyssä on kuin jotain tuttua, toistuvaa, kertautumista menneiltä ajoilta. Kuinka monta kertaa ovatkaan venäläiset aikojen kuluessa polttaneet poroksi suomalaisia kyliä ja polkeneet tätä maata jalkojensa alle! Mekin saamme olla nyt sen todistajina, omin silmin nähdä tämän vuosisataisen vihan teot. Jälleen ovat koittaneet isonvihan ajat, jälleen Suomen kansa on saanut nousta torjumaan Idän hyökkäystä.

Pitkin Vuoksen rantaa hitaasti marssiessamme ja

nähdessämme taivaan yläpuolellamme punertuvan tulipalojen loimusta, meissä alkaa liikkua jotain kummaa, hämää, vuosisataista. Jossakin olemuksemme pohjilla kaikuu suomalaisen rotusielun henkiäni, kumea huuto, joka on täynnä ahdistusta, kärsimystä ja vihaa. Tuo viha on meissä helposti synnyttävissä; sillä on juurensa menneiden aikojen mullassa ja se antaa voimaa iskuumme. Me ikäänkuin syöksymme syvälle isonvihan maailmaan ja hengitämme sen tulenkarvaista, sakeaa ilmaa, joka tulvien virtaa lävitsemme niinkuin veri.

Kuljemme eteenpäin, yhä vain eteenpäin taivaan leimutessa päittemme päällä. Talvinen Vuoksi lepää alapuolellamme, ylpeänä ja äänettömänä, jylhän kauniina ja taipumattomana. Siellä täällä näkyy vettä kranaattien tekemistä aukoista mustan hohtavina lammikkoina. Ruumiitakin näkyy jäällä viruvan, kaatuneita vihollisia. Metsäinen harju kohajaa; sen yli lentävät kranaatit vihaisesti ulvahaen. Me laskeudumme eräässä kohdassa jäälle. Kovaksi kuljettu polku, joka seurailee koko ajan rantaa, häviää edestämme kuuraiseen hämäään. Sitä pitkin me kuljemme jonossa.

Viimein on edessämme syvä uoma, joka kaartuu ensin vasemmalle, sitten oikealle. Sen molemmat rinteet nousevat jyrkkinä ja lumisina ylös. Uoman pohjalla seisoskelee miehiä, liikkuvia, tummia hahmoja. He ovat odottaneet meidän tuloamme ja ovat valmiita poistumaan tukikohdasta heti kun vaihdot on suoritettu eri vartiopaikoilla. Kuiskaillen vaih-

detaan muutamia sanoja. Pikakiväärivartio sijaitsee lähinnä töyräällä, syvässä kuopassa, jonka reunan yli katsellen pidetään silmällä vihollista. Sen vaihto suoritetaan ensin, sitten vaihdetaan toiset vartiot, jotka ovat edempänä. Näiden lisäksi on kaksi konekivääripesäkettä. Syvä, öinen tummuus verhoaa tämän uoman; kuun valokaan ei tänne täysin osu. Taivasta kyllä näkyy suuri, avara kaista, ja siinä lukemattomia tähtiä.

On pakkasyö. Ei ole minkäänlaisia korsuja, on ainoastaan uoman sivuun kaivettuja avonaisia kuoppia, jonne miehet vartiointin väliajoilla laskeutuvat. Polvet koukussa me siellä istumme paljaan maan päällä. Unesta ei voi olla puhettakaan. On liian kylmä. Tuon tuosta nousee kuopista miehiä ylös ja alkaa kävellä käsiään heilutellen pitkin uoman pohjaa sulana pysyäkseen. Toiset taas aikansa kuluksi kaivavat kenttälapioillaan kuoppia laajemmiksi ja syvemmiksi. Maa on vahvasti hiekansekaista savea, jossa on sinisiä ja tiilenpunaisia juovia. Kranaatteja lentää vonkuen yli uoman iskeytyen ylemmäksi penkereelle.

Jonakin hetkenä vaihtoa suoritettaessa kranaatti lentää jälleen yli uoman penkereeseen, ja sen räjähtäessä kuuluu valitusta jostain läheisyydestä. Mutta kun samalla oli kuulunut venäläisten huutoja asemien suunnalta, ei kukaan voi varmuudella sanoa, mistä tuo äskeinen valitus oli lähtöisin. Vasta myöhemmin kaivataan sotamies Syrjästä, joka aikaisemmin iltapäivällä oli harjulla nukkunut aseisiin

ja luultu kuolleeksi. Nyt hänen pitäisi mennä vartioon, mutta häntä ei löydetä mistään.

Aamulla hänet sattumalta tavataan kuolleena lähistöltä. Tullessaan vartiopaikaltaan yöllä tuomaan jotain sanaa hän oli luultavasti eksyksissä harhaillessaan joutunut konekiväärisuihkuun. Hänen ruumiinsa kannetaan uoman suupuoleen, josta se illan tullen sitten nostettaisiin ahkioon ja vedettäisiin pitkin rantaa pois. Aikaisemmin Taipaleella hän oli moneen kertaan korsussa puhunut venäläisestä, jonka oli nähnyt makaavan ruumiina jäällä molemmat kädet ylöskoukistuneina. Mutta nyt hänen omat kätensä ovat samalla tavoin ylöskoukistuneet . . .

Näin alkaa aamumme, toinen aamumme Vuoksella. Tulipalot ovat sammuneet, mutta sieltä täältä nousee vielä sinertävää savua ilmaan. Ilma on kylmä, ja meille ei kuulu tulevaksi muonaa. Saadaksemme edes jotain liikuntaa ja vaihtelua kapuilemme luonnon muodostamille valleille ja ammuimme sieltä peltoaukealla liikkuvia vihollisia. Silloin tällöin osummekin heihin, koskapa joku aina tuupertuu maahan. Myös konekiväärimiehet nyppivät miehiä peltoaukealta tähtäimeensä, antaen konekiväärin sen jälkeen pyyhkäistä muutaman kuivan, lyhyen sarjan.

Uoman pohjalla, kivien välissä, on priimus ja sen alla pieni tuli. Miehet keittävät kahvia ja teetä lämpimikseen. Savua ei saa kuitenkaan näkyä yli uoman reunan. Jos vihollinen sen huomaa, sitä seu-

raa heti tykistökeskitys. Niin tarkkaa on elämä etulinjoilla. Markuksella on oma nuotionsa, jonka päälle hän sitten asettaa pakkinsa. Se tulee mustaksi, mutta eihän se mitään haittaa. Se on vain nokea.

— Tämä väsymys ja kylmyys alkaa jo todella painaa, puhelee hän siinä minulle kesken keittomoggiensa. — Minä olen aina kaivannut tropiikkiin, lisää hän sitten mietteissään. — Eräs sukulaiseni oli merikapteeni, ja hän toi minulle kerran Kapkaupungista pitkän viidakkoveitsen, jolla tropiikissa rai-vataan tietä tiheässä, läpipääsemättömässä viidakkossa. Niinpä niin, viidakkoveitsi! Näin pitkällä minä siis jo olen matkalla kuumaan, tunteemattomaan tropiikkiin.

Odotan hänen purskahtavan taas tuohon lyhyeen, käheään nauruunsa, jonka olin kuullut mitä moninaisimmissa tilanteissa tätä ennen. Mutta tällä kertaa hän ei edes hymyile, tuijottaa vain surullisena eteensä. Nyt vasta huomaa, kuinka väsynyt ja unen tarpeessa hän on. Hän kyyristelee siinä uoman pohjalla kuin suuri lintu, pää rinnalle vaipuneena.

— Kunpa saisi nukkua edes vähäisen, sanoo hän taas hetken kuluttua. — Mutta missäpä täällä nukut. Noissa kuopissakin on kylmä kuin ryssän helvetissä. Jos tunniksikin sinne itsesi oikaiset, niin olet kuin jäässä koko mies, ruumis kankea, jäsenet turtana, pää huurteessa. Ei, parempi on sittenkin pysytellä valveilla ja liikkeessä. Ellei minulla olisi näitä

huopatossuja, olisin mennyttä kalua. Nyt on ainakin jalkojen lämmin.

Samassa muistan, kuinka hän nämä huopatossunsäi ja hymyilen itsekseni. Ennen rintamalle lähtöä hän oli harjoituskeskuksessa niiden vuoksi touhunnut. »Huopatossut, hyvät vilttitossut pitäisi saada välttämättä», hoki hän jok'ikinen päivä. Kun kaupoissa niitä ei enää ollut — kaikki oli myyty sodan tähden loppuun — hän alkoi pysäyttellä ihmisiä kaduilla. Jokaisen, jolla vain näki huopatossut jaloissa, hän pysähdytti. Pyysi ostaa tai vaihtaa omiin saappaisiinsa. Mutta kun talvi oli vastassa, ei kukaan halunnut luopua huopatossuistaan. Hän puhui asiastaan ravintoloissa, kuppiloissa ja kapaakoissa. Ja vihdoinkin häntä onnisti eräässä kuppilassa. Muuan ukko, kalakauppias, suostui vaihtamaan huopatossunsäi hänen saappaisiinsa. Seuraavana päivänä lähdettiin rintamalle.

Keskustelemme uoman pohjalla hyvän aikaa. Lopulta kiehuu Markuksen kahvi, ja me juomme sen yhdessä. Šrapnellit sähisevät yläpuolellemme; niitä lentää penkereeseen tuhka tiheään, väliin yhtenä pilvenä, tuimana roiskeena. Myöhemmin päivällä ilmestyy taivaalle vihollisen lentokoneita, kokonaisia laivueita. Tuntikausia ne harhailevat rintaman yllä, heittäen siellä täällä pommejaan alas.

Me lähdemme vartioon, Markus ja minä. Kulumme kivääri kainalossa uoman pohjaa, kunnes tulemme pienelle aukealle ja kivisillalle. Sen alitse pitäisi ryömiä, jotta välttyisimme mahdolliselta

konekiväärisuihkulta, mutta me kuljemme useimmiten juosten sillan yli. Pian sillan ylitettyämme nousemme korkealle rinteelle, jossa on vartiopaikkamme, lumeen kaivettu kuoppa. Sieltä näkee laajalti yli seudun, yli talvisen Vuosalmen, jota me olimme tulleet puolustamaan.

Kummalliset ovat täällä asemat — niitä ei ole olemassakaan. Kun Summan taistelujen ratkaisuvaiheessa jouduttiin vetämään joukkoja takaisin tälläkin rintamanosalla, täällä Vuosalmella ei ollut minkäänlaisia asemia odottamassa, oli vain luonnon muodostamia kaivantoja ja esteitä, joihin kynsin hampain pureuduttiin kiinni. Pääpuolustuslinja kulkee taempana eikä siellä ainakaan vielä taistella. Nämä ovat viivytykslinjoja, ja toisella puolen Vuoksea pioneerit parhaillaan tekevät asemia. Huolto on tänne vaikeata, väliin suorastaan mahdotonta. Ainoan pääsytien tänne muodostaa Vuoksen jää, joka taas on vihollisen alituisen tulen alaisena. Se voi tulittaa meitä kolmelta eri suunnalta. Olemme melkein kuin saarroksissa, emmekä kuitenkaan sitä täysin ole. On toki vielä yksi aukko, ja se johtaa yli Vuoksen... Ajoittaisin ja paikoitellen vihollinen pääsee jo Vuoksen jäällekin, kuten siellä makaavat monet ruumiit todistavat. Ja saarista taistellaan...

Makaamme lumessa ja katsomme kohti vihollisen asemia. Siellä metsänreunassa on joitakin harmaita tai maalattuja taloja ja töllejä jäänyt tuhoamatta; niissä majailee nyt venäläisiä. Kat-

somme toisaalle. Sielläkin on vielä ehjiä taloja, Vuoksen rantataloja. Mutta alati lentää kranaatteja ylitsemme noiden talojen suuntaan, ja me voimme vartiopaikaltamme tarkkailla ammunnan tuloksia. Pelloille ja metsien liepeille niitä menee. Savea lentää savun mukana korkealle ilmaan.

Mutta päivän kallistuessa iltaan palopommit sytyttävät useita rantataloja taas palamaan. Venäläiset sytyttävät niitä vartavasten tykkitulen ohjaukseksi pimeässä. Kuusi taloa palaa nyt yhtäaikaa miltei rivissä, lasken ne. Lieska niistä kohoaa jälleen taivaalle, värjäten sen helakanpunaiseksi. Isonvihan maisema leviää taas edessämme hehkuvana kuin helvetti ja synkeänä kuin Tuonen laakso. Maailma hukkuu kevättalven syvään hämäärään, mutta nuo palavat talot paistavat sieltä sellaisella verenkarvaisella hohteella, etteivät silmät kestä sinne katsoa. Ja niiden liekit valaisevat kammottavalla valolla lukemattomia ruumiita jäällä. Tämä on niinkuin Josafatin laakso, jonne kaikki elävät ja kuolleet kootaan viimeisen tuomion hetken tullessa. Vai onko tämä Gogin laakso, jossa viimeisten suomalaisten luitten pitäisi ennustusten mukaan keran valjeta . . . ?

Tämä väsymys, unen tarve, hermojäännitys ja nuo palavat talot — ne saavat aikaan kummallisen henkisen tilan, loihtivat esiin mitä moninaisimpia mielikuvia. Olen kuin unessa, ja kuitenkin olen koko ajan ollut valveilla, kivääri ja konepistooli vieressäni. Olen etulinjoilla, makaan asemissa, mutta samaan

aikaan olen kuin jossakin muualla — kaukana täältä. Hämärä työhuone, kuulen korvissani kirjoituskoneen äänen, näen lintuja ikkunalaudalla . . . Illan himmeässä valossa näen vaimoni kumartuneen pään . . . Mutta sitten tulee kranaatteja, ne räjähtävät kaukana pelloilla ja suurien, mustien metsien liepeillä, soraa lentää savun mukana ilmaan — uusi herääminen . . . Musta, kohiseva avaruus, pimenevä etulinjan ilta, palavat rantatalot, rajut lieskat ja etäinen paahde — kaikki tuo aivan kuin aaltoilee lähelle, saattaa epätodelliseen tilaan ja lopulta heittää paljaaksi riistettynä takaisin rannalle . . .

Vaihto tulee — kaksi miestä. He sukeltautuvat näkyviin mäen alta kasvoissaan tulipalojen kaukaista kajastusta. Heidän kiväärinpiippunsa hehkuvat siinä merkillisessä valossa, jonka yhdessä synnyttävät tulipalot ja taivaanrannan taakse katoava aurinko.

Kun pääsemme takaisin tukikohtanamme olevaan uomaan, näen ensimmäiseksi Kain, joka seisoo uoman pohjalla hämärässä ja katsoo Vuokselle päin. Lyön häntä olkapäälle, hän käännähtää ja hymyilee. Olen todella iloinen hänen paljestaan. Hän kertoo jättäneensä postiasiat muiden haltuun ja toimii nyt patruunankantajana. Illan hämärtäessä hän oli tullut pitkin Vuoksen rantaa, kantaen olkapäällään panoslaatikkoa.

Menemme nyt erääseen kuoppaan ja kyyristymme

sinne. Markus tulee jäljessämme. Hän on hiukan rauhaton, sillä hänen leipänsä on loppunut, eikä muona ole tullut tänäkään iltana. Onkohan huolto katkennut kokonaan, vai mikä siihen on syynä? Mutta sitten muistan, että leipälaukussani on vielä rautainen annos koskemattomana. Sen otan nyt esille ja syömme siellä kuopan pohjalla. Markus virkistyy silminnähtävästi ja alkaa jutella hiljaisella, käheällä äänellä:

— Se merikapteeni, joka toi minulle kerran Kapkaupungista viidakkoveitsen ja josta kerroin aikaisemmin päivällä, kuoli pari vuotta sitten malariaan Sumatralla. Kerran eräänä kesänä pelatessamme šakkia tuli puheeksi kuolema. Kapteeni sanoi, että häntä ovat vaivanneet pitkät ajat eräät aavistukset. Hän epäili auringon ja troopillisen ilmaston vaikutusta aivoihinsa. Seuraavalla matkallaan hän sitten kuoli. Muistan tämän nyt sen vuoksi, kun minuakin ovat alkaneet painostaa eräänlaiset aavistukset, lopun ajatukset. Tämä tavaton kylmyys, tuo hornamainen tykkituli ja nuo palavat talot . . . En tiedä, kestää tämä joka tapauksessa täytyy, muu ei auta.

Hän vaikenee umpimielisenä, ja mekään emme puhu mitään. Räiskähteleviä valoja singahtelee uoman ylle ja syöksyy kovaan penkereeseen; ne ovat šrapnelleja. Tuhka tiheään niitä lentää. Miesten tummia hahmoja huojuu edestakaisin pitkin uoman pohjaa. Näen konekiväärin varjon valleilla. Taivas levittäytyy yllämme avarana, kylmänä ja tähtikirkkaana. Tulee taas pakkaneen yöksi. Kai istuu

niin, että hän näkee kuopan aukosta vinosti Vuokselle. Osa sen rannalla yhä riehuvista tulipaloista näkyy tänne.

Hetket kuluvat. Niiden pohjalta nousee esiin kuvia, ajatuksia. Keskustelemme matalalla äänellä. Goyan sotakuvat . . . Niiden tavaton todistusvoima, niiden viiltävä naturalismi, joka ei silti ole milloinkaan kovaa, niistä tulviva synkkä hehku . . . Voi noita mieleen syöpyviä, rajattoman rohkeita ja väkeviä kuvia, jotka ovat unohtumattomia syvässä tummudessaan ja salatussa, miehisessä tuskassaan! Sellaista on todella sota.

Yht'äkkiä lopetamme, jysähdämme hiljaisuuteen. Kuulemme läheisyydestä kolauksen, joka aiheutuu siitä, että sotamies Syrjäsen jäänyt ruumis asetetaan ahkioon. Hänen ylöskoukistuneet kätensä harottavat mustina yli ahkion reunan . . . Sitten kuuluu narinaa. Ahkio vedetään uomasta ulos ja häviää näkyvistämme. Mutta me voimme kuvitella, kuinka sitä vedetään tulipalojen kajastuksessa pitkin Vuoksen rantaa ja vihdoin huoltoaukealla nostetaan rekeen.

Niin, Goya . . . Missä me olimmekaan, mistä taanoin puhuimme . . .? Yhdentekevää, saatana! Katsomme miltei hurjistuneina toisiimme. Kuinka kylmäksi onkaan yö muuttunut! Nousemme ylös kuopasta. Olemme kuin kuolleet, jotka nousevat ylös haudoistaan . . . Ja tuolta Vuoksen takaa paistaa veripunaisena ylösnousemuksen aurinko; se liekehtii ja hulmuu ja täyttää kohta koko taivaan . . .

Kuljemme pitkin uoman pohjaa edestakaisin niinkuin sokaistuneet, mielettömät. Jalat ovat kuin jäätyvässä avannossa ja pää helvetin tulessa. Toiselta puolelta kantautuu miehen huutoja ja valituksia halki iltayön. Ruoskivat häntä varmaan jostakin syystä; solmuruoska heiluu pimeässä ja osuu kerta toisensa jälkeen miehen paljastettuun selkään. Pakasyönä se koskeekin kirvelevän lujasti... Taipaleellakin ruoskivat kerran erästä miestään, vieläpä keskellä päivää. Piru heidät tietää... Koko maailma näyttäytyy äkkiä oudon vääristyneenä, mielettömänä, kielteisenä — ihmiskunta tuhoon tuomittuna. Kuinka mahdotonta kaikki onkaan! Väkivalta, oikeuden loukkaukset, kansainvälinen rosvous, pienten kansojen asema verisessä kaaoksessa. Kuka tekee siitä selvän, kuka löytää ihmiskunnalle uuden tien? Tien uuteen elämään, sovitukseen... Jossakin pimeyden keskellä hohtaa sitenkin toivo. Maasta kohoaa jo se puu, johon väkivallan inhoittavat jäännökset jäävät solmuisesta köydestä roikkumaan varoitukseksi kaikille ihmisille ja kansoille... Me emme täällä kärsi ja taistele turhaan.

Yöllä etulinjan vartiossa — sillä on toinen sävy kuin päivällä. Kun maiseman piirteet hukkuvat pimeyteen ja puut kohoavat mustina ja tuulessa huokaavina maasta, kun vihollisen asemia ei näy ja kaikkialla lainehtii vain yö, silloin etulinjan vartiossa

seisovalle miehelle vasta paljastuu hänen tehtävänsä suuri vastuunalaisuus. Siitä, kuinka hän tehtävänsä suorittaa, voi riippua paljon — siitä riippuu, tuleeko puolustaja yllätetyksi vai ei. Etumaisen vartijan tehtävä on yhtä vastuunalainen kuin kunniakas. Pää kylmänä ja silmä kovana on tarkkailtava etulinjan maailmaa, olkoon se hetkittäin miten rauhallinen tahansa. Sen rauhallisuus on kuitenkin vain näennäistä, ohimenevää; kohta taas leimahtelevat tykit ja räjähtävät kranaatit, kohta rätisevät konekiväärit.

Etulinjan maailma on epäilemättä kaikista maailmoista erikoisin, tuhoisa maailma, johon ovat kasaantuneet kaikki maanpäälliset hirmut ja kauheudet ja jossa elämä ja kuolema ovat lähellä toisiaan, suuriin ratkaisuihin johtava maailma. Siinä maailmassa ihminen muuttuu aivan kuin omalle itselleenkin vieraaksi, paljon hänessä kuolee, paljon palaa poroksi ja paljon syntyy uudestaan. Kaikki muuttuu, kaikkea on ikäänkuin koskettanut elämän ja kuoleman käsi. Silloin kun pimeys verhoaa koko etulinjan maailman ja ainoa valo leimahtaa tähän sankkaan pimeyteen tykkien putkista, on väliin kutsuttava esille kaikki henkiset voimansa kestääkseen sen ahdistavan painon, joka lepää vuoren kaltaisena kaiken yllä.

Kurkistelemme uoman pohjalla vuoronperään tonkaan; siellä on kauravelliä. Muona on saapunut,

kokonainen pähvilaatikollinen leipääkin. On aamu, vielä hyvin varhainen. Sarastus leviää kylmänä ja punertavana yli Vuoksen. Syömme lämmintä kauravelliä, se maistuu hyvältä ja virkistää. Vielä toki saamme jotain vatsaamme, vielä elämä jatkuu.

Sitten laskeudumme kuoppaan ja istahdamme sen pohjalle aivan kuin märehtimään. Tykistötuli-kaan ei ole vielä alkanut. Etulinjoilla tuskin voi olla tämän hiljaisempaa. No, silloin tällöin kyllä lentää humistaa jokin kranaatti, mutta se ei sanottavasti häiritse. Joukossamme kerrotaan vihollisen laukovan tykkejä käydessään aamutarpeillaan; jokainen mies pitää velvollisuutenaan silloin laukaista ainakin yhden tykin. Miten sitten asia lienee, mutta joka aamu kranaatteja sataa harvakseltaan meidän asemiamme kohti, kunnes tykkituli sitten päivän tultua kiihtyy täyteen mittaansa.

Iltapäivällä vihollinen hyökkää erästä toista tukikohtaamme vastaan, ja me saatamme häiritä heidän hyökkäystänsä sivustatulella. Vänrikki Paakkonen seuraa hyökkäyksen edistymistä kiikarilla. Hyökkääjät lyödään takaisin. He vetäytyvät harventuneena laumana lähtöasemiinsa.

Mutta Vasikkasaari heillä on jälleen hallussaan, sen me tiedämme. Viides ja kuudes komppania valtasivat sen osittain, suurta mieshukkaa kärsien ja oman tykistömmme voimatta ammusten puutteessa heidän hyökkäystänsä kyllin tehokkaasti tukea. Mutta he eivät voineet valtaamaansa aluetta kauaakaan pitää hallussaan — vihollisen kranaattituli oli

niin ankaraa. Heidät suorastaan hukutettiin kranaattien tulvaan. Miehiä kaatui paljon, heidän joukossaan kuudennen komppanian päällikkö. Kaksi komppaniaa nuoria, voimakkaita miehiä — ja vain räätteet jäljellä... Voi hyvä Jumala! Monikaan heistä ei vastaisi nimenhuudossa!

Olemme taas vartiossa samaan aikaan, kun vihollinen sytyttää palopommeillaan Vuoksen rantataloja palamaan. Seitsemän taloa on nyt syttynyt ja ne palavat suurella liekillä. Aurinko laskee erään paljaslakisen mäen taakse. Katson siihen, kun se suurena ja punaisena laskeutuu yhä alemmaksi ja alemmaksi.

Ilta tummenee. Mutta sodan synkät valot palaavat auringon jo laskettua. Metsien yläpuolella räjähtää valokranaatteja; ne hajoavat taivaalla pieniksi, kullanhohtoisiksi siruiksi ja putoavat äänettömästi maahan. Kummallista on katsella tätä kaikkea. Vihollisen kranaatit raatelevat vanhoja suomalaisia peltoja, tehden ne vähitellen tuntemattomiksi. Ne ovat kauttaaltaan möyrittyjä, sodan väkivaltaisella auralla kynnettyjä, moniksi vuosiksi kenties rauhaliseen viljelykseen kelpaamattomia. Näyttää kuin kansansadun paholainen olisi näillä pelloilla möyritnyt ja vihapäissään temmeltänyt, iskien suurella kuokallaan sinne tänne saamatta muuta aikaan kuin suuria kuoppia...

Markus on vanhaan tapaan ottanut mukaansa vaaleansinisen huopansa, jonka hän on levittänyt alleen. Hän melkein torkkuu. Mutta yht'äkkiä,

aivan kuin jonkin ajatuksen yllättämänä tai heräten etulinjan tuntuun, hän saattaa nousta puolittain ylös ja tarkkailla piippu hampaissa vihollisen puolelle.

Kerran tällaisena hetkenä venäläiset laskevat pikatykillä aivan vartiopaikkamme laitaa. Jonkinlaisesta hämärästä vaistosta Markus ottaa silloin maasta huopansa ja kiväärinsä vierittäen itsensä kiireesti yli kuopan reunan vähän matkaa rinnettä alas; minä taas otan konepistoolin ja lähden hänen jälkeensä. Tulee toinen kranaatti, ja tällä kertaa keskelle sitä paikkaa, jossa me äsken olimme maanneet. Seisoessamme siinä töyrään alla me katsomme toisiimme ja hymyilemme.

Viivymme tässä tukikohdassa vielä kaksi päivää ja yötä. Ruokaa ei tänne tänä aikana enää saada, mutta meillä on leipää ja vähän kahvia. Niiden varassa elämme. Sitten meidät jonakin iltana vaihdetaan toisiin. Kuljemme jälleen Vuoksen rantaa ja nytkin tulipalojen kajastuksessa. Polttamattomia taloja on vielä jäljellä . . . Vihollisen tykistö toimii koko voimallaan Pölläkkälän suunnalta. Kranaatteja lentää Vuoksen jälle ja harjulle. Komppanian päällikkö, joka oli ollut tukikohdassa vaihdon tapahtuessa, on meidän mukana. Jotkut miehet kumartuvat juomaan Vuoksen vettä kranaattien tekemistä aukoista. Ruumiita viruu jäällä. Aivan rannalla, erillään muista, on vihollisen ruumis, jolla

ei ole päättä. Sodan tuuli on sen pyyhkäissyt pois niinkuin hatun ja heittänyt sivuun.

Kuljemme eteenpäin. Jäätä, lunta, ruumiita ja tulipalojen kajastusta. Niin, kuljemme eteenpäin. Nousemme jäältä rannalle. Puut humisevat harjulla, vanhat puut. On aivan kuin helpompaa kulkea niiden alla.

V U O K S I S O D A S S A .

Olemme hevuskorsuissa. Niitä on harjun takana loivalla rinteellä useita, pienistä, pyöreistä hirsistä tai lankuista tehtyjä. Minkäänlaisia pommisuoja ne eivät ole, vaan jonkinlaisia rintama-alueen sirpale-suojia, vetoisia, hataria hökkeleitä, joissa juhdat ovat saaneet tulla toimeen. Harju itse on korkea ja metsäinen, jylhä huurteisessa kauneudessaan. Sen laelta voi katsoa kauaksi yli seudun, kauaksi pois rintamalta toiseen maailmaan, siihen luvattuun maahan, joka on meille jäävä, mutta vain sillä ehdolla, että me kestämmme täällä. Tuo Vuoksen rantaharju on meidän Neebon vuoremme, sodan Neebon vuoremme, joka kietoutuu savuun ja vavah-telee tykkien jyrinässä . . . Vuoksi on tällä kohdalla hyvin oikullinen ja mutkainen, vaikka se taas toisin paikoin on niin suora, että sitä saattaa silmin seurata useiden kilometrien pituudelta.

Joet ovat aina läheisesti liittyneet elämäni, lapsuudesta asti. Rakastan jokia, niiden merkillistä, läikkyvää kimallusta maisemien keskellä, niiden verkaista, ajatonta kulkua kohden merta. Monella tavoin myös sota kytkee minut jokien piiriin, kummallista kyllä. Tuolla alhaalla uomassaanhan lepää

ylpeä, talvinen Vuoksi. Vuoksi sodassa... Sen rannat usein leimuavat liekeissä, kajastavat kuin maailmanlopun rajussa valossa, tuossa mieltäpainostavassa hehkussa, jonka loihitivat palavat rantatalot ja tykkien leimahdukset. Taipale ja Vuoksi — olkoonpa noiden väkevien, unohtumattomien jokien kohtalo vastaisuudessa mikä tahansa, ne tulevat kuitenkin aina säilymään vastarintamme suurina vertauskuvina.

Niin, olemme hevorskorsuissa. Juhtia niissä ei nyt ole, me makailemme niiden sijoilla ja yritämme levätä. Hiukan vajamaisia ovat nämä hevorskorsut. Tuulikin niissä tuntuu. Mutta kun ovenräpäleen sulkee, niin tarkenee niissä joltisestikin, leviääpä niihin väliin eräänlainen viihtyisyyden häivekin kaiken sen jälkeen, mitä olemme kokeneet. Sen ehkä myös osaltaan synnyttää tallin kotoinen haju ja tuoksu, mikä tuntuu selvästi näissä hevorskorsuissa, lemahtaen heti sieraimiin ovea avattaessa. Parissa hevorskorsussa on sitä paitsi kamiina, joita on kannettu teltoista tänne. Yritämme nukkua, toiset alhaalla pehkuissa, toiset kaikessa kiireessä kokoonkyhätyillä lavereilla.

Kranaatit lentävät kuten ennenkin. Vihollisen pommikoneiden raskasta, kumeara surinaa kantautuu alati näihin konitalleihin. Kuuluu konekiväärienkin ääntä, katkonaista rätinää. Mutta me yritämme kuitenkin levätä ja nukkua. Olemmehan tähän kaikkkeen jo tottuneet. Sen ei enää pitäisi meitä valvottaa. Monen monet kerrat ovat lyhyen unemme

lävitse kaikuneet sodan tuhannet, kovat äänet. Ne ovat vähitellen tulleet osaksi meidän päivä- ja yöelämäämme täällä rintamalla.

Mutta on kummallista, kuinka ihminen saattaa pitkän aikaa heittelehtiä unen ja valveillaolon välimailla usein silloinkin, kun hän on äärimmäisen väsynyt ja unen tarpeessa. Me emme olleet nyt nukkuneet tuntiakaan useihin päiviin, ehkäpä viikkoon, en sitä varmaan muista, ja kuitenkin moni meistä kamppailee unta saadakseen. Me, Kai ja minä, lojumme vierekkäin. Kailla on silmät ummessa, mutta hänkään ei nuku. Minä olen jo kerran nukkumaisillani, kun samassa jostakin syystä muistan sen päätä vailla olevan venäläisen sotilaan, jonka taanoin olin nähnyt virumassa Vuoksen jäällä. Muistan miten kurkkutorvi . . . Kunpa saisin unta! Hatun olen monasti nähnyt tuulen mukana lentävän jonkun päästä, mutta koko pään . . .

Sekavia muistikuvia viime päivien kokemuksista väikkyy tajunnan pohjalla. Vuoksi liekehtivine rantataloineen . . . Me pakkasyössä tukikohdan kuopissa . . . noissa kauheissa montuissa, joissa ei saanut lepoa, ei lämpöä; tahmainen, sinipunerva, hiekansekainen savi vain tarttui käsiin, kasvoihin, kaikkialle . . . Sitä viilsi kenttälapiolla niinkuin voita; se pysyi aina kummallisen sulana. Marssi pitkin Vuoksen rantaa . . . lumipeitteisellä jääkannella ruumiita. Vuoksen jää niinkuin loputtoman pitkä ruumislauta, joka on kannettu vanhan taivaan alle . . .

Viimein vaivun yhä syvemmälle tämän kaaoksen pohjalle enkä tiedä, olenko jo unessa, vai yhäkö olen valveilla. Se on äärettömän syvää ja painostavaa, mutta samalla rauhatonta rintamaunta, joka ottaa miehen valtaansa kuin kuolema.

Herään aamulla miesten puheisiin. He kuuluvat puhuvan omista ja valtion vaatteistaan ihmetellen, kuinka monta kertaa niistä täytyikään tehdä selvää harjoituskeskuksessa ennen rintamalle lähtöä.

— Ei se ollut yksi eikä kaksi kertaa, arvelee Lauri, kun niistä udeltiin. »Onko sukkaa, onko alushousuja, entä montako paitaa?» kysyttiin harva se päivä. Ja lähin omainen sitten, hänestä täytyi tehdä selvää ainakin viisi kertaa, ennenkuin se asia tuli kohdalleen. Paperit lisääntyivät, kaavakkeita ja lomakkeita täytettiin. Hiki hatussa häärättiin. Mutta lopulta sentään selvittiin sotaan.

Muona tulee; siellä on hernesoppaa ja iso lohkaré jätynyttä juustoa, jota me hakkaamme puukoilla ja kirveillä. Kranaattien räjähdellessä joka puolella ulkona, me aterioimme noissa hujan hajan pitkin harjun rinnettä olevissa hevorskorsuissa. Markus mutisee partaansa hakatessaan jätynyttä juustoa, josta hän murustellen lohkoo itselleen palasen silloin, toisen tällöin. Sitten hän vetäytyy nurkkaansa syömään. Laitoja myöten täynnä oleva pakki on hänen polviensä päällä. Hernesopan joukossa näkyy olevan myös kaurapuuroa. Mistä lienee vielä sitäkin löytänyt? Ehkäpä puuroa oli pakissa jo ennestään.

Kranaattituli kiihtyy iltapäivään mennessä, ja

silloin meidät hälytetään. Hyökkäystä odotetaan kahdelta eri suunnalta, se onkin jo osittain käynnissä. Puolijuoksua lähdemme hevuskorsuista yli harjun ja edelleen Vuoksen rantaan. Haavoittuneita vedetään jo ahkioissa vastaamme ja kaatuneita on kasattu kuusten alle odottamaan poiskuljetusta. Rannassa on jokin vähäinen pannuhuone. Siihen pysähdymme odottamaan.

Vihollisen pommikoneita lentää alituisen Vuoksen yllä ja kranaattituli kiihtyy yhä. Pari haavoittunutta huojuu pannuhuoneelle veressä yltä päältä. Heidät sidotaan siinä, Kai heidät sitookin omilla sidetarpeillaan, sillä sanitäärejä ei ole täällä. Sitten heidät sijoitetaan ahkioihin, joita pari miestä ryhtyy vetämään perässään huoltoaukealle päin. Kolmannen joukkueen johtajakin makaa jo pitkällään ahkion pohjalla; hän on haavoittunut polveen. Sekin ahkio häviää kohta näkyvistämme.

Pannuhuone on tupaten täynnä miehiä, vaikka osa äsken lähti entiseen tukikohtaanne lisäväeksi. Lattiassa on veriläiskiä äskeisten haavoittuneiden jäljiltä, tupakannatsoja ja leivänpalasia. Hyökkäyksen uhka luo jännitystä kaikkialle. Alkaa hämärtää. Vuoksen jälle putoilee kranaatteja. Hämy sakenee joen yllä, siellä liikkuu niinkuin aaveita.

Komppanian päällikön ääni kaikuu ulkoa:

— Ulos kaikki!

Lähdemme ulos tultuamme heti juoksemaan harjulle päin. Kuuluu venäläisten huutoja. Ne tulevat ylhäältä harjulta, mutta kaiku kuljettaa noita viholl-

lisen huutoja edelleen. Niitä on lopulta kuuluvinaan useammaltakin suunnalta aivan kuin olisimme rysien saartamina. Kuitenkin heitä on vain ylhäällä harjulla. Jostakin kohdasta he ovat päässeet läpi ja nyt hyökkäävät tänne. Meidän on nyt tuhottava heidät tai lyötävä takaisin. Komppanian päällikkö huutaa jossakin edempänä. Lähdemme kahlaamaan syvässä lumessa ylös harjun rinnettä. Kranaattituli on siirtynyt toisaalle. Huutoja kantautuu yhä jostakin ylhäältä maan ja taivaan rajalta. Ensimmäiset laukaukset vaihdetaan. Me nousemme yhä. Meitä kohti lentää käsikranaatteja. Eräältä mieheltä meidän joukossamme aukenee vatsa, toinen saa sirpaleen käsivarteensa ja kylkeensä. Vänrikki Paakkonenkin on jo viety ahkiassa pois hänen saatuaan pikakiväärikuulan päähänsä.

Yksi upseeri on komppaniassamme vielä jäljellä, komppanian päällikkö kornetti Korpela. Hänen kypärinsä kiiltää himmeästi hämärässä, kun hän seisoo vyötäisiään myöten pehmeässä lumeassa ja jakelee käheällä äänellä huutaen käskyjään, niinkuin hänellä olisi komennettavanaan vähintään pataljoona.

— Pikakiväärimiehet vasemmalle ja oikealle! Tänne pari konepistoolimiestä. Nopea ja tarkka tulenanto! Kolmas ja neljäs ryhmä vasemmalla etenevät samassa tasossa kuin oikea sivustakin. Neljäs komppania eteenpäin! Taas suomalaiset hyökkäävät pirua ja ryssää vastaan . . .

Ilta on jo siksi pimeä, etteivät ryssät näe meidän

todellista lukumääräämme. Meitähän ei ole täyttä joukkuettakaan. He vain kuulevat melun ja tuntevat kiivaan tulemme painon. Avuksemme saapuu pari konekivääriä; ne alkavat rätistä. Korkea harju kaikuu ja jylisee ammunnan äänistä. Vuoksen takana syttyy tulipaloja.

Vasemmalla sivustalla meitä on vain kuusi tai seitsemän miestä. Oikealta sivustalta kantautuvista äänistä me voimme päätellä, kuinka nopeasti se etenee harjun lakea kohti, sillä yhteys siihen on katkennut. Lyhyitä syöksyjä tehden ja tuon tuosta pysähtyen ampumaan me nousemme ja nousemme yhä korkeammalle, aivan kuin liki leimahtelevaa taivasta. Puut kuvastuvat suurina ja mustina avaruutta vastaan. Tulia välähtelee, käsikranaatit lentävät ja räjähtävät. Alhaalla tiellä, harjun alla, narisevat ahkiot; siellä vedetään haavoittuneita pois.

Kun me ennätämme harjun laelle, oikea sivusta on myös siellä. Vihollinen on jo vetäytymässä takaisin. Vain jäännösten kanssa syntyy taistelu puiden alla. Emme voi enää ampua, sillä pimeässä voisi osua omiin miehiin. Kysellen ja käsin kosketellen otetaan selvää, kuka on oma mies, kuka vihollinen. Ja jos on vihollinen, lyödään pitkä väkipuukko tai pistin hänen lävitseen.

Se on julmaa ja katkeraa taistelua korkean harjun laella rantatalojen palaessa veripunaisella hohhteella Vuoksen takana. Ruumiita viruu jo monta maassa, vielä lämpimiä ruumiita, äsken hengittäneitä. Kiväärien perät halkovat ilmaa, tahrautuen

vereen ja aivojen jätteisiin. Niihin liimautuu verisiä, tahmeita hiuksia . . . Lopulta ryssien jäännöksetkin, vielä elossa olevat, vetäytyvät kiireesti harjulta alas. He katoavat pimeyteen.

Joitakin miehiä jää harjulle vartioon, me toiset laskeudumme alas harjun rinteeseen rakennetun hiihtomäen suuntaan. Hengitämme raskaasti, nykäyksittäin. Emme puhu mitään, emme edes katso toisiimme. Hiihtomäen alla on ammuslaatikoita. Kaikkialta kantautuu taistelun ääniä. Täydennettyämme ammusvarastomme lähdemme eteenpäin. Paria vankia tuodaan vastaamme, niistä toinen upseeri. Hän puhuu jotain venäjäksi ja viittoilee vilkkaasti käsillään. Heillä on lumipuvut niinkuin meilläkin. Tummia, pieniä miehiä. Neljä miestä joukostamme lähtee ottamaan selvää, millä kannalla ovat asiat aikaisemmin jättämässämme tukikohdassa. Me muut kahlaamme lumessa eteenpäin rinnettä pitkin ja nousemme myöhemmin harjun yli.

Vastaamme sataa kranaatteja ja šrapnelleja. Puut räikkyvät ja huokaavat. Vuoksella palaa. Taivas hohtaa punaisena päittemme päällä. Yhä lähemmäksi pääsemme taistelun ääniä.

Jossakin harjun takaisissa metsissä on taistelu käynnissä. Me olemme erossa komppaniasta, joka on jaettu eri paikkoihin. Huomaamme olevamme vieraassa joukossa. Venäläiset hyökkäävät, ja me heittäydymme maahan ja ryhdymme ampumaan.

Makaamme maassa, kaivautuneina lumeen, ja ammunne herkeämättä. Konekiväärin rätisevät.

Tykistöemme luultavasti on saanut hiukan ammus-
täydennystä, koska se pauhaa etäällä takanamme.
Melu on helvetillinen. Hirvittävä ja määrätön tuli-
taistelu on käynnissä. Metsien kohina hukkuu
ammunnan ääniin. Öiset, mustat metsät ovat kuin
täynnä salaperäisiä, villejä noitavalkeita ja loimot-
tavia peikkotulia, joiden hohto viiltää silmiä. Hel-
vetti maan päällä . . .

Päässä alkaa kummallisesti humista, mutta kädet
tekevät tehtävänsä, lataavat ja ampuvat. Ihminen
on äkkiä muuttunut kuin koneeksi, murharobotiksi,
joka puolustautuu ja tappaa kaiken tapahtuessa
liikkumattomassa, synkästi välkkyvässä teräsunessa
. . . Mitään yhtenäistä ajatusta ei synny, kaikki
on kohdistunut käsillä olevaan tehtävään, taiste-
luun. Unohtuu menneisyys ja tulevaisuus, on vain
tämä hetki — taistelu. On myös maa, jonka päällä
makaamme, ikivanha, suojaa antava maa, nyt lumen
peittämä. Mutta sekin alkaa kumista ja vavahdella,
ikäänkuin luisua alta johonkin kauheaan kurimuk-
seen, kammon ja tuhon piiriin. Valojuovakuulien sähi-
sevät vanat kaareutuvat ylitsemme hehkuvan holvin
lailla. Verta räiskähtää kasvoilleni, en tiedä mistä.
Vieressäni oleva mies ähkäisee, tarttuu kylkeensä
ja poistuu kontaten asemista. Tuolla taas jää joku
toinen makaamaan liikkumattomana. Hän on kuol-
lut; elämä on paennut hänestä äkillisesti, väkival-
taisen ja yllättävän kiireesti, suuressa humahduk-
sessa. Kolmatta kannetaan puiden suojassa ole-
vaan ahkioon. Venäläisten hahmoja vilkkuu puiden

välistä; he huutavat ja meluavat tolkuttomasti votkan huumaamina, silloin tällöin heistä joku tuupertuu maahan niinkuin salaman iskusta. Mutta hyökkäys pysähtyy kuitenkin vähitellen. Vihollinen vetäytyy pois.

Saamme vähän aikaa hengähtää. Nousemme ja nojailemme puihin. Joku ryömii pimeässä luokseni. Tuttu mies, harjoituskeskuksesta lähtien olemme toisemme tunteneet. Hän on saanut räjähtävän kuulun jalkaansa eikä voi lainkaan kävellä. Kylkeenkin on sattunut.

Sanitäärejä ja paarinkantajia ei näy. Vedän huopasaappaan hänen jalastaan varovaisesti. Sukka on kokonaan veren tahraama. Kiinnitän kireän siteen säären ympäri ja panen huopasaappaan uudelleen jalkaan. Sitten nostan hänet selkääni ja lähden kantamaan harjulle päin. Hän painaa kovasti, ja minä olen väsynyt. Huojun syvässä lumessa kantauen tuota taakkaa. Pimeä metsä kohisee. Kranaatteja vonkuu yläpuolellamme. Raskaasti hengittäen ja välillä leväten kuljen harjun yli. Taas näemme palavien talojen hohteen Vuoksen takaa. Lumikin jäällä punertaa.

Päätäni huimaa ja pysähdyn hetkiseksi. Silloin näen alhaalla tiellä ahkion. Lähden kulkemaan sitä kohti ja asetan haavoittuneen siihen. Hän on äänetön, melkein tajuton. Kiinnitän ahkion vetohihnan yli olkani ja alan vetää sitä pitkin kovaksi tallattua polkua. Ammuntaa kuuluu useammaltakin suunnalta. Tykkien ukkonen vavahduttaa Vuoksen ran-

toja. Pölläkkälän taholta välähtelee tykkituli lakkaamatta. Taivas ikäänkuin aukenee siellä aika ajoin. Kuuluu etäistä hyökkäysvaunujen jyrinäkin. Koko maailma on täynnä raskaita, musertavia ääniä, sodan pauhua, teräsmyrskyä. Edellämme tiellä huojuu joitakin haavoittuneita, jotka nähtävästi pyrkivät omin voiminsa sidontapaikalle, huoltoaukean laitaa.

Vedän ahkiota, se narisee lumessa ja hiukan hyppelehtii. Mutta hyvä siinä on haavoittuneen levätä. Se on Lapin ahkio, poroahkio, jonka pää on kauniisti koristettu ja raudoitettu. Käytännöllisiä ja mukavia haavoittuneiden kuljetukseen ovat nämä ahkiot, jotka syvässä lumessakin kulkevat kevyesti, aivan kuin liukuen . . .

Pimeys alkaa oheta; päivä sarastaa.

Saavumme ensisidontapaikkaan. Vuoksen takana vasta on suurempi joukkosidontapaikka, jossa haavoittuneet tutkitaan ja sidotaan uudelleen sekä lähetetään edelleen sotasairaaloihin. Tämä taas on vain avara korsu, jossa haavoittuneille annetaan ensiapu. Kannan erään paikalle tulleen miehen kanssa haavoittuneen sisälle sidontakorsuun, jota valaisee kaksi telttalamppua. Korsun takaosa jää siitä huolimatta hämärään, sillä lamput ovat enemmän etuosassa. Haavoittuneita istuu ja makaa korsun perällä, joka on heitä aivan täynnä. Ja lisää tulee yhä. Tuon tuosta kuuluu ahkio pysähtyvän korsun eteen, ja sisään kannetaan tai talutetaan uutta haavoittunutta.

Sanitäärit ja paarinkantajat ovat hiessä; heillä on ollut paljon työtä tänä yönä, jolloin joka puolella taistellaan pitkin linjaa. Joka taholta tulee haavoituneita. Tämä on oikea veriyö.

Olen uupunut ja asetun istumaan maahan, sidontakorsun ovensuuhun. Telttalamput palavat levottomasti, punertavalla liekillä. Korsun seinät tärisevät. Tykkituli on taas alkanut koko voimallaan. Sanitäärit sitovat viimeksi tuotuja haavoituneita telttalamppujen valokehässä.

Jälleen tuodaan pari haavoittunutta, alikersantti ja muuan kypäripäinen pikakivääriampuja, joka on haavoittunut kasvoihin. Ne ovat kauttaaltaan veressä. Silmät ovat ummessa ja niidenkin luomien alta tippuu veripisaroita. Näen hänen kasvonsa, kun hän seisoo siinä telttalampun hehkussa — ihmisen kasvot, nuoren miehen kasvot, jotka ovat kauttaaltaan veressä; näen yhä uudelleen ja uudelleen nuo sulkeutuneet silmät, joiden luomien alta tippuu veripisaroita. Olen kovin väsynyt, ehkä unessakin — joka tapauksessa olen yht'äkkiä tuon haavoituneen nuoren miehen paikalla näkevinäni rääkätyn ja ruoskitun Kristuksen, jota roomalaiset sotamiehet löivät kasvoihin ja jonka ohimoista ja silmäluomien alta myös tihkui veripisaroita Getsemanen ikivanhojen puiden alla . . .

Kuulen keskustelua, miehiä liikkuu harmaina varjoina. Ja tuo äskeinen mielikuva uppoaa kuin johonkin tuskan usvaan. Paikalla, jossa taanoin olin näkevinäni Kristuksen seisovan, seisoo tuo kär-

sivällinen suomalainen sotilas, jonka ummistettujen silmäluomien alta tippuu veripisaroita. Teräskypäri hänen päässään on kuin vuosisatamme kärsimyskruunu. Aavistan, että hän on menettävä näkönsä, ja minut tapaa äkillinen tuskan vihlaus, joka tunkeutuu kuin puukko sieluun.

Joku haavoittunut pyytää vettä juodakseen. Sitä annetaan hänelle kulhossa. Samassa ilmestyy joku upseeri sidontakorsun ovelle ja kysyy, onko täällä ketään hänen pataljoonansa aliupseeria. Eräs alikersantti nousee vastapäiseltä seinämältä ja ilmoitautuu. Hänen kätensä on sidottu.

— Oletteko te siinä kunnossa, että voitte lähteä taisteluun? kysyy vieras upseeri.

— Kyllä, herra kapteeni, vastaa alikersantti. — Kädessäni oli vain pintahaava ja se on nyt sidottu.

— No, sehän on hyvä, sanoo kapteeni. — Kompanianne on tällä hetkellä, kuten tiedätte, taistelussa vihollisen kanssa. Te menette nyt sinne ja otatte komppanian johtoonne. Siellä ei ole enää yhtään upseeria; viimeinen vedettiin äsken ahkiassa pois. Oletteko nyt ymmärtänyt edessäolevan tehtävänne?

— Kyllä, herra kapteeni.

— Te voitte siis lähteä.

Kapteeni ja alikersantti poistuvat peräkanaa sidontakorsusta.

Hevosia rekineen ilmoitetaan tulleen huoltoaukealle. Haavoittuneita voidaan siis ryhtyä kantaamaan rekiin. Korsussa olevat haavoittuneet, jotka tähän asti ovat istuneet tai maanneet aivan hiljaa

ja valittamatta, alkavat nyt hiukan liikehtiä. Nousen ja menen ulos.

Aamu on jo tullut. Kranaatteja räjähtelee metsässä ja ylempänä harjulla, joka jylisee kumeasti ja juhlallisesti. Joitakin lentää Vuoksen rantaan. Ahkioita työnnetään lähelle korsun ovea, sanitäärit ja paarinkantajat alkavat kuljettaa haavoittuneita huoltoaukealla odottaviin rekiin. Haavoittunut toisensa jälkeen nostetaan ahkioon ja vedetään pois. Autan sanitäärejä tässä työssä. Lievemmin haavoittuneet asetetaan istuvaan asentoon, vaikeammin haavoittuneet taas makuulle rekien pohjille. Kun kaikki on kunnossa ja haavoittuneet kannettu rekiin, hevoset hoputetaan liikkeelle ja kuormat häipyvät Vuoksen aamuhämärään.

Etsin kiväärini puusta, johon olin sen jättänyt, ja lähden kulkemaan takaisin hiihtomäelle päin. Tiellä Kai tulee vastaan tuoden haavoittunutta taistelulähettiämme, joka kyllä jaksaa kävellä. Kai vain saattaisi taistelulähetin yli Vuoksen ja palaisi sitten takaisin. Harmittelen, että haavoittuneita kuljettavat reet ennättivät jo lähteä. Mutta asiaa ei voi enää auttaa, ja he lähtevät jatkamaan matkaansa.

Juuri silloin kohtaan myös komppanian päällikön, joka tulee komentokorsusta päin. Hän lähettää minut jonkun miehen kanssa entiseen tukikohtaamme tiedustelumatkalle; ne neljä miestä, jotka aikaisemmin yöllä sinne lähetettiin, eivät ole vielääkään palanneet.

Komentokorsun edustalla on joitakin miehiä sei-

soskelemassa, ja yksi heistä lähtee nyt mukaani. Me kuljemme pitkin Vuoksen rantaa. Aamu on jo kokonaan valjennut. Puut punertavat aamuvalossa. Koko harju säihkyy ja hohtaa kummasti. Joitakin kranaatteja lentää taas harjun yli Vuoksen jäälle, joka ulvahtaen repeilee ja pirstoutuu. Sivuutamme hiihtomäen ja pannuhuoneen. Kuljemme peräkkäin eteenpäin. Silloin tällöin tulee miehiä vastaan, väsyneitä, läpi yön taistelleita miehiä, kiväärit roikkuen olkapäillä. Heidän kasvonsa ovat raudanharmaat, jäykiksi pingoittuneet, liikkumattomat. He ovat katsoneet kuolemaa silmästä silmään. Ruumiit Vuoksen jäällä ovat yön kuluessa lisääntyneet. Kirkkaassa aamuvalossa niitä viruu mitä erilaisimmissa asennoissa. Ne ovat kuin haudoistaan purkautuneita vainajia, jotka lämmittelevät ja venyttelevät itseään ylösnousemuksen auringossa.

Tykkituli kiihtyy jälleen. Jylinä on miltei yhtämittaista, ja se aivan kuin vyöryy kautta taivaanrantojen, yhä paisuen hirvittävässä voimassaan. Jostakin kuuluu myös konekiväärien rätinää. Eräs kranaatti tulee aivan läheisyyteemme. Toverini, joka tulee jäljessäni, saa siitä sirpaleen käsivarteensa, ja hänen on pakko palata takaisin.

Jatkan yksin matkaani. Samassa tulee toinen kranaatti ja tälläkin kertaa aivan lähelle. Ilmanpaine heittää minut nurin ja kaatuessani lyön otsani jäätyneeseen maankamaraan. Siitä alkaa juosta verta. Uskon johonkin ruumiinosaani sattuneen, mutta ylös noustuani havaitsen ihmeekseni olevani

aivan ehjä, paitsi että otsastani, pienestä pinta-haavasta, tippuu yhä verta. Pyyhkäisen tuon tuosta sitä pois ja jälleen lähden jatkamaan matkaani. Yht'äkkiä kuulen ampumista edestäni. Miettiessäni, mitä se mahtaa merkitä, nousen sille mäelle, jonka taakse näin aina auringon vaipuvan mäen viereisen laakson ollessa tukikohtanamme.

Heittäydyn kiireesti maahan. Sieltä kaikuu nyt aamun läpi huutoja, venäjänkielisiä sanoja. Ryömin takaisin mäen alle. Vuoksen rannasta kuuluu konepistoolin pauketta. Ja samassa näen kolme niistä miehistä, jotka ennen aamua lähetettiin ottamaan selvää tilanteesta tässä tukikohdassa. Neljäs mies on jäänyt jälkeen ja pitää konepistoolilla tulta yllä Vuoksen rannassa. Kuulen, että tukikohdassa olleet miehet ovat joutuneet saarroksiin, mutta heidän kohtalostaan meillä ei ole mahdollisuutta ottaa mitään selvää. Venäläiset ovat nyt siellä ja suoraan edessämme Vuoksen rantajäällä on vihollisia ketjussa. Joku heidän joukostaan huutaa huonolla suomenkielellä:

— Antautukaa suomalaiset!

— Ei vetänyt kiinni, huutaa konepistoolimies ja laskee samalla sarjan.

Nämä alkavat ampua. Me heittäydymme maahan ja vastaamme tuleen. Yhtämittaa ampuen me hiljalleen vetäydymme taaksepäin. Vihollinen ei seuraa meitä. Lopulta me heitämme kiväärit olalle ja lähdemme palaamaan takaisin. Mies, jolla on konepistooli, seuraa meitä.

Menen suoraa päätä komentokorsuun, joka on harjun rinteessä. Vielä kerran tulen keskelle korsu-tunnelmaa. Pari lamppua palaa korsun katossa. Kahvia on kiehumassa kamiinan päällä, tupakan savua lainehtii katon rajassa. Korsussa on miehiä lämmittelemässä. Perällä on komppanian päällikkö. Hän on juuri puhelimessa. Vieressä seisoo joku toinen upseeri, jota en tunne. Ilmoitan komppanian-päällikölle äskeistä tukikohtaamme koskevan asian. Hän tuijottaa minuun valvoneilla silmillään ja pudistaa sitten päätään. Minä lähden pois.

Ja koko päivän komppania makaa sitten asemissa liekehtivän, jylisevän tuliholvin alla. Emme syö, emme juo, joskus vain maistelemme hiukan lunta. Useimmilla meistä ei ole enää lumipukuja; ne ovat hajonneet, suorastaan pudonneet päältä ja viimein työnnetty johonkin kivenkoloon. Saappaamme ja hiihtokenkämme ovat läpikotaisin jäässä, ne ovat kovat koppurat ja melkein helisevät, kun niitä lyö yhteen. Kaikki ovat väsyneitä, silmät verestävät, päässä humisee, jalat painavat kuin rautapunnukset. Monet miehet nukkuvat aseisiin.

Siitä asti, kun me saavuimme rintamalle, olemme yhtämittaa olleet etulinjoilla. Meitä ei ole vaihdettu toisiin. Päivän jaksosta rintaman takana ei kannata paljoa puhua. Sen sijaan punainen armeija heittää meidän harmaita pataljooniamme vastaan yhä uudelleen ja uudelleen vereksiä voimia. Heillä on runsas ja hyvä aseistus, ainakin täällä Kannaksella, sitä ei käy kieltäminen. Eivätkä he kaikki ole huonoja

sotilaita, eivät läheskään. On väärää, vahingollista ja itsensä pettämistä aliarvioida heitä liikaa. Kovasti he yrittävät päästä eteenpäin, vallata asemiamme, vaikka heidät useimmiten lyödäänkin takaisin. Me pysymme asemissamme, sillä me puolustamme omaa maatamme, josta emme halua luopua.

Illansuussa venäläiset sitten taas hyökkäävät. Meille on saapunut täydennysmiehiä, yli neljänkymmenen ikäisiä nostomiehiä. Heidät viedään suoraan eteen, ja heitä kaatuu tavattomasti. Sitä on murheellista nähdä.

Miehiä on kavunnut harjun puihin, joista he ampuvat hyökkääjiä ja heittävät käsikranaatteja. Viholliset eivät heitä hämärässä huomaa. Siltä varalta, että heihin osuisi kuolettavasti, muutamat miehet ovat sitoneet itsensä köydenpätkällä kiinni puuhun, etteivät he putoamisellaan paljastaisi toisia ja asemiamme. Meidän konekiväärimme rätisevät. Kiväärit paukkuvat. Ylhäällä harjulla välähtelee; meidän tykistömme ampuu. Metsä pimenee nopeasti. Sen yli laskeutuu uutta, vahvaa uhkaa, uuden veriyön kauheata ja julmaa salaperäisyyttä.

Kun ei ole minkäänlaisia ampumahautoja, meidän on pakko pureutua maahan kynsin hampain ja pysyä siinä. Maa vavahtelee allamme kuin maanjäristyksessä. Odotamme vain, koska se avautuu allamme ja vetää meidät syvyyteensä maan hämääriin uumeniin. Emme tiedä, kuinka kauan taistelua

kestää. Olemme menettäneet tuntomme ajan kulusta. Mutta yö on tullut, kun ammunta vielä jatkuu. Hyökkäys ei ole päässyt edistymään. Olemme onnistuneet pysähdyttämään sen. Sitä paitsi he ovat joutuneet meidän kranaatinheittimiemme toimintapiiriin. Näiden tuhoavan kaaritulen paineessa he hitaasti perääntyvät. Jossakin toisessa kohdassa on meidän joukkojamme sitä vastoin jonkin verran vedetty taaksepäin. Nostoväkijoukot ovat siellä sillä välin pidätelleet vihollista, nuo meitä vanhemmat, juuri kotoisten askareittensa keskeltä tuodut miehet, joista monet olivat olleet mukana vapaus-sodassa, toiset punakaartissa. Nyt he taistelevat rinnan yhteistä vihollista vastaan ja kaatuvat paikalleen.

On joku tunti hiljaisempaa. Tykistö vain ampuu silloin tällöin. Haavoittuneet ja kaatuneet voidaan korjata. Heitä ei ole juuri niin paljoa kuin edellisellä yönä, mutta paljon on nytkin, niiden joukossa pari sellaista, joiden ruumiit ovat yhtenä silppuna, verisenä lihamassana luurankojen kajastaessa kaameasti näkyviin. Heidän arkkujensa kanteen varmaankin kiinnitettäisiin tuo omaisille tarkoitettu vetoomus: »Pyydetään, että arkun kantta ei avattaisi.»

Kai ilmestyy luokseni puiden välistä. Hän on väsynyt ja hikinen kannettuaan koko yön ammuksia aseisiin ja välillä korjailtuaan haavoittuneita. Nyt hän nojautuu puuhun ja katsoo yli harjun jonnekin pois.

Taivas on kevätöinen, tumma. Sitä vastaan

kuvastuu joskus valoraketin kirpeä, huikaiseva kimppu sammuakseen pian. Emme puhu paljoa, siihen olemme liian väsyneitä. Koko olemus on täynnä outoa huumausta. Markuskin ilmestyy jostakin joukkoomme. Ylpeänä hän näyttelee meille venäläistä sotilaskypäriä, punaisella vasaran ja sirpin kuvalla varustettua. Hän on ottanut sen joltakin kaatuneelta punaupseerilta. Tarkastelemme sitä hetken, ja sitten Markus sitoo kypärin vyöhönsä aivan kuin voitonmerkikseen.

Yksi kuollut havaitaan vielä ylhäällä puussa. Köysi irroitetaan miehen ympäriltä, ja hänet otetaan kevätyössä alas puusta niinkuin ristiltä. Kukaan ei puhu mitään, kaikki ovat vaiti, raskaan äänettömiä. Nuoren miehen pää on taipunut sivulle, koko hänen olemuksensa on kuin ristiinnaulitun. Kevätyö henkäilee ympärillämme rajuna ja verisenä.

Osa komppaniastamme vedetään nyt pois asemista ja sijaan tuodaan toisia. Meidät on sen sijaan määrätty puhdistamaan eräs Vuokseen pistävä niemi vihollisista.

Vuoksen rantametsien suojassa etenemme tuota niemeä kohti ja yllätämme venäläiset perusteellisesti. Meitä on jo heidän edessään ja takanaan silloin, kun he vasta älyvät, mitä on tekeillä. Avaamme nopean, tappavan tulen kahdelta eri suunnalta. Venäläiset huutavat ja meluavat, juoksevat sinne tänne. Heidän ammutansa on hajanaista ja epä-

tarkkaa. Se on oikeata kuolintanssia kevätyössä, ja sitä säästävät kuolemaantuomittujen ihmisten huudot, voihe ja laukausten kumea ääni. Lähdemme hyökkäämään yhtäaikaan sekä edestä että takaa. Joitakin vihollisia pääsee sivustoilta pakenemaan Vuoksen jälle. Useimmat lyödään kuitenkin maahan, otetaanpa muutamia vankejakin.

Tulipaloja hohtaa tänäkin yönä Vuoksen takaa, mutta ne ovat siirtyneet enemmän oikealle. Niillä tienoin, jossa me nyt olemme, ei ole enää polttamattomia taloja . . .

Markus on taistelun telmeessä joutunut lähelle Vuoksen rantaa ja vihollisen ympäröimäksi. Hän on tarttunut vanhan kiväärinsä piippuun ja huitoo sen perällä ympärilleen. Vastustajien päät kolisevat. Tuolla ja täällä kaatuu joku maahan. Markuksen silmälasit putoavat ja survoutuvat maassa rikki. Mutta nyt hän ei sitä huomaa. Suurenmoinen hän on siinä taistellessaan; tällä hetkellä hän kasvaa silmissämme päätään pidemmäksi. Näyttää siltä, kuin ennen tuntemattomia salaisia voimia purkautuisi hänessä esille. Hän muuttuu näinä taistelun hetkinä jyrkällä ja ratkaisevalla tavalla, riisuutuu ikäänkuin alastomaksi, seisoo kumman paljaana meidän edessämme. Tuo hiljainen mies, jolle toisinaan joukosamme hymyillään, mikäli häntä ollenkaan huomataan, on yht'äkkiä kuin koko taistelun päätekijä, meidän johtajamme, suunnannäyttäjämme. Hän tempaa meidät mukaansa, me tahdomme voittoa,

lyödä vihollisemme tai kaatua. Hänestä virtaa meihin alttiutta ja suurta, sisäistä innostusta, joka on johdava meidät voittoon. Emme uskalla ampua pelähten osuvamme häneen. Kun selviydymme toisaalta, riennämme hänelle apuun. Mutta hän makaa silloin jo maassa, kun tulemme hänen luokseen. Viholliset hänen ympäriltään ovat poissa. Hän on suis-tunut kasvoilleen, ja me näemme, että hän on kuollut . . .

Kaikkialla Vuoksella pauhaa ja liekehtii. Koko yön sitä kestää. Vihollisen tykistö oikein syytämällä syytää ammuksia Vuoksen jäälle ja rannoille. Rantametsät muuttavat muotoaan tänä yönä, nuo unoh-tumattoman kauniit, huurteiset metsät. Harjukin on paikoitellen kuin kynnetty, kuoppia täynnä. Tuntuu kuin koko maailma olisi siirtynyt uuteen kehitysvaiheeseen, tuhon ja kuoleman ajanjaksoon. Vanha maailma on kuoleva ja uusi syntyvä. Tämän ajanjakson hirmut raivoavat ja temmeltävät vielä, mutta uusi murtautuu kuitenkin esille ja kohisee jo läpi tuhotun luonnon. Makaamme koko loppuyön harjun alla asemissa. Aamunkoitossa näyttäytyy eräällä vähäisen kummun laella joitakin punaupsee-reita. He tarkastelevat kiikareilla seutua. Heidän hahmonsia kuvastuvat taivasta vastaan tummina varjokuvina. Nostamme kiväärit poskelle. Muutamia laukauksia kajahtaa. Ainakin kaksi heistä huojuu hetken paikallaan ja kaatuu sitten. Olemme

näkevinämme, kuinka veri purskahtaa sakeana heidän suustaan läpi sormien . . .

Aurinko nousee yhä ylemmäksi.

Olemme jälleen hevoskorsuissa. Aamulla on tuotu ruokaa ja posti. Markuksellekin on tullut kirje, mutta hän ei ole sitä enää lukemassa. Hän on huoltoaukealla kaatuneiden pinossa, jäykkänä ja elottomana.

Hänen erikoislaatuiselle olemukselleen usein joukossamme hymyiltiin, hänen pesemättömälle pakilleen ja nokiselle naamalleen, hänen ruokahalulleen ja leivänpalasilleen. Mutta nyt ei enää kukaan hänelle hymyile. Nyt, kun hän on poissa, hän on meidän silmissämme kohonnut ihmeen korkealle, joutunut sankaruuden valokehään. Hän on osoittanut meille, kuinka yksinkertaista oikeastaan on sankaruus luonteeltaan. Se ei suinkaan ole niin koristeellista kuin usein luullaan; se on pikemminkin uskollista velvollisuutensa täyttämistä, paikallaan pysymistä silloinkin, kun vaara uhkaa ja kaikki helvetin vallat ovat päälle pyrkimässä. Markus on tämän seikan meille vielä kerran selvästi osoittanut omalla kohtalollaan.

Tuntuu kuin hän olisi yhä vielä meidän keskuudessamme noissa konitalleissa, etsiskellen leipää, vienden pakkiaan hangelle jäähtymään, häärtäen ja mutisten itsekseen. Toisinaan olemme näkevinämme hänen syöttävän ulkona kranaattitulessa lintuja —

sekin oli kuulunut hänen tapoihinsa. Hän oli ollut kuin jonkinlainen sodan Fransiskus Assisilainen, lempeä ja hiljainen, kaikkea heikkoa ja pientä rakastava. Me muistamme nyt jälkeinpäin senkin, kuinka hän linnoitustöittemme aikana rintaman takana oli usein mennyt ruokkimaan niitä yksinäisiä kissoja, jotka olivat jääneet joihinkin autioituneisiin taloihin asukkaiden väistyessä pois sodan tieltä. Hän oli ollut rakkauden julistaja, sekin meille kaiken muun ohessa nyt selvisi ja kävi ilmeiseksi. Ja hän oli elänyt koko sodan ajan meidän keskuudessamme, emmekä me olleet tätä kaikkea aikaisemmin nähneet ja tunteneet. Se oli kummallista. Mutta hän oli ollut meistä kaikkein hiljaisin, kaikkein vaatimattomin, hän ei työntänyt koskaan itseään esille, ja harvoin otti osaa keskusteluihin. Nävertäen nurkassa leipäänsä hän oli viettänyt eräänlaista hiiren elämää: häntä ei huomattu. Siitäpä varmaan osaltaan johtui sekin, että hän oli kahlannut läpi neljän sodan pelkkänä sotamiehenä, vieläpä »alisotamiehenä», kuten hänellä oli ollut tapana leikillisesti sanoa. Koroitukset menivät muille. Ehkäpä häneltä, ankarampaa mittapuuta käyttäen, puuttuivatkin ne ominaisuudet, joita vaaditaan ryhmän tai joukkueen johtajalta. Hän ei, Herra paratkoon, kyennyt kunnollisesti hoitamaan edes omaa kivääriään, kuinkapa sitten ryhmää. Mutta oli tuon asian laita sitten kuinka tahansa, hän oli tahtomattaan nyt koroittanut itse itsensä. Tuo vaatimaton »alisotamies» kuvastelee mielessämme omalatauisessa, melkeinpä

tarunomaisessa valossa, hänen muistonsa henkäilee hevoscorsuissa lämmittäen ja rohkaisten meitä kuin läheinen takkavalkea.

Maatessani laverilla olen näkevinäni Markuksen seisovan elonkorjuun aikana maaseudun teillä ja nyhtäisevän ohivierivistä elokuormista tähkiä, poimien niistä sitten jyvät suuhunsa. Hän oli viljan ja leivän palvoja, olematta silti mikään materialisti. Köyhinä vuosinaan hän oli oppinut kunnioittamaan leipää. Merkillisesti hän osasi sovittaa luonteensa ja elämäntapansa sotaan. Mutta kun hän havaitsi, että kaikkea sitä, mitä hän rakasti, uhkasi perikato, tämä tietoisuus teki hänestä sen, mikä hän oli taistelussa. Olihan Kristuskin ajanut ruoskalla tempelistä ulos kauppiaat ja rahanvaihtajat, jotka uhkasivat Herran pyhäköstä tehdä markkinapaikan . . .

Joku vieressäni alkaa puhua hevosestaan. Se on Elias, eräs joukkueemme talonpoikia. Hän oli nähnyt armeijalle syksyllä luovuttamansa hevosen Vuoksen rannassa kuolleen, kranaatin raatelemana, ja sitä näkyä hänen oli ollut vaikea kestää. Hän heittäytyy selälleen hevoscorsun pehkuille ja kiroilee ääneen peittääkseen liikutustaan.

— Kun hevosetkin saavat täällä kärsiä niin jumalattomasti, valittaa hän. — Eivätkä ne ymmärrä . . .

Tämä jää kaikumaan korvissani vielä silloinkin, kun vaellamme yli harjun huoltoaukealle. Kaatuneemme ovat siellä vielä edelleenkin, niiden joukossa

Markus. Hän makaa kaatuneiden kasassa päällimmäisenä kasvot taivasta kohti. Likainen lumipuku on niinkuin käärinliina hänen ympärillään. Silmälaseja hänellä ei enää ole, mutta eipä hän niitä enää tarvitsekaan. Hän näkee nyt toisin silmin... Kaikki tämä on ohitse.

Mutta me vaellamme noiden kaatuneiden tovereittemme ohi etäälle asemiin, ja he aivan kuin seuraavat meitä suurena varjojen joukkona... tuonne ylös, liki taivasta, Vuoksen metsäisille harjuille... ja vihdoin niiden taakse.

Taas leimuaa Vuoksella. Tykkitulen pauhussa vavahtelevat metsäiset harjut. Koko päivän, myöhäiseen iltaan, taistellaan lakkaamatta. Kerrotaan, että joen tämän puoleinen alue aiotaan tyhjentää ja siirrytään kokonaan vastarannalle. Silloin jäisi Vuoksi kokonaisuudessaan suomalaisten ja hyökkääjien väliin. Joka tapauksessa keväällä jäidenlähdön aikana huolto tänne katkeaisi kokonaan, joten senkin vuoksi on siirtyminen vastarannalle suoritettava ajoissa. Tullessamme asemiin me olimme nähneet hiihtomäen alla olevia ammuslaatikoita kannettavan huoltoaukealle, jossa ne tul-taisiin lastaamaan rekiin. Huoltoaukealle oli jo yön kuluessa kasattu kivääreitä, piikkilankakääröjä, telttatarpeita ja muita varusteita. Tykistökin oli jo viety pois. Kranaatinheittäjät vain ovat jäljellä ja tukevat meitä, joiden tehtävänä on suojella vetäytymistä vastarannalle uusiin asemiin.

Jotakin häivähdystä tilanteen vakavuudesta on

jokaisen kasvoilla. Huhuja rauhasta liikkuu myös siellä täällä; neuvottelijat ovat muka jo aikoja sitten olleet Moskovassa. Kukaan ei näihin huhuihin kuitenkaan tahdo uskoa. Eikä se ole ihmekään. Riehuvaathan taistelut koko päivän, ja illalla taas Vuoksella leimuavat sotavalkeat, palavat talot paistavat oikealla helvetin hehkulla.

Yö tulee. Kranaattituli ei herkeä yöksikään. Tuliholvi ei väisty yltämme. Kevätöisten tähtien alla välähtelevät tykit, ja valojuovaluodit. Linnunrata säihkyi huimaavan etäisenä ja outona punertavan savun lävitse. Metsissä kohahtelee, räiskyy, räjähtelee. Ne ovat kuin täynnä noitavalkeita, peikkotulia, pirujen hohotusta. Myöhemmin tähän kaikkeen liittyy vielä taistelujen temmellys, verinen humu. Vihollinen hyökkää taas. Taas lisääntyy kaatuneiden röykkiö huoltoaukealla. Kaikkia ruumiita ei saada edes korjatuksi; paljon jää auttamattomasti vihollisen puolelle. Hyvä kun haavoittuneet saadaan pois. Taistelut siirtyvät lähemmäksi harjua; niitä käydään pitkin linjaa. Rintama metsissä on kuin äräytetty, karjuva eläin, peto, joka raivoisana temmeltää puiden alla. Harju kumisee ja vavahtelee yössä, niinkuin se siirtyisi sijoiltaan runneltuine honkametsineen.

Makaamme asemissa ja ammuimme, lumeen kaivautuneina. Olemme hukkuneet taistelun virtaan kuuroina ja sokeina, väliin se nostaa meidät pinnalle, väliin taas hukuttaa uudelleen pyörteisiinsä. Tuntemme vain, että meidän on ammuttava, lyötävä,

puolustauduttava, sillä muuten meidät tuhotaan, murskataan, työnnetään Vuoksen avantoihin ja punainen armeija tulvisi maahan. Hyökkäysten välillä on aina kranaattitulta, joka tuntuu sammuttavan kaiken elämän ympäriltämme, läheisyydestämme, kaikkialta. Sitten seuraa väistämättömästi uusi vihollisen hyökkäys, joka torjutaan. Vain jossakin ryssät pääsevät tunkeutumaan asemiimme, mutta sieltä heidät raivoisalla vastaiskulla heitetään verissä päin takaisin. Huimaava yksinäisyys levittäytyy vähitellen ympärillemme; maailma on meidät ja taistelumme unohtanut, meidät on jätetty oman onnemme nojaan. Näin kuluu yö, kova ja katkera yö.

Tulee aamu. On hiljaista. Mutta kaukaa, metsien sylistä alkaa kuulua kummallinen, kaamea ääni, toistuva, valittava huuto. Kuuntelemme ja ihmettelemme sitä. Joku venäläinen varmaankin, eksynyt, haavoittunut...? Sitten tykistö alkaa jälleen toimia, ja tuo valittava huuto sammuu, hukkuu sodan pauhuun. Vihollinen ei enää hyökkäile, mutta sen tykistö syöksee kranaatteja ilman rajaa ja määrää. Meidät tahdotaan hukuttaa tulisateeseen, murskata luumme ja käristää lihamme kranaattien paah-teessa. On niinkuin maailmanlopun päivä, jolloin sataa tulta ja tulikiveä. Yksi mies menettää päivän rajalla hermonsa, hänet valtaa etulinjojen määrätön kauhu. Hän alkaa huutaa ja voihtia, ja hulluna hän lähtee juoksemaan yli Vuoksen... Me muut olemme äärimmäisen väsyneitä ja harvalukuisia,

pitkälle rintamanosalle venytettyjä; ryssien viimeinen hyökkäys ennen aamua oli tullut vain hädintuskin torjutuksi.

Asemiin tulee paikoitellen toisia miehiä. Mekin pääsemme hiukan hengähtämään hevoscorsuihin.

Hevosia seisoo huoltoaukealla. Toiset reet ovat täynnä kivääreitä, ammuslaatikoita ja piikkilankakääröjä, toisissa taas on kaatuneita. Kaikki kuormat ovat jo lähdössä Vuoksen yli. Me jatkamme matkaamme. Nousemme aamuvalossa yli harjun ja tulemme sinne, missä ovat hevoscorsut. Täälläkin on kuormia liikkeellä. Koko alueen tyhjennys on epäilemättä käynnissä. Mekin saamme heti määräyksen tyhjentää hevoscorsut. Kannamme rekiin kaiken, mitä niissä on. Ja lopuksi kuormien päälle heitämme omat selkäreppumme.

Hevosmiehet, sotarintaman uutishankkijat, puhuvat taas rauhasta, jonka pitäisi muka tulla tänään. Tuijotamme heihin epäillen. Lieneekö tuo totta? Toiset naurahtelevat. Mutta sittenkin harmaisiin, liikkumattomiin rintamamieskasvoihin on ilmestynyt jotain odottavaa, mieltivää. Sanomalehtiä emme olleet nähneet viikkoihin. Emme tienneet, mitä oli tällä välin tapahtunut, mitä oli tekeillä. Me olimme eläneet rintaman suljetussa maailmassa, keskellä tulta ja kuolemaa, joidenkin kotoa tulleiden viestien varassa.

Päätämme huimaa jo pelkkä ajatuskin rauhasta.

Palattuamme tyhjiin, kaikuviin hevoskorsuihin, emme puhu pitkään aikaan mitään. Katsomme eteemme, jonnekin toistemme ohi. Osa meistä joutuu vielä myöhemmin viivytystaisteluiden melskeisiin. Kranaattituli jatkuu täydellä voimalla, ja meidät valtaa epäily, että kaikki puhe rauhasta on ollutkin vain unennäköä ja harhaa. Kiivastumme hevosmiehillekin, jotka sellaisia juttuja ovat rintamalla levitelleet. Komppanian päällikkö käy luonamme eikä hänkään puhu rauhasta mitään. Hän on vain hyvin vakava ja viittaa siihen, että yöllä siirryttäisiin yli Vuoksen. Nämä asemat jätettäisiin.

Niin, niin, yli Vuoksen. Se olisi kuin israelilaisten kulku yli Punaisenmeren faaraon sotajoukkojen ajaessa heitä takaa. Koko Vuoksi on tykkitulen piirissä, kahdelta suunnalta vihollisen tykistö syökee herkeämättä kranaatteja joen jälle, joka on monin paikoin puhkiamuttu, avantoja täynnä. Samaten suhisevat konekiväärisuihkujen kaatavat tulivirrat ristiin rastiin yli jään. Monikohan meistä olisi pääsevä Vuoksen toiselle puolen?

Hetket hukkuvat synkkään uhkaan ja sala-peräisyyteen, mutta samalla niiden pohjalla viipyy yhä tuo taanoinen mielen hämmennys ja odotus.

Nojaan päätäni erääseen kattoparruun. Muistikuvia syntyy ja kuolee tajunnassani. Muistelen päiviä ja öitä Taipaleella. Taivas hohtaa tykkitulen kaameassa valossa. Maailma on täynnä kranaattien kohinaa ja räjähdysten kumeita ääniä. Pyryn halki marssii Metsäpirtin poikasuojeluskunta. Enimmäk-

seen koulupoikia. Heitä ei ole enää paljoa. He ovat tehneet vastaiskuja, ja heidän lukumääränsä on vähentynyt. Nuoria poikia, toiset vasta kiväärin pituisia. He katoavat sakenevaan lumipyryyn . . . Pyyhkäisen kasvojani, silmissäni hämärtää.

Ulkoa kantautuu tykkien yhtämittäinen jylinä.
Hevoskorsun ovi loskahtaa auki.

V U O K S I R A U H A S S A

Kuormastohevoset ravaavat lavat ja kyljet vaahdossa pitkin harjutietä — tulevat tyhjine rekineen ja menevät täysin kuormin. Ennen ne ovat liikkuneet etupäässä vain öiseen aikaan ja varhain aamulla, mutta tänään ne tulevat ja menevät keskellä kirkasta aamupäivää kranaattitulesta huolimatta.

Tässä päivässä on sittenkin jotain erikoista, jotain rintamaelämän tavallisesta menosta poikkeavaa, jotain enteellistä. Kranaatteja lentää raskaasti ulvahdellen, vieläpä sellaiseltakin suunnalta, josta niitä aikaisemmin ei ole tullut. Ja kuitenkin ilmassa on jonkinlaista sitkeää odotusta, joka ei hälvene kranaattituleksakaan. Se aaltoilee korsusta korsuun, mäkien ja harjujen huipuilta etumaisille linjoille saakka. Viivytystaisteluiden äänet kaikuvat ja vyöryvät taivaanrannoilla. Kranaatinheittemme ovat harjulla toiminnassa; ne sylkäreivät ammuksen toisensa jälkeen ryssien aseisiin vastapainoksi näiden tykistön tulelle, joka on niin kiivasta, että se tuntuu suuren hyökkäyksen valmistelulta.

Mutta ihme tapahtuu. Kello yksitoista sodan äänet äkkiä vaikenivat niinkuin veitsellä leikaten;

suuri hiljaisuus leviää yli rintaman, joka ulottuu Suomenlahdesta Laatokkaan ja Laatokasta napamereen. Kaikkialle levittäytyy tuo sama äänettömyys, sama rauha, joka äsken levisi humahtaen yli Vuoksen. Se on kokonainen maailma hiljaisuutta, hiljaisuutta, joka muistuttaa hautausmaiden rauhaa.

Vuoksi rauhassa . . . Onko tämä todella rauhaa, vai kiihtyneiden aistimien kurjaa petosta? Kuumemme kerrottavan kymmenen päivän aselevosta, jonka ajaksi joukot tulee vetää kummaltakin puolelta kilometrin päähän rintamasta. Aselevon jälkeen voi tulla rauhakin. Tunnin kuluessa alueen on oltava tyhjänä. Tällaista puhutaan. Ja hevoset ravaavat edestakaisin lavat vaahdossa. Juosten ajetaan. Kova on kiire. Kaatuneita tuodaan kahdessa reessä; ne ovat puolittain pyryn peittämiä ja kangistuneita. Onpa joukossa pari sodan viimeisillä minuuteillakin kaatunutta. Miksi ammunnan pitikin kestää täsmälleen siihen tuntiin ja minuuttiin asti, joka oli rauhansopimuksessa määrätty? Se on sitä sodan hulluutta, mielettömyyttä, jota on vaikea käsittää.

Jäätyneissä saappaissamme ja hiihtokengissämme, jotka kulkiessa kopisevat kummallisesti, kokoonnumme lumiselle tielle, me — komppanian jäännökset. Joillakin miehillä on kainalossaan kenttätynkin hylsy, jonka he hiukan häpeillen kertovat vievänsä muistoksi kotiin — kukkamaljakoksi. Katsomme ihmettelevin silmin keväistä aurinkoa, joka paistaa harjun yläpuolelta . . . kor-

kealta. Rauha, onko todellakin rauha? Ja yht'äkkiä siinä seisoessamme me tunnemme, kuinka väsyneitä oikeastaan olemme tällä hetkellä. Jännityksen lauettua väsymys on virrannut jokaiseen jäsenemme niinkuin kuume. Parroittuneina, kasvoillamme kumma liikkumattomuus ja raudan harmaus me seisomme lähtövalmiina tiellä. Katsomme toinen toistamme ja säpsähdämme. Kysymme pakostakin itseltämme, olenko minäkin tuollaisessa kunnossa, noin laiha, noin parroittunut, likainen ja kurjan näköinen? Ja jos olemme vilpittömiä itsellemme, meidän on pakko myöntää, että niin on asian laita. Samanlaisia olemme kaikki. Rintamaväsymys ja rintamakurjuus on meissä yhdistyneinä. Kaikki kokemuksemme ikäänkuin heijastuvat kasvoistamme, olemuksistamme. Mutta iloa tunnemme sen johdosta, että on tullut aselepo ja sen jälkeen varmaankin rauha. Tuo ilo purkautuu meissä esille syvältä rintamaväsymyksen alta ja lainehtii olemuksissamme ihmeellisenä, unohtumattomana tuntona. Rauha . . .

Joukkoja tulee harjun alta metsistä. Kiväärit huojuvat raskaan kävelyn tahtiin. He nousevat harjun rinnettä ylös. Hevosia, rekiä, kuormia, aseita, piikkilankakääröjä, kamiinoita ja — kaatuneita . . . Niitäkin on taas ohikulkevien rekien pohjilla. Viimeiset kaatuneet kasvoillaan yöllä satanutta lunta . . . Me katsomme ääneti heihin, ja näyttää kuin he nyökkäisivät päätään meille sieltä rekien pohjilta. Me ymmärrämme toisemme, olemmehan yhdessä

kokeneet niin paljon. Sota on lopussa. Sitä on vaikea uskoa. Kaikki tuntuu kuin unennäöltä.

Lähdemme liikkeelle. Kuljemme yli metsäisen, kauniin, nyt kranaattitulen runteleman harjun ja laskeudumme jonossa Vuoksen jäälle. Venäläisiä seisoo suurissa, hajallisissa joukoissa edempänä. He katselevat meidän kulkuamme yli joen, varmaankin ihmetellen joukkojemme vähälukuisuutta. Kuinka monta kertaa Suomen armeija onkaan aikojen kuluessa näin marssinut . . . sodan päätyttyä? Väliin voittajana, väliin kunniakkaan tappion kärsineenä, mutta ei koskaan häpeällisesti lyötynä. Ja nyt me marssimme vuorostamme samoilla teillä suurien tappotantereitten jäädessä taaksemme.

Rauha on todella levinnyt yli rintamien. Vuoksi on hiljainen; sodan humu on tauonnut Taipaleella; Summa lepää juhlallisena kuin Verdun maailmansodan jälkeen; äänetön on Kollaanjoki; eivät liiku enää hiihtopartiot Kuhmon ja Tolvajärven erämaissa; rauha on levinnyt yli Suomussalmen veristen korpien, ja Raatteen tiellä liikkuvat vain sodan haamut; Sallan tunturi kohottaa huippuaan avaruutta kohti niinkuin tyyntynyt tulivuori, joka on lakannut purkamasta laavaansa alas laaksoihin; Petsamossa keväinen lumipyry napapiirin yössä peittää kovien taisteluiden jäljet . . . Me marssimme eteenpäin ja rintamat jäävät yhä etäämmälle ja etäämmälle. Tuntuu siltä, kuin kaatuneet toverimmekin marssisivat rinnallamme loputtomana varjojen joukkona. Kotiin, takaisin kotiin . . .

Vuoksi rauhassa . . . Se ei enää leimua liekeissä. Voit rauhassa kulkea sen mustien, oksattomien rantapuiden alla ja poiketa hetkeksi taivasta kohti töröttävien savupiippujen noenharmaisiin pylväskäytäviin, niiden sydentummaan hämärään, ja hengittää sitä sodan, vihan ja katkeruuden ilmaa, joka tuntuu raskaana henkäilevän kaiken yllä. Ihmettelet varmaan sitä ja ajattelet, onko tällä paikalla tapahtunut jotain sovittamatonta, jotain sellaista, jota maailmassa kutsutaan vääryydeksi, jotain syvästi oikeudetonta ja rikollista? Vähitellen alkaa tämä kaikki sinua painaa, ohimoitasi pakottaa ja silmiäsi polttaa ja hämärtää kummasti, tahdot raitista ilmaa ja niin syöksyt ulos noista loputtomista, synkistä pylväskäytävistä, joita sota on rakentanut Vuoksen rannoille. Näet edessäsi Vuoksen jään hohtavan keväisen keskipäivän kirkkaudessa, ja koska juuri kaipaat avaruutta ympärillesi, laskeudut rantatöyräältä sinne. Kuljet mietteissäsi eteenpäin yhä vielä noiden mustien savupiippujen muodostamien pylväskäytävien synkässä lumouksessa, et voi niistä hevin vapautua. Mutta kohta ajatuksesi saavat uuden suunnan. Jäällä on kummallisia kuoppia ja avantoja tuhkatieheään ja ennen pitkää näet siellä viruvan ruumiita, kuolleita, kuolleita, toisilla kasvot painettuina jään kylmää kantta vasten, toisilla ne kohotettuina taivasta kohti, toiset kädettöminä, toiset päättöminä, toisilla selkä tai vatsa auki. Joku kuiskaa korvaasi: vihollisia, ne ovat kaatuneita vihollisia, älä välitä niistä. Kun

käännyt katsomaan siihen suuntaan, mistä kuis-kaus oli tullut, et näe mitään, tunnet vain kylmän henkäyksen kasvoillasi. Sinua alkaa värisyttää, ja kauhu puristaa ruumistasi kiireestä kantaan. Mutta älä säiky — onhan täällä kaikki niin rauhallista. Katso esimerkiksi tuonne niemelle päin. Näet siellä vaienneen patterin. Vain kaksitoista kaatunutta . . . Tuolla saarella päin on enemmän ruumiita . . . siellä kamppailtiin kauan ja katkerasti. Ja katsohan tuota rantapuuta, vanhaa haapaa, jonka rungolle on räiskähtänyt verta. Kranaatti on heittänyt sen oksille sotilastakin riekaleita ja ihmislihaa . . . aivan kuin joku julmuri, ihmissyöjä, olisi ripustanut sitä tuon vanhan haavan oksille, paahtaakseen ihmislihaa sotatekevään auringossa. Mutta sinä olet väsynyt, sinua ei enää haluta katsoa. No, lähtekäämme siis eteenpäin tätä tietä, jota pitkin täältä poistuvat suomalaiset joukot äsken marssivat. Minä opastan sinua. Tämä tie johtaa Vuoksenlaaksosta ulos, kohti isänmaatasi, kohti rauhaa . . . Mutta surullista kyllä, silmäsi eivät vielä saa lepoa, sinun on yhä pakko katsoa syvälle sodan olemukseen, sen leppymättömyyteen ja raakuuteen. Et ennen saa lepoa etkä rauhaa. Mitä sanoinkaan: tuossa näet kranaatin ruhjoman hevosen suolet ulkona ja tuolla toisen, jolta on koko pää poissa . . . Tämä on suomalaisten sodanaikainen huoltotie, mutta sinusta se näyttää oikealta kärsimysten tieltä, kuoleman tieltä. Tien varrella makaa taas kaatunut. Voi, kuinka kranaatti onkaan hänet ruhjonut, tehnyt hänestä muo-

dottoman lihakasan! Ja reenrepale on vieressä. Kukaan ei tällaista näe edes painajaisunissa. Mutta sodassa näkee kaikki hornan kauheudet. Ja tuolla taas kranaatin iskusta maahan lysähtänyt hevonen, suuri pää maata vasten ja silmät auki, etujalat paljaina tynkinä. Talojen raunioita, mustia, törrötäviä savupiippuja... Oikeita rauniokyliä, joiden kujilla haamut kulkevat. En jatka enää sinun kanssasi; minua tarvitaan toisaalla. Kulje yksin tai liity noihin edellämme kulkeviin suomalaisiin joukkoihin, joihin oikeastaan kuulutkin. Olet väsynyt, no, levähtäkäämme hiukan tien varrella. Istahdan vielä hetken kanssasi. Ihmettelet nyt, miksi tämä kaikki on tapahtunut? Kansasi ja isänmaasi vuoksi. Oliko se välttämätöntä? Kyllä, sillä teidän kimpupunne hyökättiin. Mutta miksi tämä tapahtui, sitä on vaikea käsittää. Teillähän ei ole suuria rikkauksia; maanne on tosin kaunis, mutta köyhä, perin köyhä ja karu. Täällä ei ole metalleita, ei malmi-kaivoksia, suurvaltojen riitakapuloita, ei mitään Suezin kanavaa, maailmanpolitiikan polttopistettä, ei siirtomaita, ei öljylähteitä. Te haluatte vain elää rauhassa omaa elämääne — ja kuitenkin kimpupunne on hyökätty. Ankara kohtalonne on elää suuren Venäjän naapuruudessa, torjua ahnaan Aasian hyökkäykset. Minä sen tiedän, sillä minä olen sodan henki. Katso minua ja kauhistu. Näet ryysyiksi kuluneet vaatteeni vuosisataisen veren tahraamina, näet luurangonkasvonikin veressä. Olen kahlannut läpi isonvihan aikuisten kylien, kierrellyt Napuen

taistelukentällä, nähnyt Narvan ja Pultavan, rai-
vonnut Siikajoella ja Lapualla . . . Ja nyt olen
täällä jälleen. Voi, Herra Jumala! Olen väsynyt
tähän kaikkeen, haluaisin päästä rauhaan, sota on
muuttunut yhä kammottavammaksi, yhä kauheam-
maksi. Jos nyt on rauha tullut tänne, riehuu sota
yhä toisaalla. Mieleton on maailma ja ihmiskunnan
kärsimyksillä ei ole rajoja.

Sodan henki lepää vielä hetken Vuoksen yllä ja
sitten häipyä jonnekin pois. Taivaanrannat säteile-
vät keväisen keskipäivän valossa. Savupiippujen
mustat pylväskäytävät hohtavat salaperäisen synk-
kinä joen rannoilta, kuvastuen nokiharmaina tai-
vasta vastaan. Pelot ovat möyrittyjä, kranaatti-
kuoppia täynnä. Monet kuolleet makaavat Vuoksen
jääkannella, ikäänkuin odottaen ylösnousemusta,
kevättä, tulvaa, joka kuljettaisi heidät pois, kauas . . .
Tykkitulen runtelemat metsät humisevat mäillä ja
harjuilla. Vuoksi rauhassa . . .

Me marssimme eteenpäin ja näemme tämän kai-
ken, näemme ja tunnemme. Ja yht'äkkiä meistä
alkaa tuntua siltä, että sota ei vielä olekaan päät-
tynyt, vaan että me muuttaisimme vain jollekin
toiselle rintamalohkolle, jossa olisimme kahlaava
uudelleen tämän kaiken lävitse. Kohta varmaan
taas seisoisimme kranaattitulen ja valokuovakuulien
muodostaman hehkuvan, välähtelevän holvin alla,
keskellä tuhoa ja kuolemaa. Mutta sitten joku

sanoo, että se on hulluutta; sota on nyt kerta kaikkiaan lopussa, kohta meidät kotiutettaisiin, ehkä jo pääsiäiseksi. Niin, kukapa tietää. Ehkä jo pääsiäiseksi. Silloin mekin sanoisimme jäähyväiset aseille, niinkuin sanoivat kerran maailmansodasta palaavat miehet.

Hevosia tulee vastaamme tyhjinä rekineen. Niitä on kymmeniä ja kaikki ne menevät hiljentynyttä Vuoksea kohti. On vielä tuotava paljon kaatuneita, paljon sotatarpeita, paljon varusteita.

Komppania pysähtyy lepäämään tien viereen. Aurinko on lähellä taivaanranta. Ilta joutuu. Kohta lähdemme taas eteenpäin. Täälläkin näkee vielä palaneita taloja, töröttäviä savupiippuja, mutta ne alkavat jo harventua. Ei näy kaatuneita enää tien varsilla eikä kranaattien ruhjomia hevosia. Lumikin on saanut luonnollisen värinsä, se on hohotavan valkoista ja ihanasti kiteissä kimaltelevaa.

Tien varsilla kylissä on liikettä ja hälinää; näyttää kuin alueen tyhjennys olisi käynnissä. Hevosia ja kuorma-autoja on liikkeellä pitkinä jonoina. Rintamalta virtaavia joukkoja saapuu yhä enemmän.

Illan jo hämärtäessä me saavumme huoltoporttaaseen, jota venäläiset olivat sodan loppupäivinä pommittaneet. Silloin oli kuollut useita hevosia. Siellä savuaa nyt kenttäkeittiö. Posti on saapunut, miehille on kirjeitä ja paketteja. Teltat ovat valmiina odottamassa. Valon suhteen ei tarvitse enää olla yhtä varovainen kuin sodan aikana; nyt tulet hohotavat teltoista iloisesti iltaan.

Pian meidän tulomme jälkeen saapuvat Vuokselta komppaniamme viimeiset miehet siitä tukikohdasta, jonka vihollinen sai haltuunsa sodan loppu-tiimoilla. He olivat murtautuneet taisteluiden aikana läpi saartorenkkaan ja päässeet vetäytymään vähäisin tappioin Vuoksen yli. Monien seikkailujen jälkeen he olivat viimein selvinneet tänne. Heidän uskottiin olleen mennyttä kalua, ja ilo heidän odottamattomasta paluustaan onkin sen vuoksi suuri.

Vääpeli, pitkä, luiseva mies, kulkee teltojen väliä ja tervehtii miehiä kädestä pitäen. Onpa joukossa sellainenkin mies, joka oli jo merkitty kaatuneeksi hevosten puheitten perusteella, mutta joka kuitenkin nyt istuu jossakin teltassa ja tervehtii hämmästyntyttä vääpeliä. Erään miehen tuntelevyn numero oli taas sotkettu johonkin toiseen numeroon, ja hänetkin oli merkitty kuolleeksi.

Miehiä jonottaa jo kenttäkanuunan vaiheilla, jonne kokin räähkyvä variksenääni opastaa heitä läpi sakenevan hämärän. Soppa on hyvää, ja päälle juodaan mustaa kahvia rauhan kunniaksi.

Niin, rauha... Täällä vasta, yhdeksän kilometrin päässä rintamasta, saamme kuulla, että oli todella tehty oikea rauha eikä mitään aselepoa. Rauhanehdotkin alkavat jo hämöttää. Kerrotaan, että Kannas joudutaan luovuttamaan ja Viipuri... Laatokan-Karjalakin menee... Emme ole uskoa korviamme. Moni mies seisoo kuin salaman lyömänä, kun karvas ja katkera totuus vähitellen paljastuu. Tekee mieli tarttua kivääriin ja lyödä se pirstaleiksi

jäätyneeseen maankamaraan tai painaa nyrkit silmiin ja itkeä, jos kehtaisi. Tällainen rauha sitkeän ja voitollisen puolustustaistelun jälkeen!

Mutta ajan pitkään me emme enää olisi yksin voineet vastustaa äärettömän ylivoiman painoa, koko maa olisi ehkä tuhoutunut ja joutunut sodan jalkoihin. Rauha oli pakko tehdä, jotta olisi jotain pelastettu, ymmärrämme sen. Mutta kovalta ja katkeralta se tuntuu, niin katkeralta, että ilo rauhan johdosta suurimmaksi osaksi sammuu. Tulee mieleen Raamatun kansa, joka Baabelin virtojen varilla itki ja valitti muistellessaan kadotettua Jerusalemiä. Mutta kuihtukoon meidänkin oikea kätemme ja kieleemme tarttukoon kitalakeemme, jos kerran unohdamme ne seudut ja virrat, kylät ja kaupungit, jotka nyt siirtyvät vieraalle. Ei, sitä me emme tee. Me tahdomme olla uskollisia vähässä. Rakkautemme ja uskollisuutemme palkitaan kerran. Tulee aika, jolloin uudet rajat siirtyvät jylisten sijoiltaan niinkuin vuoret, ja me saamme takaisin sen, mikä meille ammoisista ajoista asti on kuulunut ja vastakin kuuluu. Se päivä on tuleva. Ja tämän suuren päivän odotus on antava meille voimia kärsimysten päivinä.

Taas makaamme teltoissa. Lamppu palaa teltan katossa himmeällä liekillä. Saappaita, sukkiä ja jalkarättejä riippuu kuivumassa nuorilta. Havut tuoksuvat allamme. Kipinä-Kalle valvoo kamiinaa. Kaikki on kuten ennenkin. Ahtauskin on sama.

Ja sittenkin on erilaista. Sota on loppunut ja rauha tullut. Me makaamme teltojen hämärässä emmekä läheskään kaikki saa unta. Hiljaisuus tuntuu oudolta, liian suurelta ja äkilliseltä sodan pauhun jälkeen; se kasvaa maasta väräjäviin kevättähtiin asti ja hymisee kuin etäinen soitto. Makaan ja kuuntelen tuota öistä äänettömyyttä, joka tuntuu täyttävän koko maailman ja vielä avaruuksien avaruudetkin. Tämän hiljaisuuden keskellä lepäävät tämän maan kylät ja kaupungit vapautuneina sodan painajaisunesta. Sirpin ja vasaran varjo niiden yltä on väistynyt. Miesten sota materiaalia vastaan on päättynyt. Me olemme saaneet jälleen torjua väkivallan ja vääryyden hyökkäykset, korvissamme ovat kaikuneet orjamielisten joukkojen inhat huudot ja heidän pommiensa ja kranaattiensa räjähdykset. Jättiläismäinen vihollisemme uskoi alistavansa meidät valtaansa muutamassa päivässä panssarivaunujensa voimalla, mutta saikin osakseen vastarinnan, joka pysähdytti sen suurin piirtein rajoille. Tämä on meidän Verdunin ihmeemme, josta säteilee uskoa ja lohdullista valoa yli elävien ja kuolleiden.

Aamun koittaessa me saamme kuormastosta suksemme ja aloitamme matkamme kohti länttä ja auringonlaskua.

MATKA KOHTI LÄNTTÄ JA AURINGONLASKUA

Maantie — niin pitkä kuin se on — on täynnä rintamalta palaavia miehiä ja kuormastoja. Muitakin siinä vaeltaa, suunnattomia joukkoja. Ihmiset lähtevät pois kotiseuduiltaan ja siirtyvät muualle, länteen. Vanhat kylät muuttuvat autioiksi, aivan kuin pöllöjen, huuhkaimien ja susien asuinpaikoiksi. Maallista tavaraa ladotaan rekiin ja kuorma-autoihin. Niin paljon kuin mahdollista koetetaan saada otetuksi mukaan. Kuormissa on vanhoja huonekaluja, joihin liittyy monia muistoja, on äkeitä, auroja, hevosentaljaita, viljaa, on kangaspuita, rukkeja ja ruoka-astioita. Onpa yhdessä ja toisessa kuormassa kirjavaan hevosloimeen tai saaliin kiedottu puukantinen Raamattukin, leväten käärössä niinkuin pyhä lapsi seimessä... Naisten kuljettamina vaeltaa karjakin hiljalleen eteenpäin väsyneenä ja haikeasti ammuen. Jää jäljelle vain tyhjyyttään kaikuvat kylät ja kirkot, joiden kullatut ristit hehkuvat näiden päivien ankarassa ikuisuusvalossa.

Kansa maantiellä... Levottomuuden, sekasorron, kärsimyksen ja hädän tyyssijoiksi ovat idästä

länteen johtavat maantiet muuttuneet näinä piina-päivinä. Suomen kansan erään osan korpivaellus on alkanut. Miehet, naiset, lapset ja eläimet — kaikki ovat maantien päällä. Ja kevään suuri aurinko hehkuu taivaalla niinkuin tulipatsas, johdattaen heidän raskasta, katkeraa vaellustaan niinkuin mui-noin Raamatun kansaa.

Me, rintamalta palaavat, seurailemme heitä, väliin sivuutamme lukemattomia kuormia, väliin taas jättäydymme niistä jälkeen. Usein meidän täytyy pysähtyä tuntikausiksi odottamaan päästäksemme eteenpäin maantiellä, jossa on loputtomasti kuormia, ihmisiä, karjalaumoja ja toisia rykment-tejä kuormastoineen. Kauhea on tungos, kaikki ovat pakkautuneet yhtäaikaan maantielle. Raskas pakko ajaa heitä eteenpäin. Liikumme tosin paljon öisin, jolloin maantiet ovat hiljaisempia, vaikka eivät silloinkaan tyhjiä ja autioita. Paljon on mui-takin rintamalta palaavia. Kuormastot häämöttä-vät mustina ja venyneinä tähtivalossa. Kuljemme hiihtäen, mutta toisinaan asetamme sukset yhteen ja heitämme ne olkapäälle. Ajoittaisin hiihdämme myös oikotietä välttääksemme maanteiden tungosta. Mustia, huokailevia metsiä, mäkiä, peltoja, tyhjiä kyliä, sinistä taivaanlakeutta rannattomiin . . . Jon-kin vinttikaivon tumma varjo mäellä, koristeltuja veräjänpieliä . . .

Jossakin tyhjentyneessä kylässä saatamme pysäh-tyä lepäämään ja syömään. Silloin on jo usein päivä. Toisinaan joissakin talonpoikaistuvissa, laakeissa

karjalaispirteissä, toisinaan koulujen luokkahuoneissa me makailimme lattioilla, reppu pään alla. Muutaman tunnin levähdys, lyhyt, levoton uni, ja sen jälkeen taas eteenpäin. Päivä tai yö — aina maantien päällä, alati taivas kattona.

Yhä riittää maantietä; sitä tuntuu jatkuvan maailman loppuun. Yhä riittää metsiä, mäkiä, peltoja, kyliä ja koristeltuja veräjänpieliä. Tavaraa on kasattu maantien varteen kujien suihin, josta ne sitten lastattaisiin rekiin tai kuorma-autoihin, kaikesta maallista kamaa on kannettu taivasalle. Sitä mukaa kun kylät tyhjenevät, ihmiset ja eläimet ennättävät pois jaloista ja rintamalta palaavat joukot marssia tai hiihtää eteenpäin, sitä mukaa venäläiset miehittävät aluetta, nielevät kylän toisensa jälkeen.

Karjalaa tyhjennetään, Kannas jää autioksi, toinen toisensa jälkeen häipyvät kirkkojen kullatut ristit taivaanrannan taakse. Ne häilyvät siellä aaltoilevassa sinessä ja viimein katoavat näkyvistä. Me kuljemme eteenpäin, yhä vain eteenpäin, ja nuo kotiseuduiltaan pois muuttavat ihmiset, joiden joukko kasvaa alati, kulkevat eläimineen, omaisuuksineen ja viljoineen meidän edellämme ja jäljessämme, kuorma kuorman jälkeen, ahdistavassa tungoksessa ja sekasorrossa. Yhteensulloutuneet ihmiset, eläimet ja kuormat pääsevät etenemään vain hitaasti, tuskallisen hitaasti — niin laitoja myöten täynnä on maantie. Lapsista on kova huoli ja murhe. Perheenjäsenet eksyvät toisistaan, sekasorto ja hätä on suuri.

Lehmät tarpovat väsyneinä, silmät vetisinä ja lai-meina, pitkin tietä sarvet välkähdellen auringossa. Naiset hoputtavat niitä koivunoksat käsissä, huudellen kuin joskus vanhoilla karjakujilla . . . siihen aikaan, kun kaikki oli toisin kuin nyt. Ohut, kirjava liina on kiedottu heidän päänsä ympärille, silmien ilme on huolestunut ja surullinen. Kissojen säikähtyneitä silmiä kiiluu kuormien harjoilta niinkuin liikkuvilta, noidutuilta pankoilta. Kuin tähdet ne kiiluvat, varsinkin öisin pimeässä. Läähättävät koirat ponnistelevat uupuneina ja punainen kieli ulkona suusta eteenpäin tällä kärsimysten tiellä säilyttääkseen näkyvissään tai edes unen kaltaisena häivähdyksenä isäntänsä loittonevan kuorman. Siellä täällä suurien metsien liepeillä harhailee eksyneitä lehmiä surkeasti ammuen ja paisuneet, pakottavat utareet laahaten maata. Jokin pistetty nauta saattaa maata maantien ojassa veri juosseena lumeen. Ihmisten ja eläinten kärsimyksillä ei ole mitään rajoja.

On päivä, eräs monista. Pitkän kuormajonon viimeisenä on kuorma, jonka perässä istuu vanha nainen. Maantien tuuli riuhtoo mummon hopean-harmaita hiuksia. Hän on vaipunut aivan kuin uneen. Huumaantuneena surusta ja ikävästä hän on painanut väsyneen päänsä taakse päin sinistä rukkia vasten. Rukki on köytetty kuorman päälle. Kai ja minä, jotka olemme jättäytyneet hiukan eroon komppaniastamme liittyäksemme siihen jälleen jossakin edempänä sijaitsevassa levähdyspaikassa, kuljemme tämän kuorman jäljessä. Toinen

isovarpaani oli jäänyt Vuoksella. Vasta sodan jälkeen olin tämän huomannut jossakin pysähdyspaikassa riisuessani saappaan jalasta, mitä en ollut tehnyt viikkokausiin. Varvas oli lähteä saappaan mukana. Senvuoksi minun on hankala kävellä ja seurata komppaniaani. Seuraamme nyt kauan tuota kuormaa, jonka etupuolella istuu vanha ukko ja ajaa hevosta. Jossakin alamäessä se vihdoin jättää meidät jälkeensä, mutta vielä seuraavan mäen laelta me näemme tuon kuorman kuvastuneena taivasta vasten . . . näemme vanhan naisen, joka uupuneena nojaa päätään siniseen rukkiinsa. Siinä kaksi vanhaa ihmistä, mies ja nainen, muuttavat pois kuolaksi jossakin kaukana lännessä. Mekin jatkamme ääneti matkaamme.

Pysähdymme toisinaan taloihin levätäksemme hiukan. Aasukkaat valmistautuvat jo lähtemään, mutta viivyttelivät vielä. Vaikeata on lähtö. Juomme yhdessä heidän kanssaan kahvia. Syömme lisäksi leipäämme ja ostamme heiltä maitoa. Vielä viimeisen kerran katsotaan talon jokaisesta sopesta, olisiko unohtunut jotain läheistä ja rakasta. Kaikkea ei voi mukaan ottaa; kuormat ovat jo täynnä. Jotain täytyy jättää jälkeen. Ja vihdoin lähtevät kuormat pihasta. Ovet suljetaan — tai jääkööt retkottamaan auki, se on samantekevää . . . Tuuli kohisee läpi vanhan talon, kahisuttaa jotain tuvan lattialle pudonnutta sanomalehteä ja ryntää sitten tuvan perälle leyhyttäen kirjavaa hurstinrepaletta kahdenmaattavan, punertavan sängyn laidalla. Jona-

kin yönä sitten sataa lunta peittäen portaat ja pors-tuan ohueen lumikerrokseen . . .

Mutta me kuljemme jo kaukana tästä talosta muuttokuormien ja rintamalta palaavien joukkojen mukana maantiellä. Joukoista ja kuormista ei näytä tulevan loppua. Maantie on täynnä niin pitkälle kuin silmä kantaa. Maantie elää, se aivan kuin seuraa ihmiskohtaloiden virtaa, joka jatkuu ian-kaikkisuuteen. Maantie huokaa kuormien alla ja kärsii. Kohta se saisi kannatella vihollisen joukkoja ja sen jylisevien panssarivaunujen painoa. Se on suomalainen maantie suomalaisessa maisemassa; mielellään se varmaan vihollisen tullessa sortuisi, kää-riytyisi kuin matto kasaan tai vaipuisi maan alle ja vetäisi vihollisen joukot mukanaan suureen hau-taan — niin, tämän se varmaan tekisi, jos voisi. Mutta samoin kuin aurinko paistaa niin hyvin kuin pahoille, niin loputon maantiekkin kuljettaa päällään yhtä hyvin ystävää kuin vihamiestä eroa tekemättä.

Kerran Kai poikkeaa taas johonkin tienvarren tyhjään taloon, jonka ovet retkottavat auki, minä taas pistäydyn erääseen huvilaan nähdäkseni, miltä siellä nyt näyttäisi. Ovet ovat auki täälläkin, kaikki ovet. Papereita ja kaikenlaista kamaa on lattioilla huiskin haiskin. Kaikissa huoneissa on kiireisen lähdön jälkiä. Piironki on jäänyt johonkin huonee-seen, toiseen taas pöytä ja tuoli. Istahdan hetki-seksi pöydän ääreen pää käsien varassa ja kivääri polvieni päällä. Hengitän tämän tuhoutuneen kodin ilmaa. Näen pöydällä valokuvan ja otan sen käsiini.

Se esittää nuorta miestä ja naista, luultavasti juuri heitä, jotka ovat tässä huvilassa eläneet. Mies on ollut varmaankin sodassa ja ehkä kaatunutkin siellä. Mutta nainen istuu lapsineen nyt varmaan jonkin kuorman päällä maantiellä, pois siirtyvien ihmisten ja eläinten sekasorrossa, ja vaeltaa kohti länttä ja auringonlaskua, niinkuin vaeltavat kaikki muutkin. Minä istun siinä heidän tyhjän pöytänsä ääressä, ja kummallinen ikävä saa minut vähitellen valtaansa.

Herään kuin unesta. Luulin kuulleen hiljaisia askeleita ullakolle johtavilta portailta. Nousen ylös ja katson eteiseen. Näen kissan istuvan rappujen alimmaisella askelmalla, laihan, kauniin kissan, joka katsoo minuun suurilla, välkähtelevillä silmillään. Se tulee luokseni ja hankaa itseään jalkaani vastaan. Kumarrun silittämään sen selkää, ja se alkaa kehretä. Löydän jostakin nurkasta rikkinäisen vadin, johon kaadan kenttäpullostani hiukan maitoa. Kissa alkaa ahnaasti latkia sitä, ja pian vati on tyhjä. Jätän sille vielä vähän leipää ja lihaa. Muuta en voi tuon eläimen hyväksi tehdä. Se on jäänyt yksin taloon muiden lähtiessä. Muistan taas Vuoksella näkemäni palavan koiran, jonka karva leiskui liekeissä. Tuntuu kuin se nytkin pyörisi jaloissani ja ulvoisi surkeasti.

Minua alkaa ahdistaa tuossa tyhjässä talossa ja menen ulos. Kissa seuraa minua sinne. Seison vähän aikaa kevättalvisen puutarhan lehmusten alla yksinäisen kissan kierrellessä jaloissani. Tunnen ennen tuntematonta ikävää; se on avaraa, koko maailman

täyttävää ikävää, joka ympäröi minut tällä hetkellä. Sitä säteilee minuun tästä vieraalte jäävästä seudusta, näistä pelloista, joita suomalaiset ovat kyntäneet ammoisista ajoista saakka, kylväneet ja korjanneet niistä sadon toisensa jälkeen, sitä säteilee näistä kylistä, joihin sirpin ja vasaran kuvilla varustetut anastajat ovat tulossa.

Lehdettömät lehmukset humisevat yläpuolellani ja kissa kiertelee jaloissani naukuen epätoivoisena. Mutta minä en voi muuta kuin lähteä.

Ja taas maantie nielee meidät, maantie, joka on täynnä etenevää, sinertävään kaukaisuuteen häipyvää elämää. Satojen rekien narina ja kuorma-vaunujen pauhu loittonee, väsyneet rintamajoukot marssivat tai hiihtävät eteenpäin, yhä vain eteenpäin tällä katkeralla tiellä.

Niin, kuljettava tie on kova ja katkera. Mutta kodeistaan lähtevien ihmisten tyyneys ja kärsivällisyys on kuitenkin suuri. He saavat näinä päivinä tyhjentää surun ja kärsimyksen kalkin pohjaan asti, mutta he eivät valita eivätkä huuda kärsimystään julki. Heidät on vallannut ristiinnaulitun ylimaallinen tyyneys ja alistuminen kaiken edessä. Suomen kansa kokonaisuudessaankin seisoo nyt Golgatalla, kärsimysvuorella, pyrkien kansallisen pitkäperjantaisensa lävitse pääsiäistä kohti. Kovia kokeneen kansan lihakset paisuvat ja jännittyvät kestääkseen saamansa iskun ankaruuden.

Mietin joskus tämän merkillisen matkan aikana, kuinka monet meistä, varsinkin nuoren polven kes-

kuudessa, olivat aikoinaan katkerasti moittineet Tarton rauhaa, jopa häpäisseet sitä. Mutta nyt meidän on pakko alistua tällaiseen rauhaan ilman ehtoja. Ja kuka voi sanoa, etteikö Suomen kansa tehnyt parastaan ja antanut kaikkeaan? Mutta sen voimat olivat rajoitetut ja sen yli levittäytyi piankin pienen kansan traagillinen hämärä: ei tiennyt, mitä oli edessä, mikä oli oleva lopullinen kohtalo. Joutuako suuren valtakunnan pelkäksi »elintilaksi» ja väestösiirtojen alaiseksi, vai kyetäkö säilyttämään itsenäisyytensä? Suomi säilytti itsenäisyytensä, ja se oli meidän suuri voittomme, todellinen ihme, josta on syytä olla kiitollinen.

Teemme matkaa erään kuorman mukana. Siinä on vanha mies ja noin kuudentoista vuotias poika. Kuormassa on pari saavia, matkalaukku, kaikenlaista pientä tavaraa, heiniä. Alamäessä istumme reessä, ylämäet kävelemme. Ukko hoputtaa hevosta ja puhuu siinä välillä:

— Jos tätä kaikkea rupeaisi ajattelemaan ja murehtimaan, niin lopulta alkaisi haeskella sopivaa puunoksaa, johon hirttäytyisi. Mutta täytyy kestää ja luottaa siihen, että kaikki taas kerran valkenee.

Katson ihmetellen tuota vanhusta, joka istuu siinä reennokalla sitkeänä ja taipumattomana ja kuitenkin kaikkensa menettäneenä. Mutta nuorukainen, joka on koko sodan ajan ollut linnoitustöissä

Kannaksella, kohottaa nyt nyrkkinsä taivasta kohti ja sanoo hampaitaan kiristellen:

— Ei tämä vielä tähän lopu. Kannas on vielä kerran oleva meidän, sen saamme nähdä. Ja raja muuttuu ennalleen, vaikka sitten ottais perkele . . .

— No, no, älä nahoistas lennä, varoittaa ukko poikaa.

Vielä kauan sen jälkeen, kun jo olemme jättäytyneet erilleen tuosta kuormasta, olen näkevinäni tuon kiihtyneen nuorukaisen nyrkin kohotettuna taivasta kohti, samalla kun hänen sanansa kaikuvat korvissani. Niissä on uhmaa, katkeruutta ja salattua tuskaa.

Mutta maantie jatkuu. Se on ottanut meidät vähitellen valtaansa kärsimysvaelluksen pyörteeseen. Tuuli humisee sen yllä, maa nousee ja laskee aivan kuin syvältä maan ytimestä nousevan raskaan hengityksen voimasta, ja joukot ja kuormat vaeltavat eteenpäin kadoten loputtomana jonona mäkien taakse.

Erään toisen kuorman harjalla vähän myöhemmin näemme istuvan jälleen vanhan äijän. Noita ikäloppuja ukkoja riittää, talojen kantavaareja, jotka nyt joutuvat muiden mukana muuttamaan niinkuin nokiset, hallipartaiset riihitontut. Tällä ukolla on myhkyräisten polviensa päällä puukantinen Raamattu, jota hän lukee ääneen hevosten syöttöpaikoissa. Sen jyhlät, kumisevat lauseet alkavat elää uutta elämää tällä kärsimysten tiellä, vavahattamattoman taivaankannen alla. Äijän ääni on

käheä ja sortunut, mutta siitä huolimatta hän huutaa pyhän kirjan sanoja tuuleen, hänen partansa tärisee ja paljaat ikenet hohtavat vaisusti. Monet katsovat häneen päätänsä pudistellen. Sekapäisenä he häntä pitävät, surun ja murheen sekapäiseksi tekemänä.

Majatalossa maantien varrella. Pirtti täynnä väkeä, sotamiehiä ja siviiliväkeä, naisia ja miehiä. Muuan hevospies nukkuu lattialla. Hän on saanut jostakin viinaa ja mutisee unissaan etulinjoista, tuon tuosta syytäen kirouksia ryssille. Kukaan ei kuitenkaan kiinnitä häneen huomiota. Kaikki ovat vaipuneet omien huoliensa maailmaan. Pihassa odottavat kuormat, hevoset lepäävät ja syövät heiniä. Silloin nousee pirtin nurkassa seisomaan joku vanha mies ja alkaa puhua. Samalla nousee penkiltä myös nuori tyttö, jääden seisomaan miehen viereen. Mies on umpisokea, ja tyttö on ilmeisesti hänen taluttajansa. Sanat kirvoittuvat sokean miehen huulilta kuin rauhoittavat lumihuutalet ihmisten syysmustaan ja autioon sielunmaahan.

— Älkää surko, sanoo hän, älkää surko. Me olemme nyt sivuuttamassa ristintiemme raskainta kohtaa. Me olemme jääneet kodittomiksi, kaikki meidän täytyy jättää. Mutta elämämme ei voi enää raskaammaksi tulla. Minä olen sokea, mutta silmissäni väikkyy taivasta, näen Jumalan. Harhailen syvässä pimeydessä, mutta suuri valo kajastaa

alati silmiini, ja se valo ei ole tästä maailmasta. Päästäkää tulvimaan tämä valo sieluihinne, niin te olette onnellisia murheessanne, rikkaita köyhyyydessänne, rauhallisia hädässänne ja tyyniä kuolemassanne. Ei ole olemassa mitään tämän valon vertaista, valon, joka täyttää avaruuden ja ikuisuuden ja joka on Jumala. Meiltä voidaan riistää kaikki, mitä tässä katoavassa maailmassa omistamme, mutta Jumalaa ei meiltä voida riistää eikä Hänen ristiinnaulittua Poikaansa.

Sokea lähtee huojumaan tytön opastamana läpi tuvan ovelle. He menevät ulos. Ja kohta he ovat kadonneet maantien sekasortoon. Mutta tuvassa ovat kaikki hiljaa. He katsovat ihmetellen toisiinsa. Vihdoin joku nuori nainen kysyy arasti:

— Kuka tämä sokea mies oli?

Mutta kukaan ei tiennyt hänestä mitään. Hän oli kaikille aivan outo. He ovat ymmällä ja ihmettelevät, mutta osa heidän sisäisestä kuormastaan on kuin keventynyt, pois pyyhkäisty. Oli kuin ihme tapahtunut.

Pataljoonamme on asettunut erääseen taloon. Paitsi meitä on siihen majoittunut myös joitakin tykistön miehiä. Talo on miehiä ja hevosia täynnä; jokainen rakennus, jokainen soppi tässä suuressa, vanhassa talossa on joutunut ihmistulvan alle. Kaikki eivät sittenkään mahdu sisään. Pellon laitaan tehdään rakovalkea ja lämmitellään siinä. Ja

muuan vanha lato sytytetään palamaan — menettävähän se on kuitenkin. Nyt se antaa meille lämpöä, sillä yö on kylmä. Tähdet tuikkivat etäisinä, saavuttamattomissa. Koivut mäellä hohtavat kuuraisina yövalossa. Koko talo lähimpine ympäristöineen on kuin suuri sotaleiri. Rekiä ja aisoista päästettyjä hevosia hämöttää hämärästi pihassa ja navetan päässä. Uudelle rajalle on vielä taitvalta.

Istumme rakovalkealla, jonka liekit leimahtelevat ja valaisevat lunta ympärillämme. Edempänä pellolla palaa tyhjä lato . . . Erotamme tänne asti miesten tummia varjoja palavan ladon ympäriltä. Tervaisten puiden haju tunkeutuu sieraimiimme. Savu nousee kirpeänä tähtikirkkaalle yötaivaalle. Jonkun toisen rykmentin mies kertoo tulen ääressä sotajuttuja. Eräästä partioetkeestä vihollisen puolelle hän siinä tarinoi. Jonakin pakkasyönä he olivat hiihtäneet vihollisen selkäpuolelle, nakelleet käsikranaatteja vihollisen majapaikkoinaan pitämien talojen ikkunoista sisään, avanneet äkkiarvaamatta tulen nuotioiden ääressä lämmitteleviä miehiä kohti ja katkoneet kenttäpuhelinjohtoja. Ja aina he olivat hävinneet kuin haamut metsän pimentoihin.

Jätän miehet tarinoimaan rakovalkealle ja lähdän kiertämään taloa. Kaikkiialla vallitsee vuosisatainen henki. Tämäkin kuuluu luovutettavan alueen taloihin. Mitä he, jotka nyt tulevat tänne tämän jälkeen, ymmärtävät tästä kaikesta? He muuttavat vanhat pellot linnoitusalueeksi tai teke-

vät talosta kolhoosin. Silmään lumiseen puutarhaan. Siellä näen puoliksi lumeen hautautuneen puutarhakeinun. Näen silmissäni kesän, kuulen puutarhakeinun narinan, näen tytön hameen lehahduksen . . . Mutta sitten näen lapion, joka törrottää pystyssä hangella niinkuin papin siunauslapio avonaisen haudan partaalla. Kaikki, mikä liittyy tähänkin vanhaan taloon, tuntuu tuhoon tuomitulta, avonaisena ammottavalta haudalta. Koko tienoon yli levittäytyy selittämätön, sisäinen tummuus, karmea äänetömyys.

Nouseva päivä on kuitenkin kaunis ja keväinen. Heti aamulla lähdemme taas liikkeelle. Sivuuutamme päivällä useita tienvarsilla levähtäviä joukkoja; kenttägeititöt savuavat. Hevoset syövät heiniään. Siirtoväen kuormiakin on yhä liikkeellä. Hitaasti ne pyrkivät länttä kohti. Se on kuin salaperäinen auringonlaskun kansa, joka vaeltaa eteenpäin, yhä vain eteenpäin niinkuin sammuvan auringon hullaannuttamana. Siellä täällä näkee karjalaumoja, joita naiset ajavat edellään.

Yöllä sivuuutamme vihdoon uuden rajan. Marssimme erään pienen sillan yli, jonka toisessa päässä sotilaat juuri pystyttävät rajapyykkiä. He kaivavat sille kuoppaa jäätyneeseen maahan, aivan sillan pieleen. Lapiot kalahtelevat. Tässä hetkessä on jotakin kumman raskasta, historiallista. Vaistoamme sen, ja ääneti marssimme sillan yli. Öinen avaruus leviää yllämme mittaamattomana ja tähtiä täynnä. Niiden ikuisessa valossa jatkamme matkaamme.

Metsät humisevat kahden puolen tietä. Suuret puut kohoavat kuin patsaat isänmaan kamarasta.

Marssimme kuin ajattomuudessa. Jossakin korkealla päittemme päällä soi kumea, yhtämittäinen sävel. Taivaanrannasta taivaanrantaan kaikuu tuo soitto, tuo iäinen hymni. Se hymisee ja soi meidän tuskamme ja kärsimyksemme yllä, tämän maan ja kansan yllä, sovittavana ja uuden elämän sanomaa tuovana. Se kaikuu vastaluotujen hautojen yläpuolella, kaikuu myös taistelukentälle jääneiden kaatuneiden yllä, joiden joukossa on sinun veljesi ja minun. Me ymmärrämme toistemme murheen, toistemme surun, joka ei jätä meitä ennen kuin tulee Hän, joka ottaa meiltä silmiemme kaipauksen yhdellä iskulla, eikä itkua ole enää oleva eivätkä sinun kyyneleesi vuoda . . .

Unohtumattomia näkyjä on vierinyt näinä kovina ja katkerina päivinä silmiemme ohi. Me olemme nähneet tuhansien ja taas tuhansien ihmisten siirtyvän pois kodeistaan ja suuntaavan matkansa länteen loputtomana salatun tuskan ja kärsimyksen karavaanina. Heidän osansa on kova. Mutta heidän kohtalossaan heijastuu pienen kansan kohtalo tässä tuhansien vääryyksien maailmassa, jossa kansat vaativat kuin pedot käydäkseen toistensa kimppuun, maailmassa, jonka varjot tulevat vuosi vuodelta yhä syvemmiksi, yhä painostavammiksi, ja jonka päällä jo palavat suuren, väistämättömän tuhon valkeat, ellei pelastusta tule.

Kuitenkin me tämän verisen kaaoksen ja mietettömän temmellyksen lävitse olemme näkevinämme

kajastuksen uudesta maailmasta, uudesta ajanjaksoista, joka pian on sarastava. Niinkuin Johannes näki Uuden Jerusalemin kohoavan maailman hävityksen keskeltä, samoin näemme me uuden maailman nousevan esiin aikojen usvasta niinkuin valtameren pohjalta. Ja meillä on lupa ajatella, että meilläkin on taistelujemme, koettelemustemme ja kärsimystemme tähden sija tässä uudessa maailmassa, että meidän luonnollisia oikeuksiamme kunniotetaan. Me emme ole turhaan taistelleet ja vertamme vuodattaneet.

Tämä totuus on tuleva päivä päivältä yhä ilmeisemmäksi. Ne sodan synkeät ohravalkeat, jotka leimuavina ja kuumina paloivat Summassa, Vuoksella ja Taipaleella sekä Laatokasta aina napamereen asti, eivät ole turhaan palaneet. Niiden polttavan savun ja tulen läpi me vaistosimme kansamme vuosisataisen kärsimysvaelluksen aina näihin päiviin saakka, jolloin me taas näimme noiden verenkärvaisten ohravalkeitten syttyvän. Jotain vanhaa ja aikansa elänyttä kuoli, jotain uutta versosi tilalle. Ja vaikka ristit lisääntyivätkin hautausmaillamme, vaikka monien kotiemme sijoilla oli vain savuavia raunioita ja mustia savupiippuja, kansamme koki kuitenkin ylösnousemuksen, ennentuntemattomien voimien heräämisen. Rintamalta palaavien miesten ja kotipaikaltaan siirtyvien ihmisten länteen suunnattuihin kasvoihin heijastui illoin auringonlaskun etäinen hehku, mutta tuossa kajastuksessa oli myös uuden päivän odotusta. He janosivat sarastuksen väkevää ihmettä.

VELJENI ON POISSA

Epiloogi.

Harmaanpunerva, mullansekainen savimaa, tummanvihreän oraan peittämä. Pellot, jotka katoavat taivaanrantaan. Maa tuoksuu, hengittää, avautuu taivaalle, sateelle ja auringolle. Tuulet kulkevat humisten sen yli. Yö ja päivä, aamut ja illat vuorottelevat. Maa on yhtynyt vuodenaikojen suunnattoomaan kiertokulkuun, koko maailman täyttävään valtavaan poljentoon. Maa ja avaruus — ei ole mitään niihin verrattavaa, ei mitään. Ihminen kulkee tietään näiden kahden äärettömyyden välillä, häipyäkseen lopulta tuntemattomuuteen.

Näen hänet taas, veljeni, ikäänkuin uudelleen lihaksi tulleena, peltojen keskellä hänet näen. Siellä hän kulkee siniharmaan usvan keskellä, kuin pilvessä. Väliin näen vain sumusta esiinpistävät jalat, väliin vahvat hartiat, väliin työn ja huolien kuluttamat, savenharmaat kasvot. Siellä, avariens peltojen helmassa, hän kulkee maan ja avaruuden välillä, hetki hetkeltä yhä aineettomampana ja katoavaisempana, häipyen lopulta peltojen yllä väreilevään valoon. Toisinaan näen hänen kulkevan

auran jäljessä sarkaa ylös ja alas, alas ja ylös. Ensin näen korkean jokitöyrään alta nousevat hevoset, väkevät, vetävät eläimet. Niiden selät höyryävät ja lavat pingoittuvat raskaassa vedossa. Sitten näen veljeni, joka hoitaa auraa vahvoin, tottunein käsin. Maa nousee, taivas tulee lähemmäksi ja pilvien varjot. Vako pitenee, maa avautuu, hän on yhtä sen kanssa elämässä ja kuolemassa.

Näen hänet myös elonkorjuupäivien kuumassa ja vahvassa valossa, tuleentuneen viljan keskellä. Kuulen viljan kahinan, näen veljeni kumartuneen selän ja hänen hyvät, rauhalliset kasvonsa lähellä maata, aivan kuin viljan hehkuvaan virtaan uponneina.

Sitten jokirannassa. Olemme uimassa joessa. Vesi on suloisien vilpoista, kosken läpi virtaavaa. Lahti kimaltelee ja väreilee auringossa. Edempänä on lautta. Hevoset tulevat juomaan jokirantaan. Joku koivu on rannassa, sen lehdet välkkyvät syvänvihreinä. Ihana on lojua alastomana ruohikossa uinnin jälkeen. On kummallisen puhdas olo. Siinä makaa kuin kehossa lapsena joskus hyvin kauan sitten . . . Maa on alla, turvallinen, vanha, hyvä maa ja siintävä avaruus yllä. Veljeni nousee lopulta, vetää työvaatteet ylleen ja lähtee. Hän etääntyy pois, ja minä koetan pidätellä häntä. Mutta hän vain kulkee pysähtymättä tuolla kuivalla, savisella tiellä peltojen keskellä, loittonee viimein näkyvättömiin. Herään kuin unesta ja tiedän, että veljeni ei olekaan ollut jokirannassa — olen ollut yksin uimassa, aivan yksin. Ja minut valtaa äkillinen

tyhjyyden aavistus, sellainen yksinäisyyden tunne, joka saattaa vallata ihmisen toisinaan syksyllä avarina, kaikuvina päivinä puiden verenkarvaisten lehtien putoillessa tuulen mukana maahan.

Näen veljeni kuitenkin jälleen pihassa. Hän istuu tutulla paikallaan penkillä ja riisuu saappaitaan. Tiedän hänen kesäisin tekevän aina niin ennenkuin astuu sisälle taloon. Istun hänen vieressä siinä vanhojen kuusten viileydessä. Takanamme on uusi luhtirakennus, jonka veljeni ehti rakennuttaa ennenkuin joutui lähtemään sotaan. Hän katsoo sitä ja hymyilee. Sukuviiri kääntyy pehmeässä tuudessa. Suru istuu jossakin läheisyydessämme, se nousee ja menee huokaisten sisälle taloon. Kaikki on outoa ja kummallista.

— Kuinka sinun oikein kävi siellä Summassa? kysyn vihdoin.

Veljeni kasvoille tulee jotain muistelevaa, raskaasti miettivää ja sisäänpäin kääntynyttä.

— Niin, vastaa hän hitaasti, se oli kaiken loppu. Minä kuuluin siihen joukkoon, joka oli määrätty suojaamaan peräytymistä uudelle puolustuslinjalle. Olimme olleet monta päivää kauheassa kranaattitulessa. Sinähän tiedät sen tykistökeskityksen. Se oli helvetillistä. Näin pari miestä, joiden hiukset olivat tulleet silloin valkoisiksi. Nuoria miehiä ja hiukset niinkuin vanhuksilla. Venäläiset hyökkäsivät ylivoimaisin joukoin ja murtautuivat lopulta läpi. Alkoi vetäytymisvaihe. Katkeraahan se oli, mutta sitä ei voinut enää auttaa. Me jäimme jälkeen suo-

jaamaan peräytymistä. Kranaatteja tuli silloinkin tuhkatiheään. Tuli lopulta täysosuma meidän konekivääripesäkkeeseemme. Tuhouduimme kaikki; koko sen konekiväärin miehistö, joka oli haltuuni uskottu, meni jäljettömiin. Ei yhtään miestä jäänyt kertomaan tapauksesta, meidän tuhostamme ja kuolemastamme.

Nyökkään vakavana päätäni.

— Emme saaneet ruumistasi. Sinut siunattiin kentälle jääneenä niinkuin sadat muutkin.

— Sinne jäi niin moni, sanoo veljeni alistuneesti. Ja samassa hänen kasvoilleen valuu merkillinen mullan väri, häviön kajastus. Hän hajoaa edessäni maaksi, aivan kuin haihtuu tuuleen. Valo loistaa hänen lävitseen. Sanon äkkiä epätoivoisena:

— Olimme Taipaleella silloin, kun sinä olit siellä Summassa. Kerran näin unta korsussa, että joku oli minua hyvästelevinään. Ehkä se olit sinä?

— Niin, vastaa veljeni jostakin hyvin etäältä, ehkä se olin minä . . .

Äkkiä minua puistattaa taas sama ikävä, joka silloin korsussa sai minut valtaansa. Olen jälleen hautausmaalla, siellä uudella puolella, missä on sankarihauta. On kesä, sodanjälkeinen kesä. Joki välkkyä alhaalla uomassaan. Aurinko paahtaa haudoille. Punertavia pilviä ajelehtii taivaalla. Me eloonjääneet seisomme siinä tyhjän haudan partaalla. Ei ole ruumista, ei arkkua, johon silmät ja ajatukset kohdistuisivat — on vain tyhjä hauta, joka luodaan umpeen ja jonka päälle lasketaan sep-

peleet. Niin tyhjä oli Kristuksenkin hauta hänen noustuaan ylös kuolleista. Jotain ihmeellistä, jotain juhlallisen avaraa ja aineetonta on tässä kaikessa. Seisomme kuin jähmettyneen alkumeren päällä ja siunaamme sinne hukkuneita. Taivaanrannalla ei enää ajelehdi tykkien savua. Maa ei vavahtelee kranaattien räjähdyksistä. Kaikki on hiljaista, sodan pauhu on vaiennut. On aika seisoa haudoilla ja siunata kaatuneita. Ja paljon heitä on, paljon tulee ristejä . . . Sillä on niinkuin Egyptin hädän päivinä tai Mustan surman vuonna: montakaan taloa ei ole, jossa ei kuollutta ollut.

Makaan maassa, ruohikossa. Herään jonkinlaisesta unenkaltaisesta tilasta, joka on ottanut minut valtaansa. Olen yksin. Näen vain maata ympärilläni ja kasvavaa ruohoa. Yläpuolellani ajelehtii pilviä. Tuuli ajelelee niitä pitkin taivaan kantta. Päätäni huimaa oudosti. Hetken minua ahdistaa ajatus, että makaan asemissa kaukana etulinjoilla. Taivaanranta on punainen kuin veri, tykkituli leimuaa lakkaamatta. Kranaatit räjähtelevät. Savua lentää ilmaan ja multaa ja kiviä. Maa kumisee, kumisee . . . Vihollinen hyökkää. Tartun heinänkorsiin kuumiin käsiin. Miten maa vavahtelee, se ikäänkuin liukuu alta, aukenee, liekit lyövät kasvoilleni . . . Mutta tämä ei ole totta, tämä on paha unta, hermojen harhaa, nythän on rauha, rauha. Heinä humisee korvissani, alkusuven heinä.

Se on kuin kuiskailua toisesta maailmasta. Sorsien huutoja kuuluu joelta. Hevosia torkkuu auringossa jokitöyräällä. Pellot peittää vihreä oras, ruis jo heitii. Ruispellon yllä häilyy sinipunervaa savua, oljet välkkyvät silmissä syvän keltaisina. Lintujen ääniä kuuluu avaruudesta ja niiden siipien suhinaa. Kaikki on ihmeen avaraa, hukuttavaa. Maailma vyöryy, keinuu, humisee. Tuntee halua hukkaa siihen, haihtua pois kuin tuhka.

— Maasta sinä olet ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman.

Ihmisiä kulkee ohitseni näyn kaltaisena saattona, paljon ihmisiä, miehiä, naisia, lapsia. Monet itkevät, useimmat kantavat käsivarsillaan seppeleitä. He laskevat niitä haudoille, joita on kaikkialla. Minäkin vien seppeleeni. Maa allamme on kuin valtameri, raskaasti aaltoileva, huokaava. Ristejä... Niitä puhkeaa maasta kuin jäykkiä, puisia kukkia. Sini-ristilippuja puolitangossa. Miehiä kainalosauvojen varassa. Sotasokeita opaskoirien saattamina. Kaatuneita, jotka ovat maansa puolesta henkensä uhranneet. Suuri varjojen joukko, joka marssii ohitsemme. Heitä on paljon, ja heihin liittyy miehiä yhä kaukaisemmilta ajoilta.

Kuinka paljon onkaan tämän maan ja kansan puolesta taisteltu ja verta vuodatettu! Häikäistyneinä katsomme tätä uhrin ja rakkauden suuruutta. Se on ylösnousemuksen näky, joka kasvaa silmissämme hetki hetkeltä. Se laajenee, paisuu, täyttää maan ja taivaan. Avaruudessa yllämme pauhaavat

jättiläisurut. Ne soittavat surumarssia, kansamme vuosisataista surumarssia, joka vähitellen muuttuu voiton hymniksi. Koko maa on kuin vanha tuomio-kirkko ja jokainen puu, joka nousee sen kamarasta, on kuin pylvä, joka kannattaa kirkon pyhää, humisevaa kattoa.

Totisesti: meillä on syytä ja aihetta viettää voiton juhlaa. Me olemme sittenkin voittajia. Turhaan ei kansamme kärsinyt sodan rasituksia ja kauheita vaivoja. Turhaan se ei noussut Golgatalleen ja elänyt siellä ristin tuimissa kärsimyksissä, sillä ilman kärsimystä ei ole lunastustakaan. Turhaan eivät äidit luovuttaneet poikiaan isänmaalle ja kuolemalle. Turhaan me emme kestäneet uuvuttavia päivämarsseja ja kamppailleet metsissä, soissa, rämeissä, jokien ja järvien partailla, missä vain tuhoisat, liekehtivät etulinjat kulkivat. Niin, me olemme sittenkin voittajia . . .

Kerran, vuosia sitten, teimme piikkilanka-aitaa, veljeni ja minä. Minä kiristin lankaa tiukalle ja veljeni naulasi sitä kiinni tolppiin. Se oli elokuun loppua. Oli jo ilta tulossa. Koko päivän oli hiljalleen satanut meidän tehdessämme aitaa. Mutta illan tullen sade lakkasi, ja sateenkaari ilmestyi taivaalle. Piikkilangat hohtivat terävinä ja haavoittavina punertavassa ja sinihohtoisessa iltavalossa. Maa jalkojemme alla oli sateen kostuttamaa ja livettä. Äkkiä kompastuin ja löin kasvoni piikki-

lankoja vasten. Kasvoistani alkoi valua verta. Olimme silloin jo lähellä jokea. Aita oli melkein valmis, ainoastaan johde veteen oli vielä tekemättä.

— Minäpä katson, kuinka sinun kävi, sanoi veljeni. — Pintanaarmuja, lisäsi hän sitten, yksi haava on vähän syvempi. Anna minun pestä kasvosi verestä puhtaaksi.

Samassa hän kumartui ottamaan joesta vettä, jolla pesi kirvelevät kasvoni.

Kuu jo nousi silloin, kun toimme lauttaa pitkin jokea sille kohdalle, jonne meidän piti tehdä johde. Veljeni löi tolppia pystyyn joen pohjaan, saviseen liejuun; niiden väliin sitten kiristin langan. Viljapeltojen tuoksua kantautui pehmeästä hämystä sieraimiimme, ja se yhtyi kummasti jokiveden tuoksuun. Ja kuu nousi hehkuvana ylemmäksi, paistaen tummana läikkyvään jokeen. Työskentelimme sen valossa vielä hetken. Sitten aita jo tulikin valmiiksi. Johdettakin tuli niin pitkälle, etteivät lehmät sen ympäri enää uisi. Lähdimme joelta peltojen kautta kotiin. Piikkilanka-aita jäi arvoituksellisesti hohtamaan kuun punaisessa valossa . . . Jostakin kajahdelti kumeita laukauksia. Ampuivat sorsia joella. Nuo halki pimenevän illan kuuluvat laukaukset jäivät kummallisesti kaikumaan korvissani viimeisenä vaikutelmana tästä päättyvästä päivästä.

Muistin tämän pienen tapauksen usein sitten vuosia myöhemmin seisoessani ampumahaudassa ja etulinjan kuun hohtaessa piikkilankaesteisiin ja niiden edessä viruviin vihollisen ruumiisiin, kaatuneis-

den kasoihin. Muutamat tapaukset painuvat lähtemättömästi mieleemme toisten taas häipyessä elämäntaustamme hämärään. Syytä tähän emme läheskään aina tiedä. Me vain ihmettelemme, kun jokin pieni tapaus elämämme varrelta nousee joskus esille alitajuntamme haudoista. Mutta kaikilla tapauksilla, pienimmilläkin, on varmaan oma syy-yhteytensä, vaikka emme aina sitä tajuaisikaan. Minulle on tuo pieni kohtausta iltaisella joella sellainen tapaus. Sateen kostuttama maa, nuo ohuessa iltavalossa kiiluvat, tolppien väliin kiristetyt terävät piikkilangat, joihin minä kaatuessani lyön kasvoni veriin, ja veljeni, joka sanoo:

— Anna minun pestä kasvosi verestä puhtaaksi . . .

Nyt tahtoisin minäkin pestä hänen kasvonsa verestä puhtaaksi, mutta sitä en voi enää tehdä. Veljeni on poissa. Hän jäi sinne, missä piikkilangat kuultavat etulinjan autiossa valossa sodan orjantappurakruunun tavoin, veren tahraamina ja haavoittavan terävinä.

Mutta kuitenkin: kun sodanjälkeinen outo tyhjyys, kumiseva henkinen tila ja monet raskaat muistot liiaksi ahdistavat mieltä, olen joskus sanovinani kuolleelle veljelleni ikäänkuin itseäni lohduttaakseni:

— Anna minun pestä nyt vuorostani sinun kasvosi verestä puhtaaksi.

Urom. haamuok. 1.

Hosia

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 102 1695

